

vigilia

Az ünnep reménye

**Balassa Péter
Beney Zsuzsa
Bertók László
Boros László
Csányi László
Csorba Győző
Esterházy Péter
Gyurkovics Tibor
Jánosy István
Kalász István
Képes Géza
Mándy Iván
Örvös Lajos
Pozsler György
Rába György
Sötér István
Edith Stein
Szakonyi Károly
Török Endre
Vass György**

**1987
12**

Az öröm lépcsőfokai	881
BOROS LÁSZLÓ: A csönd ünnepe (Kalász Márton fordítása)	882
VASS GYÖRGY: Boros László emlékére	885
SHAKI: Yissa (vers; Határ Győző fordítása)	889
„... Szép zengedező Enekek következnek.” (Karácsonyi énekek; Erdélyi Zsuzsanna közlése)	890
<i>Az ünnep reménye</i>	
SÓTÉR ISTVÁN: Ünnepek	893
RÁBA GYÖRGY: A Születés ünnepe	895
BENEY ZSUZSA: Misztikus pillanat	897
ESTERHÁZY PÉTER: Az ünnepről	898
KÉPES GÉZA: Költészet és gyermek	901
MÁNDY IVÁN: Előszoba huszárok	903
ÓRVÓS LAJOS: Marcelle, Karácsony a Dunánál	904
GYURKOVICS TIBOR: Ünnepi forgácsok	907
SZAKONYI KÁROLY: Ünnepek emléke	910
CSORBA GYÖZÖ: Tíz gondolat az ünnepről	912
JÁNOSY ISTVÁN: Ünnepe	913
EDITH STEIN: Gyermekkorom ünnepei (Nováky Éva fordítása)	915
KALÁSZ ISTVÁN: Két ünnep	917
BERTÓK LÁSZLÓ: Miközben hűz a csöbe be (vers)	919
CSÁNYI LÁSZLÓ: Az ünnep reménye	920
Szentegyházásfalusi „angyal-betlehemes” (Molnár Johanna gyűjtése)	922
MÉSZÁROS ISTVÁN: Iskolások „fordított napja” a középkori Győrben	931
Erdélyi cigány ünnepi énekek (Bari Károly gyűjtései és fordításai)	935
FARKAS GÁBOR: Karácsonyi anziksz (vers)	948
<i>Vita – Fórum</i>	
BALASSA PÉTER: Meghívás közben	938
MAI MEDITÁCIÓK	
TÖRÖK ENDRE: A testvériségről	945
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
Poszler Györggyel (r. l.)	949
IN MEMORIAM	
Baránszky-Jób László (Kabdebó Lóránt)	956
HIT ÉS ÉLET	
Mi legyen a mérce és meddig emelhetjük?	957
NAPLÓ	
Irodalom Szalay Károly: „Elmondom hát mindenkinek” – Bertók László: A kettészakadt villamos (r. l.)	959
Film Zelig (Kelényi Béla)	960
A címlapon: Betlehemi oltár részlete, Bártfa (Lantos Miklós felvétele)	

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 87/72000 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII – Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutálható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

AZ ÖRÖM LÉPCSŐFOKAI

A világ legszebb antológiáját lehetne összeválogatni azokból a költeményekből, melyek a Karácsony csodálatos bensőségességét, megtisztító örömét szólatatják meg. S e képzeletbeli könyv illusztrációit a festészet legnagyobbjainak alkotásai-ból lehetne kiválogatni, képeket, freskókat, melyek a jászolban fekvő gyermeket, az aggodalmas szülőket ábrázolják, vagy a pásztorok köszöntését mutatják. Közben zene szólna: Bach oratóriumának hangjai, Corelli concertója vagy éppen Britten karácsonyi kantátájának valamelyik tétele.

Karácsony – az emberiség dédelgetett ünnepe, a békeség, a fegyvernyugvások napja. Kezet szorítanak az ellenfelek, összeölelkeznek a barátok, rokonok. Apróbb-nagyobb lábnyomok trnak jeleket a frissen ropogó hóba, hogy birtokosaik elvigyék hálájuk ajándékait a gyermeknek. Gyertyák fényesítik az arcokat, ajándékok sorakoznak a fenyők alatt, mert egymás iránt érzett szeretetünket is ki akarjuk mutatni. Könnyeinket szemérmesen palástolva figyeljük gyermekeink örömét, az oly ritkán együtt látott családot, mert a Karácsony a család ünnepe, az emberi összetartozásé, melyet örökérvényűen jelképez a Szentcsalád hármassága.

Könnyű volna az érzések e már-már túlcsonduló teljességének kifejezésére idézeteket segítségül hívni, hogy a mi oly nehezen megfogalmazott gondolatainknak támasztékot, szépséget és harmóniát kölcsönözzenek. A sok nagyszerű lehetőség közül most mégis egy látszólag igénytelenebbet, szerényen visszahúzódot idézzünk vissza a gyermekvilágból, Erich Kästner A repülő osztályának nosztalgikusan szép történetét.

A történet főalakja a nagy ünnepen sem térhet haza szüleihez, mert az utazáshoz szükséges pénzt nem sikerül összegyűjteniük. Fájdalommal olvas-sa anyja levelét, s ekkor tűnik fel mellette egyik kivételesen megértő, akár jelképpé is emelhető tanára, aki végül mégis hozzásegíti, hogy szerettei körében ünnepelhessen. A tanár tudott valamit, ami életünk egyik legnehezebb feladata: önmagából adott. Hosszú nevelői pályája megtanította arra, minél többet ad magából, annál tökéletesebb a szeretete.

Karácsonynak s általában ünnepeinknek ez a legigazibb és legvégső tartalma. A jászolban fekvő, kiszolgáltatott Gyermeke, akit először a szegények és elesettek fogadtak be maguk közé, mintha azt kérdeznék tőlünk a sugárzó fényességben: megtanultuk-e a szeretet nyelvét? Azt a nyelvet, melyet a gyermekek és a békeségesek oly biztonságosan ismernek. Megtanultunk-e igazán ünnepelni, azaz: önmagunkból adni másoknak? Átérezzük-e azokat a mélyebb, a lét végső összefüggéseit is megvilágító kérdéseket, melyekkel a Karácsony békés boldogságában is szembesülnünk kell?

A csillagot kell figyelniünk, hogy Hozzá találjunk. Erre az útra fölösleges terhet nem szabad vinni. Haladás közben önmagunkból is egyre többet kell elveszítienünk, el kell hagynunk rosszabbik énünket, hogy súlytalanul, tisztán és figyelmesen hajolhassunk a jászol fölé.

A csönd ünnepe

Karácsony napjai sokunkban a csönd és a tünődés utáni vágyat ébresztik föl. Mély réteget mozdítanak meg lelkünkben. Örömet maradunk egy pillanatra magunkban – sok mindenre gondolunk, néha csak homályosan, ami nem tartozik a köznapokra. Az emberek nagyobb részében ez nem válik „mélyreható” elmélkedéssé, kivált nem valóságos töprengéssé, egyedüllétüket azonban, lehet, csak pillanatokra, betölti. Ilyen értelemben mindannyian inkább „profán” karácsonyt ünneplünk. Az elgondolkodás „hangulata” az, ami különös hatalmába ejt bennünket. Gyakran azonban épp a profán gondolatokban kíván valami szent közelebb férkőzni hozzánk. Hisz mindenütt, ahol emberi lét tárulkozik, Isten titka máris jelen van. Lehet, hogy Isten épp a közvetlen, egyszerű és magától értetődő dolgokban van leginkább jelen; Isten, aki közelebb van hozzánk, mint a tulajdon szívünk. Min tünődik el az „egyszerű ember” a karácsony csöndjének pillanataiban kivált szívesen?

Az ilyen pillanatok többnyire emlékeket idéznek föl a lélek mélyéből. Minden emberi lét, valósága valamilyen összefüggésében, valami „megőrzöttet” visel magában; valamit, amit a köznapok tódulásától és erőszakosságától meg kell óvnia. Az intenzíven megélt élet, a csöndben hordozott szenvedés, a boldogság vagy bánat pillanatai, a tartózkodó barátság, a visszafogott vágy ideje ez, meghatottságában az ember rá emlékezik. Egy emberi arc, halott jó barát vonásai, egy szín, egy ellobbant táj képe jön egyszeriben nagyon közel hozzánk. Szívesen időzünk el az efféle emlékeknél, visszarávedünk rájuk. Bennük valóban otthonos az ember. Valami, ami drága és szeretetre méltó, válik újra jelenvalóvá benne. Megérti, hogy élete valami egyszerű és kegyelemteljest visel magában. Rég elfelejtett megvilágosulások válnak ilyen pillanatokban egyszeriben „beláthatókká”, fölismerések, amik oly gyakran szenvednek törést a köznapi evidenciák zordságán, nekünk azonban drágábbak és fontosabbak a világ minden fölülletes összefüggésénél. Vagyis: jólesik önzetlennek lennünk, bánkódunk a bánkódókkal, éhezünk és szomjazunk az igazságra, tisztaszívűnek lennünk, irgalmasságot cselekednünk, békét szereznünk szelidségben és jóra valóban. Mindent nem „kiálthatunk ki” a világba; szívesen emlékezünk azonban és izlelgetjük a benső titkot. Minden más, ami köznapjainkat rendszerint kitölti, elhárítható életünk-ből, mások éppúgy megélhetik, beláthatják, nem azt a bensőséget, gyöngédséget, törekenységet azonban, ami e csöndes pillanatokban önkéntelen jelenvaló bennünk.

Bármire gondoljunk is ebben a hangulatunkban, a csodálatosnak fényében jelenik meg előttünk, lényét valami titokzatos, szokásosan észre-nem-vehető felé tárja ki. Ilyenképpen vette körül az ember a karácsonyt mindig is a csodatörténetek dicsfényével. Ezek a történetek a karácsonyi megsejtés „megvilágításai”: az emberi lét, homálya és zavarai ellenére is mélyebb értelmű, mint a köznapiság gondolná. Épp e „csodálatosra” való vágy, az emberi áhítás legkedvesebb gyermeke, meg a vallás sokunkban az, amit nem kezelhetünk le csak hiedelemként – némely teológusunk és filozófusunk nagy bánatára. Benne tiltakozik az emberi tudat a hiábavaló meg a semmi ellen. Az igazság, a „csodálatos iránti vágy” egzisztenciálisra átszámított tartalma az, hogy: van áttörés a szokvány világából a különösbe s az egyszerűen fölülmulthatatlanba. Az ember még sincsen e világ javíthatatlan összefüggéseinek remény nélkül kiszolgáltatva. Rossz tapasztalataink „árulják el” még, mik vagyunk s életünk-ből újban és meglepőben mi minden támad. Van minden szűkösség és szorongás dacára titkos

üdvösség ebben a világban, s az képes váratlanul föltörni. Valami fénylő, tiszta, korántsem babonás s nem is rajongó érzés nyilvánul meg ebben a „karácsonyi hangulatunkban”: minden evidencia ellenére a kézenfekvő közegén látszik út a homályból a fénybe, van „illuminatio noctis” (az éjszaka megvilágosodása).

Az egyszerű ember éppen ezért szeret karácsony ünnepén együtt lenni gyermekekkel, megsejti közben a kicsinység titkát. Mit jelent a csöndes mélabú, ami elfogja lelünköt, mihelyt saját gyermekkorunkra visszagondolunk? Annak érzése ez, hogy visszavonhatatlanul elveszítettünk valamit, a megélésnek azt a közvetlenségét, amely a gyermekséget lényegi vonásként jellemzi. Lelünköt akkor események, dolgok, érzések foghatták hatalmukba, úgyhogy már nem magunkra néztünk vissza, hanem tekintetünk egészen elveszett az alak szemléletében. Mint egész még nagyon közel voltunk egy egészhez, osztatlanul és kettőzetlenül. Semmit nem számítottunk, nem igazoltunk, nem „indokoltunk”. Egyszerűen „itt” voltunk, átadva magunkat tágult szemmel a felénk áradó élménynek. Ilyen emlékekben sejtjük meg annak a gyakorta fölületés-érelgős hasonlításnak igazi mélységét, hogy azt mondjuk a gyermekekről, „angyalok”. Bizonyosan nem azért, mintha az angyalok bájos, édes és megható lények volnának. Épp ellenkezőleg! Valamiben azonban hasonlít egymásra gyermek és angyal: abban a létintenzitásban, amit Rilke költői szóval úgy igyekszik jelezni, az angyalok „viharosan elragadtatott zajongás”. Nem élük meg az „elragadtatást” az odaadásban, lényük lángoló túllényegülésében, hanem maguk az elragadtatás, a megindultság, az odaadás, az önefeleltség. Épp ebben hasonlít a gyermek, kivált ha játszik, az angyalokhoz, s épp erre áhítoznék a meglett ember, akinek élete, akinek tekintete annyi gondtól-bajtól, annyi önzéstől-önösségtől, annyi igyekvéstől-feladattól fátyol-homályos.

Az egyszerű ember kivételes szeretettel és tisztelettel veszi körül feleségét mint anyát karácsony idején. Mindenekelőtt a szeretetnek azt a teljességét becsüli benne, aminek neve: gyöngédség. A gyöngédség nem valami fogyatékoság, nem gyöngeség, inkább képessége annak a hajlamnak, hogy megőrizsük a világ kedves dolgait, meg tudjuk nemesen és tartózkodóan védeni. A nő közvetlenebbül kötődik az élet titkába, mint a férfi, könnyebben fogja föl az élet bonyolult összefüggéseit, s nem annyira elmélettel vagy fogalmak által, hanem teljesen és intuitívan, az élet felől. De miért olyan fontos és nélkülözhetetlen az élethez a gyöngédség? Az értékfilozófia egyik legjelentősebb fölfedezése abban van, hogy belátta, a magasabb fokú érték az alacsonyabb értékek összefüggésében gyöngének, harcra alkalmatlannak és fenyegetettnek bizonyul. Milyen gyöngé volt az élet akkor, amikor először megjelent a fejlődés folyamatában: véletlenekből keletkezve, véletlenektől fenyegetve, azoknak kitéve. Milyen esetlen volt az emberi szellem, amikor az organikus köréből öntudatra tört: kutatva, kételkedve, alulmaradva, s az embert meghitt létalapjától eltávolítva. Milyen esetlegesek ezek a magasabb fölismerések a mindennapi érintkezés világában (pl. az, hogy a szelídség győz az erőszak fölött): látszólag eredménytelenek, „éretlenek”, „hátrányosak”. Milyen elveszett a csöndes ember az ügyes beszédűek körében. Milyen törekény a szépség a közhasznúság világában. Milyen félénk a remény, milyen tétova és bizonytalan más, „kézenfekvőbb” erények közegében. Milyen kevésre jut az ember Krisztus „etikájával” a hegyibeszéd értelmében, a zord valóság világában. Milyen könnyen sebződik az „álmodozó” ember a hétköznapok tényein. Milyen „együgyűnek” tűnhetik, aki a szeretet benső követelményei szerint él, vagyis türelmesnek, kedvesnek, önzetlennek igyekszik lenni, nem törtet, nem dicsekszik, nem fuvalkodik föl, nem saját előnyét keresi, nem keseredik meg, nem számítja föl a rosszat, az igazságnak örül, nem az igazságtalanságnak. Milyen idegennek tetszik itt az az ember, aki életét a lényeg lényege, a mennyország felől kívánja irányítani. És végül: milyen tehetetlen és „jelen-nem-levő” Isten a teremtésben. Megvontuk itt a lét emelkedő vo-

nalát az élet ébredésétől a beteljesülésig s mindenütt ugyanazt a sarkalatos törvényt észleltük: A lét kibomlása, az élet keletkezése, az áttörés a sajátlagosba egyszersmind a gyöngéd gyöngéddé válásának, a fenyegetett fenyegetettségének, a már kivetett kivetésének folyamata. A kereszt ebben az értelemben minden élet kozmikus alaptörvénye; törvény, amely végül Krisztusban lelte meg legfőbb megvalósulását. Az életnek e sarkalatos törvényétől elragadtatni, újra meg újra megérezni létünkön, testünkön és lelkünkön, elhivatni a világ megőrzésére, ez a nő nagy küldetése. Olyan lény ő, aki bár sokszor megsebződik, képes ott állni az élet keresztje alatt, megzavarhatatlanul és csöndben várni a föltámadásra.

Az idős emberekre is szívesen emlékezünk a „karácsony hangulatában”, kedvvel szerzünk nekik örömet, megajándékozunk őket s méltóságot adunk nekik. Meghatódunk az életüktől és szeretnénk jók lenni hozzájuk. Ami az idős embert még megtartja az életnek, nagyon is vékonyka szál és fukar erő. Nagyon visszaszorul a végsőre, amiből egyáltalán még élhet. Ő maga bizonytalán gyakran elgondolkodik: Milyen különös, hogy elmúltak az évek! Csak álmodtam-e az életet vagy valóságosan is megéletem? Sok mindennek, amit valaha fontosnak véltem, mára semmi súlya. Egyetlen maradéka tulajdon létemnek: elhatározások, amik sosem váltak valóra, szépségek, amiket sosem ízeletem meg, harc a világgal, amibe belekeseredtem, hogy netalán látszatra az legyek, ami soha nem voltam. S most becsukódtam az elkövetkezett létbe! Már soha nem lehetek más, csupán ez, aki életem számtalan ígérete szerint lettem, aki most vagyok. Ami valóban megmarad nekem, kevés: néhány pillanata a viselt magánynak, a tisztos önzetlenség momentumai, egy kedves lény melletti várakozás ideje, néhány jócselekedet, amit egyszersmind saját szívemtől elcsikartam, az élet hordozása, a hűség, a makacs remény minden kudarc közepette, a jószágos kéz, a segítő tekintet, az első szerelem – nem sokkal több. Éppen ez bizonyul most értékesnek, ami életemben úgyszólván „mellékesen” esett meg. Meglehet, így tűnődik az idős ember, megtapasztalva a lemondást, beszél magamagához. Közben gyöngéd szeretet ébred szívében minden iránt, ami hiábavaló, ami tékozlás, ami fölösleg, sőt az iránt is, ami balgasága a világnak. Egyetemlegesnek érzi magát a kudarccal, a tökéletlenséggel, a sikertelenséggel. Testvérük ebben hasonló sorsával. Így őrzi meg az idős ember a világ legértékesebb és legszűkösebb titkainak egyikét, a megértő türelmet. – A karácsonyi elfogódottság pillanataiban az egyszerű ember fölfogja az idősek tragikus-szép sorsát, s nagyon-nagyon jó kíván lenni hozzájuk, hogy annyi ingerültségét és türelmetlenségét jóvátegye.

A karácsonyi tűnődésben az ember azokhoz is közel érzi magát, akik az életben való kiszolgáltatottságot kivált kénytelenek megtapasztalni, a magányosokhoz, nekik jelenidőt szeretne ajándékozni, a kudarcban élőkhez, nekik örömet adna reményt. Az üzöttökre gondol, a foglyokra, a betegekre, a „didergő” életekre, s közben rádöbben saját állapotára. Azokra is emlékezik, akik megszorítottak vagy a kétség sötétjében élnek, azokra, akik már nem hisznek s önnön magányuk fogságából kiszabadulni nem tudnak. Azok is jelenvalóvá válnak előtte, akiknek, anélkül hogy akarta volna, bánatot okozott, akik ellenségesek vele vagy akik egyszerűen nem szeretik. Ebben a pillanatban mindenkiel jót cselekednék, mindent megbocsátana s mindenért bocsánatot kérne. Olyan ember szeretne lenni, aki mindenkit otthonába fogadhat.

Milyen „Istennel rokon” ez a karácsonyi áhítás! Egészen közel van annak a megváltó Istennek szívéhez, aki befogadja a koldust, az elmerülőt fölemeli magához, aki a minden kudarcot élt, üldözött, lázadó és megtévesztett ember Istene. Az az Isten, aki megáldja bennünk a végzetet, alászállt lelkünk szakadékába, megmenekült értünk a halál éji árnyékától, aki kitettségünk magányában meglátogat, leggyöngédebben a reményvesztettet szereti, aki sosem kérlelhetetlen, tehát a kérlelni is tudó szeretet Istene.

Így az egyszerű ember a karácsonyi csönd néhány pillanatában sok mindenen eltűnődhetik, ami máskor csupán fölületesen érinti. Nem „magas” elgondolások vagy „mély” gondolatok ezek. Jelentős azonban bennük, hogy a vonzalom lelki szférájában mennek végbe. Nem kívánunk semmit sem „kezdeni” ezekkel a gondolatokkal, épp csak elidőzünk náluk, s nyugalomban és jósággal nézzük az életet, ámitás nélkül. Ha sugallnánk az ilyen embernek, hogy ezekben a momentumaiban éppúgy gondolkodott, mint rólunk Isten gondolkodik, valószínűleg ámulva és ijedten nézne ránk. Soha nem merete volna hinni, hogy Isten gondolatai ilyen egyszerűek, magától értetődőek és könnyedek; hogy Isten minden emberhez ennyire közel lehet. Hiszen ő ezekben a pillanatokban nem is kérdezősködött Isten után, nem firtatta, csupán a saját szívének „engedett”. Mégis megvalósult előtte a „karácsonyi” hangulatban egy Isten, aki mindenütt, még „nem keresve Őt” is megajándékoz magával bennünket: „Hagytam, hogy közeledjenek, akik azelőtt nem kérdeztek; hogy megtaláljanak, akik nem kerestek. Íme, itt vagyok. Íme, itt vagyok! – így szóltam a nemzethez...” (Iz 65, 1–2). A Rómaiakhoz szóló levél a Deuteronomium szöveg csodálatos magyarázatában (Dt 30, 11–14) ugyanazt a gondolatot nyilvánítja ki: „Ugyanakkor a hitből származó megigazulásról így szól: Ne kérdezd bensődben: »Ki megy föl az égbe?« Azért tudniillik, hogy Krisztust lehozza. Vagy: »Ki száll le az alvilágba?« Azért tudniillik, hogy Krisztust a holtak országából felhozza. Hanem hogyan mondja? Közel van hozzád a tanítás, ajkadon és szívedben.” (Róm 10, 1–8) Krisztus számunkra nem idegen. Ő sűrítése és felsőfoka minden igaznak és igaznak, odaadónak és segítőnek létünkben. A karácsony csöndes embere Őt sejtí meg, örök testvérét, emberi elfogódottságának értelmi középpontját („szívében”), még ha nem is kifejezetten Rá gondol, vagy úgy tetszik neki, távol esik tőle.

Kalász Márton fordítása

VASS GYÖRGY

Boros László emlékére

1987 októberében lett volna Boros László hatvanéves. Hosszú évtizedekre visszanező barátság készítet arra, hogy a magyar közönségnek bemutassak egy aránylag kevésbé ismert gondolkozót, akinek személyi varázsa még a síron túl is hat. Hiszen ő maga írta: „Az emberi életben barátságban lehet maradni a halottakkal, akik eltávoztak tőlünk. Ez a barátság az életben maradtoknak mély és kimondhatatlan fájdalmat jelent. Krisztus is átélte ezt barátjának, Lázárnak halálában, mert szinte érthetetlen módon hatott rá ez a haláleset. Egy új reménnyel áthatott látóhatár nyílt meg előtte: a halál mint az »Emberfiának megdicsőülése« (Jn 11, 4). Ezért egy szeretett személy halála a nagyon is átértzett fájdalom ellenére ajándék, kegyelem lehet számunkra. A halott már Isten irgalmának ölelő karjában van, és mi, akik rá emlékezve mindabba a jóba és szépbe »beletemetkezünk«, amit életében velünk tett – mi, akik még a halott előtt feltáruló új lehetőségek előtt állunk, újra megtapasztaljuk létének szépségét, amely immár Isten életével egygyévált. Talán mi tudjuk az ő számára beteljesíteni földi életét, amely immár feloldódott Isten közösségében.”

Boros László életútja, a Gondviselés kifürkészhetetlen vezetésével, összekötődött sokak életével, az enyémmel is. 1927. október 2-án született Budapesten. A kalocsai jezsuita gimnázium érettségi bizonyítványával zsebében, 1945 nyarán felvételt kért a jezsuita rendbe. A még aránylag zavartalan újonc idő a rend zugligeti rendházában alapozta meg több, életre szóló barátság ajándékát. De jezsuita életének előkészítő éveit hamarosan megtörte a hontalanság élménye: 1949-ben, filozófiai kiképzésének kellős közepén el kellett hagynia hazáját. A hazátlanság tudata végigkísérte egész életét.

A fiatal jezsuita először az innsbrucki egyetemen folytatja tanulmányait, majd a rend észak-olaszországi főiskoláján, Chieriben fejezi be a filozófia szakot. A bölcelet Boros László életformája lesz. Tanulmányait a müncheni egyetemen folytatja. Itt két igazi mestere van: Romano Guardini, aki disszertációját irányítja – és a keresztény gondolkodás kimeríthetetlen forrása, Aurelius Augustinus. Doktori tézisének címe: „Das Problem der Zeitlichkeit bei Augustinus” (Az ágostoni időfogalom problémája). Kapcsolata Ágostonnal egész életén át tart. Erről tanúskodik szinte minden írása, és erről így ír 1973-ban: „Mindig úgy éreztem e nagy afrikai szellemi alkatát, mint egy testvér vagy barát közelségét. Ágoston sose volt számomra idegen. Valószínűleg azért, mert emberi voltunkat ő is földi formájában ismerte. Az emberi nyomorúság és gyöngeség, a kétség és rettegés sem tudta izzó istenkeresését feltartóztatni. Mindeütt Istent kereste.”

Ez az izzó istenkeresés jellemzi a fiatal jezsuita további útját. Teológiai tanulmányait 1954-ben a belgiumi Enghienben folytatja, a francia jezsuiták ottani főiskoláján. A múlt századi kultúrharok idején ide jöttek száműzetésbe Franciaországból azok a jezsuita hittudósok, akiknek utódaival Boros László mély barátságot kötött. Itt szentelték pappá 1957-ben, és innen költözött a főiskolával együtt a Párizs melletti Chantillybe. A tanulmányok elvégzése után rendi szokás szerint még egy év próbaidő várt rá: 1958–59-re Walesbe került. Itt a rend alkotmányának és szellemének tanulmányozása mellett egy harmincnapos lelkigyakorlatban ismét találkozott gondolkodásának másik mesterével: Loyolai Szent Ignáccal. A jezsuita rend alapítójának szelleme végigkísérte egész életében, még akkor is, amikor a rendet elhagyta.

Boros Lászlóra képessége és tanulmányai alapján az írói pálya várt, ami nem volt egyszerű egy idegenbe szakadt magyar jezsuita számára. A svájci jezsuiták folyóiratának, a zürichi Orientierung című, kéthetenként megjelenő lapnak munkatársa lesz. 1959–73 között igen sok írása jelent meg a lapban. De ez alatt a tizennégy év alatt nemcsak cikkírással foglalkozik. Beszédhibája ellenére keresett előadó. Svájcon kívül az egész német nyelvterületen lelkesen hallgatják alaposan kidolgozott előadásait vagy éppen előadás-sorozatait. Hallgatói rendszerint a lelki és szellemi élet iránt érdeklődő katolikus értelmiségiek. De az egyetemi hallgatóság sem hiányzik: 1966 és 1973 között Boros az innsbrucki egyetem meghívott előadója és tiszteletbeli tanára. A háború utáni évek Teilhard-kultuszához hasonló népszerűség övezte – legalábbis német nyelvterületen – Boros írói és előadói működését.

Annak ellenére, hogy munkásságát az Orientierung szerkesztősége mind jobban igénybe veszi (1962–66 között, a zsinat ideje alatt ő az egyik főszerkesztő), előadásainak anyagából rendszeresen publikált. 1962 és 1982 között, tehát húsz év alatt, húsz kötete jelent meg, amihez még kisebb írásai társulnak. Német nyelvű könyveit rendszerint többször kiadják. Az „Erlöstes Dasein” című műve 13, a „Mysterium Mortis – der Mensch in der letzten Entscheidung”, a halálról írt hosszú értekezése 10 kiadást ért meg. Ez utóbbi a teológiának a végső dolgokkal foglalkozó ágában, az eszkatológiában ma már szakemberek számára is elengedhetetlen olvasmány. Könyveit egyébként számos európai nyelvre lefordították, de egyes írásai japán vagy koreai nyelven is olvashatók. Könyveinek összpéldányszáma eléri az egymilliót.

Az *Orientierung* 1973-as évfolyamában már nem szerepel Boros neve a lap szerkesztőbizottságában. Ez az az év, amikor életében nagy változás következik be: kéri elbocsátását a rendből. Legfőbb előjárója feloldozza rendi fogadalmi és kötelezettsége alól, és hamarosan megkapja VI. Pál pápától felmentését a papi szolgálat alól is. Az ezután következő év magányos élete és az 1975 elején kötött házassága után is folytatódik írói működése. Tizenegy kisebb-nagyobb könyv jelenik meg a „kilépett pap” tollából, kiadója pedig kisebb könyvbe foglalja össze sarkalatos gondolatait, mintegy „Boros-breviáriumot” állít össze. Talán kevesebb lelkesedéssel, de továbbra is hívják előadótakra, egészen addig, amíg újabb végzetes esemény nem következik be életében. 1977-ben, ötvenéves korában torokrákot állapítanak meg nála. De sem ő, sem pedig felesége nem adja fel a reményt, amiről életében annyit írt. Zürichben az egyik legjobb szakember végzi a műtétet, melynek nyomán a nagyszerű előadó és szónok immár örökre hang nélkül marad. Először csak írásban érintkezik szeretteivel, azután beszélőgépet kap, melynek rekedt géphangján vidámítja környezetét szellemes megjegyzéseivel. Babits Mihály útját járja a „Balázsolás” rettegő és mégis biztató imájában.

Ez az ima – úgy látszott – meghallgatásra talált. Újdonsült svájci állampolgárként végre hazalátogathat Magyarországra, ahol olyan sokáig nem volt számára hely. Egykori otthonát azonban üresen találja, testvére és szülei halottak. Ami megmaradt, az a régi haza, az anyaföld. Boros László hazatérve felfedezi tágabb értelemben vett otthonát: hazáját.

Gyakran ismétlődő hazalátogatásai sorát az örök hazába hívó szólítás szakítja meg. Noha betegsége nem súlyosbodott és nem jelentkeztek áttétek, 1981-ben egy kisebb műtét komplikációja életét követeli. Boros László a Szeplőtelen Boldogsasszony ünnepének reggelén elköltözött az élők sorából.

*

Munkáit nehéz röviden jellemezni, nem férnek a megszokott kategóriákba. Könyvei leginkább a lelkiélettel foglalkozó irodalom műfajához tartoznak. De Boros László gondolatai túllépi ennek a műfajnak a kereteit: írásaiban szinte semmi sincs az itt megszokott kegyes hangból. Olvasóitól filozófiai és teológiai felkészültséget követel, vagy éppen saját tudását közli a mai ember szellemi igényének megfelelően. Ezt talán legjobban a „Mysterium Mortis” című könyve mutatja. Már a walesi évek alatt érlelődött alapgondolata: az ember a halál pillanatában áll először teljesen személyes és ugyanakkor végső döntés előtt. Ez a találkozás pillanata, amelyben ki kell mondanunk a végleges igent vagy nemet az előttünk feltáruló isteni cél előtt. A könyv angol fordítója érzett rá erre a legjobban, amikor a könyv címét „Moment of Truth”-ra változtatta. Az „Igazság pillanata”-ban áll előttünk Jézus Krisztus a maga Istenségében. Boros ezt a tételét először az *Orientierung* 1959-es évfolyamában közölte három folytatólagos cikkben. Mint máskor, most is ezek a cikkek lettek 1962-ben kiadott könyvének alapjai. De a könyvben már szigorú tudományossággal érvel: bemutatja, hogy hipotézise a nyugati filozófiai és teológiai gondolkodás szükséges következménye. A halál nem pusztán passzív vég, amelyet elszenvedünk, hanem olyan „esemény”, amelyben a személy teljes jelenlétével vesz részt. Rilke szavaival (akinek duinói elégiáit már egyetemista korában magyarra fordította és kommentálta): saját halálunkat haliuk.

Boros másik nagy témaköre Jézus Krisztus. Egy évvel a „Mysterium Mortis” alapgondolatának megfogalmazása előtt, 1958-ban írja első hosszabb cikk-sorozatát a mai ember Jézus Krisztus felé vezető útjairól. Az *Orientierung*-ban megjelent cikkekből született meg 1962-ben a „Der anwesende Gott – Wege zu einer existentiellen Be-

„gegung” című nagy hatású könyve. A keresztény értelmiség Boros munkáiban találta meg a hite újragondolásához alkalmas szellemiséget. A hit mezsgyéit nem értelmünk argumentumai szegélyezik, hanem az az őszinte keresés, Ágoston „cor inquietuma”, amely csak Istenben nyugszik meg. Boros elemzését – amely kétségkívül Romano Guardini hatását mutatja – valaki találóan a kudarc krisztológiájának nevezte: a Krisztus személyére kérdező emberi szellem végső soron nem kapott kimerítő választ.

A „Der anwesende Gott” sikere vezet 1964-ben a megváltott lét, az „Erlöstes Dasein” diadalútja felé. Ezt a könyvet is előadások és cikkek előmunkálatai alapozzák meg, amelyekben nagy szerepet kap Teilhard de Chardin életműve. A keresztény létet Boros Teilhardhoz hasonlóan fejlődésében vajúdó földünk immanenciájában mutatja be. A keresztény hittel átkarolt világ (Boros „Weltinnewerdung”-ról ír sajátos németiségével!) transzparenssé válik, és kitarja szívünket az Isten közelsége felé: „Ami a vajúdó világ és a maga dicsőségében beteljesült univerzum között van, nem más, mint egy csendesesen változó és alakuló föld. A világmindenség mintegy lassú és észrevehetetlen lépésekkel emelkedik fel a lét lépcsőin az Isten trónja felé. Az egész világot a reménységnek egyetlen áradata sodorja felfelé” – írja Boros László az Orientierung 1960-as évfolyamában megjelent cikksorozatában.

A világ igenlésének ez a teilhard-i szellemisége hatja át a későbbi műveket: az „Aus der Hoffnung leben” (Reményből élünk) 1968-ban, a „Wir sind Zukunft” (Mi vagyunk a jövő) 1969-ben hagyja el a nyomdát. A hatvanas években megjelent írásai ugyanennek a témának további variánsai. Ebből az időszakból származik „Im Menschen Gott Begegnen” (Az emberben Istenre találni, 1967), „Der gute Mensch und sein Gott” (A jó ember és az ő Istene, 1971), és más írások.

Boros már a hatvanas évek elején filozófiai alapon vizsgálja az eszkatológia kérdéseit. Az eszkatológia legfőbb tárgya szerinte a mennyország beteljesülése. Jóllehet ez a beteljesülés felülmúlja minden természetes erőnket – azaz „természetfeletti” –, mégis minden ember vágyaiban ott él. Az emberi megismerés dinamikája az isteni lét felé, szabadságunk vágyódása mind szélesebb látóhatárok felé stb. arra mutat, hogy még a teljesen szekularizált ember is a mennyország varázsában él. Mert a mennyország, mint földünk és világunk transzparenciája (Durchsichtigwerden!), mint részvétel Isten teremtő aktusában, teremtett voltunk teljes valóságának elérése: itt lépünk be Isten örök létébe, és itt érjük el természetes testiségünk teljességét. Ekkor lesz a beteljesült ember igazán Isten közvetlenségében.

Sokan föltették a kérdést, hogy eredeti gondolkodó volt-e Boros László. Ő ezt a kérdést műveiben kétszer is feltette önmagának. Először 1972-ben írt könyvében, a „Denken in Begegnung”-ban gyűjti össze azokat az élményeket, amelyek hatással voltak világszemléletére. Műveiben – ellentétben a német tudományosság vas-szabályával – aránylag kevés szerzőt idéz, kevés idegen szöveget analizál és vet össze saját fel fogásával. „Az igazi gondolkodó nemcsak az, aki felhalmozza a másoktól szerzett tudást. Inkább hagyja, hogy más gondolkodók hassanak rá. Ezáltal szerzi meg a képességet, hogy az emberi léttől felvetett kérdéseket önmaga válaszolja meg.” A nevek, amelyeket gondolkodása forrásaként felsorol és röviden ismertet, Szókratésztól az egyházatyákon és Nietzsche-n át Ernst Blochig húzódnak.

Ebben a könyvben feltűnő, hogy az írásait inspiráló szerzők közül elsőnek Loyolai Szent Ignácot nevezi meg, mint a szellemi és lelki szabadság ideáljainak fő-forrását. A könyv Boros László kilépése – vagy ahogy mások nevezték: aposztáziája – után íródott. Jóllehet – hivatalosan – többé nem tagja a jezsuita rendnek, de gondolatvilágát áthatja ennek a szentnek és rendjének szelleme. 1977-ben jelenik meg kommentárja Szent Ignác lelkigyakorlatairól „Befreiung des Geistes” (A szellem felszabadítása) címmel. Ez a kommentár, továbbá az imént említett könyvének Szent Ignác-ról írt fe-

jezete azt sejteti velünk, hogy minden látszólagos törés ellenére Boros László élete végéig lélekben jezsuita maradt. Erről tanúskodnak baráti kapcsolatai régi rendtársaival, az állandó érdeklődés a rendi ügyek iránt, és végül az a kifejezett vágy, hogy halála után teste rendtársai mellett nyugodjék. A kilépés éve után, immár feleségével együtt – megmaradt annak, aki mindig volt, az egyházhoz hűnek. Ugyanazt tette, mint a kilépés kudarcra előtt: ugyanazzal a szerető gondoskodással kísérte embertársait létüknek lényeges kérdéseiben és nehézségeiben, mint azelőtt; ugyanúgy kereste és szolgálta az igazság ügyét, ugyanúgy gondozta a maga egyszerűségében a barátság kegyelmét, és ugyanúgy állt alázatosan mindenki mellett, akiben az igazság magjai csíráztak.

1981. december 11-én temették el földi maradványait – kívánsága szerint – a svájci jezsuiták bad-schönbrunn-i temetőjében.

SHAKI

Yissa

*hogy a Krisztus született
delelőre hágott
s beragyogta Napja a
teremtett világot
kegyességgel telt el a
hegy-völgy – hódolandó
bölcsojének s zengve-zeng
hálát a halandó
néki örök életet
hoz ki Megígértetett
hogy a Krisztus született*

*Ő hogy megmutatkozik
szent Testtéválása
lett a világejzaka
hajnalhasadása
messze verő fénylésén
táncán mennynek-földnek
göndör erdők méz mezők
előtündökölnék
felsugárzik Tőle a
teremtett tejútas ég
Ő hogy megmutatkozik*

*Krisztus nekünk megjelent
elcsitult a rossz szó
szó-harapja gonosz nyelv
torpan a poroszló
magába száll a kevély
kardját elvetette:
Felkentjének megvallott
jó Urának hitte
mind e Föld; de Föld nyügét
levetkezve Égbe ment
Az ki nekünk megjelent*

Határ Győző fordítása

Shaki (1868–1933) egyiptomi mohamedán költő, nagy tisztelője Yissának, vagyis Jézusnak.

„ . . . Szép Zengedező Enekek következnek.”

A most közlésre kerülő néhány régi karácsonyi éneket a szeretet ünnepén Lékai László bíboros emlékének ajánlom, mivel mindvégig szívügye volt kutatásom. Más szóval a vallásos néphagyomány korai rétegeinek föltárása, akár élőben, azaz gyűjtés során, akár holt anyagban a történeti folklór elfekvő-rejtett emlékeit keresvén. Ezeket hol írott, hol nyomtatott formában a kegyelet örökölte a mindenkori utódokra, a jelen öregeire, adatközlőimre. Így találtam meg sok olyan értéket születte sublőtfiókokban, kamrai dobozokban-ládikákban, netán pincegrádicsok fokain szunnyadva, gyakran a még le nem bontott házak padlásán, pókhálós gerendazugolyokban. Sok közülük az elődök-felmenők (előénekes-búcsúvezetők) keze nyomát őrizte. Őrizte az agyonforgatott oldalakon, barnásra koszolódott lapsarkokon: egyes dallamjelzéseken, szűkszavú bejegyzéseken. És még mást is őrzött. Letűnt idők valóságát, hétköznapi és ünnepek váltásába tagolódott napi lét menetét, az idő folyásában örökké megújuló természet rendjét. Őrizte e természetes rend szabályozta paraszti életformát s ennek hagyományvédő-éltető belső rezervátumait: a tél bibliát és imakönyvet forgató fehér csöndjét s az ezt meg-megszakító szokások életermékenységjegyű szentes-vaskos vídamságát. Őrizte a nyári esték kimerült álomba zuhanó imádkozásait, a mindenkor várt ünnepek, búcsúk emelkedett hangját, szóban-énekekben föltörő örömét. Ez a paraszti életforma bármilyen nehéz is volt, soha nem lehetett olyan nyomorúságos, hogy megbéklyózta volna az életet szépítő fantáziából s az életet elfogadó vallási érzésből születő alkotókedvet.

A kéziratos és a nyomtatott népi emlékek tanúságtétele nemcsak a paraszti spiritualításra, vallásos életre vonatkozik, hanem a nemzeti művelődés- és szellemtörténetre is, mivel ezek számára is jelentős forrásanyaggal szolgál. Ilyen például a nekem annyira kedves 1731-es Vépi Énekeskönyv. Mesterházi Miklós, több évtizeden át vépi (Vas megye) iskolamester-rektor énekgyűjteménye. Főleg azon énekei kiemelkedők, amelyek az egykori irodalmi-költészeti alkotásokból folklorizálódtak, s alig ismert vagy ismeretlen epikus-dramatikus mozzanatokot tárolnak, vagy, s ez legalább olyan fontos: a történeti folklór kevéssé áttekinthető, adatszegény szakrális hagyományvilágát hozzák közelünkbe. Az Énekeskönyv számtalan éneke háttérrelhető az ismert irodalomtörténeti kézikönyvek segítségével, sok viszont a még régebbi úgynevezett incipit-kezdősor katalógusok böngészésével sem, lévén egykor a helyi gyakorlatban élő, napjainkra azonban onnét kikopott, elfelejtett „Cantillena”.

Az Énekeskönyvvel először 1970 júniusában találkoztam Szombathelyen: a Berzsenyi Könyvtár tulajdona HB 1058 Savariensa jelzettel. A leíró kántort magyar neve ellenére is eleinte osztrák vagy morva eredetűnek véltem, annyira idegenes írásmóddal és egyenetlen magyarsággal rögzítette az énekeket. Írásgyakorlata sajátos: elfogadott jelekkel éppen úgy él, mint egyéni jelzésekkel. Sokszor zavaróan következetlen, még egyazon szó leírásánál is eltérően jár el. Az énekeket nem strofikusan, szótagszám szerinti sorokba tagolja, hanem csak szakaszosan egybetördeli. Ezért poétikai okokból az eddigi közlések alkalmával én adtam meg a versformát történeti előképek, vagy jó tudásom szerint. E sokszor nehezen betűzhető s több kéz jegyét is viselő énekanyag nem könnyű olvasmány, mégis áldassék „Nicalaus Mesterhazi Ludi Rector Vépiensis” neve, aki „Anno Domini 1731 Die 23 gti” kézjegyét rávéste a 146. oldalra s ezzel hallhatóvá tette eleink hangját s megjelenítette szellemi gazdagságról valló igényes vallásosságát.

Erdélyi Zsuzsanna

Karácsonyi Énekek

Vépi Énekeskönyv, 1731. 53–54. old.

(ad notam:) . . . tibi dicam Jesu mi

*Ember Szemlild az Istálott,
vékony veszsőbűl font válot,
ennel világon frisseb palota nem volt,
mind arany ezüst, ehez képest füst,
itt Isten fia itt ember diia –
Itt Istenségnek minden hato Ujá.*

*Oh edes Szép Palotácsko,
Gyönyörű édes jászlocská,
világ Gyöngyinél Drágáb Istálócská,
Jesus Szálláso, első lakáso,
azért kedvellek, Szébűl ölellek,
semmit sem filek, ha melletted élek*

*Az Mennyi Szolma Szálócška,
Szévémben anyi nyilacska;
kivel most öklel ez kis Istálócška,
Jesus Kőnyvei, Lölkünk Gyöngyei,
kis helecskeje, Szemetecskeje,
lelkünk gyémántyo, mely Szévűnk megháitya*

*Lölkömnek örök lákáso,
légyen itt Szent mulatáso
ettűl ne Szűnnyik Szévémben nyiláso,
édes Szénácsko kemín parnácsko,
engem nyugosztál, mágadhoz fogtál.
itt Lélkem élyen Jesusomnak Amen.*

Karacsoni Énekek,,

Vépi Énekeskönyv, 1731. 92–93. old.

Alia Cantillena

*Bőtlehembben sies Lelkem,
ott vár téged nagy örömmöm,
no kisics el gyorsan kél fél
Széved hozzájo emeld föl,*

*Az kápuhoz ha irkezel,
s ő felölő kérdezkédél
nem Palotán arány Polán,
De találod egy kis Szénán.*

*Ritka lészen udvarloja,
Kevés Számu Szolgálója,
Csak Mária édes Anyya,
es Sz: Joseph kedves (Attya).*

*Bátran hozzája járúllunk.
es előttő térdet haicsunk,
de földözél s – ne röütözzél
sőt néki így esedezzel.*

*Az te io voltod engemet,
hozza vonta én Szévémet,
Szent Atyátűl mert küldetet,
nagy kinokrá születtetet.*

*Csudálkozom én Kristusom,
Szerelmeden Szent Jesusom,
hogy engemet így bócsültély,
Isten Livin hozzám jöttél.*

*Zeng fülemben szép sirásod,
de ez nágy Szánózkodásod,
Hogy fiaid mind el vesztünk,
Pokol torkábon merültünk.*

*Jai nekünk az kik vétettünk,
és téged ki rekesztettünk.
Bethlehemnél meg utáltunk,
Szévűnkbul ki taszitottunk.*

*Pirúl világnok Pompáia,
sok gonoszságnak Dajkáia,
Midőn menynek földnek Ura,
tétetett Kisded Szénára. Amen.*

Karacsonyi Enekek

Vépi Énekeskönyv, 1731. 56–57. old.

Nota. Omni Die Dicc. Ev

*Oh Jesusom en virágom,
oh én édes Kisdedem,
ki vetett oly keminy ágyótt
néked én Szerelmessem,*

*Té rosákon liliomokon
méltó voltál fekűnyyi,
gyöngyvirágom rosmarinom,
Szép Szágu hiiácéntom*

*Názaretbeli narczissom,
Feir tulipántom,
Rosábul ki nyélt liliom,
oh én édes kisdedem,*

*Istálobán az Jászolbán,
fekszől mast barmok között,
kik lehűlvin melegéték,
a' té hideg heledett.*

*Gyenge kisded Sir kesereg,
te eretted, bűnös lilek,
Sietsiggel iáruul hózzá,
Lágyics keminy ágyodát*

*Ki az előtt Dörgésekkel,
iszonyú nagy kövekkkel,
bűnösöket rettent vala,
Csudálotos Jelekkel*

*Most pediglen kegyelmessen,
te hozzád iótt mennyekből,
az Attyánok Szent málásztját,
Osztogát Szeretettből.*

*Ime fekszik az Jaszolbán,
Piros Claris ajaku,
kisded Királ Szolgaihoz,
Szeretettel tündöklük,*

*Kárbunculus fémlék mastán,
tűz formáro Szénábon
mindenekett az kik iárnok
világnok homállábon,*

*Vilagosít es meg lagyit,
Széretetnek lángiávol,
sietsigél keminségét,
az ű Szent kegyelmivel,*

*Mert nem masért bűnösökért,
Szállott le az egekből,
hogy kivenne esett predat,
az órdögnek torkabul,*

*Halal mérget kigyó feiit,
bűnnek minden ereit.
el rontána meg váltóna,
benne bizo hiveknek.*

SÓTÉR ISTVÁN

Ünnepek

Elmúlt ünnepeink úgy feküdnek az időben, mint egy behajtott könyv lapjai. Nem mindegyik lap pirosbetűs, mert van ünnep, mely hétköznap marad és vannak ünnepi hétköznapok is. Az ünnepet nem a naptár hozza el, az ünnep bennünk születik, amikor akarja. A Lélek ott fú, ahol akar. Különös, hogy több esős, szürke karácsonyra emlékszem, mint fehérre. Esős, gyermekkori karácsonyon tartottam hazafelé, Szeged sötét sugárútjain, melyekre csak a sarki kocsmák gázlámpái vetettek világot. Volt egy karácsony, amikor a pesti vendéglők nagy ablakai is esős estbe világítottak, s az üres teremben elkeseredetten és kötelezően játszott a népi zenekar, egész éjszaka. Nemde Flaubert patikusa, Homais úr jut eszünkbe, aki azzal mutatta ki baloldaliságát, hogy nagypénteken kolbászt evett?

Nem, nem az ünnep jön el, hanem mi megyünk el az ünnephez – és nem biztos, hogy találkozunk vele. A Karácsonyt a gyermekek ünnepének mondják, hisz valóban egy Gyermekek ünnepe, de igazában nem mi ajándékozunk meg a gyermekeket, hanem ők ajándékoznak meg bennünket a Karácsonnyal. Gyermektelen karácsonyokhoz csak azok a néptelen, szélfúttá utcák illenek, melyeken az éjféli miséről távozők tartanak haza. Még azt sem mondhatjuk, hogy a Karácsony mindenütt családi ünnep, melyet otthon ülnek meg. Párizsban csak karácsonykor nem szokás otthon maradni, a kávéházak tükörablakaira december közepén fehér festékekkel felírják a karácsonyi vacsora, a *révillon* menüjét és árait. Még Szilveszterkor sem láttam akkora tömeget a párizsi körutakon, mint karácsonykor, és férfiak, nők estélyiruhásan tértek be a Jó Hír templomába, melyet akkor a rádió templomának is tekintettek. New Yorkban csak a közvetlenül Karácsony előtti utcák képére emlékszem. A felhőkarcolók fehér és rózsaszín fénycsókban fürödtek, s a várost szinte a levegőbe emelték a színes léggömbök, a levegőben úszó, léghajókká felfújt Télapók. Alig maradhatott eladható tárgy az üzletek raktáraiban, mert mindent kivetettek a kirakatokba. Brüsszelben még utcaibb karácsonyra emlékszem: a Nagy Utca házsorai közt csaknem összefüggő mennyezetet formáltak a kifeszített aranydíszek, szalagok, rojtok, színes körték füzerei, és így az utca mintegy óriás szobává alakult, és az emberi nyüzsgésben talán hely sem jutott Karácsonynak.

Fenyőfák, kifosztott erdők: Karácsony előtt a Mátrában, az erdei út két oldalán kilométer hosszan heverték az összekötözött fenyők, mint egy tömegmészárlás áldozatai. Mégis, ezek az áldozatok szépítették meg és töltötték be illatukkal néhány napra a pesti Duna-partot, két híd között, ahol a háború előtti években mintha egy erdőben jártunk volna. A fenyőerdő a rakpartra költözött, és onnan a szobákba. Gyermekkorom karácsonyfáinak illatát karácsonyoként újra megtalálom, de már az egyetlen és oly drága ajándék nélkül: a *Grant kapitány gyermekei* volt egyik legszebb karácsonyom ajándéka. Fialat házassággént karácsonyfát díszítettünk, és papírból kivágott, rojtozott szárnyakkal, fehér lepedőből és angyalhajból még angyal is került a függönyre. Szegeden, decemberi csipős reggeleken, a Tisza felett a keleti égbolt piros volt: „az angyalkák sütik a karácsonyi süteményt” – szokta volt mondani anyám, és

mi a sütőben sült linzer illatát képzeletben a reggeli ég színéhez társítottuk. A karácsonyfa szaloncukrait is anyám készítette, régi, felvidéki recept szerint, ahogyan Kaszán, Eperjesen és Szomolnokon készítették, és ez a cukor különb volt az üzletinél, mert omlós maradt. Mintha most is bezárt ajtók előtt hallgatóznék, mint gyermekkoromban, s hallom a hangokat, az emlék hangjait, azoknak hangját, akiket szerettem, csupa női hangot, vagyis angyalhangokat, nagyanyám és anyám hangját, és várom a csengettyűszót, mely valamikor mindig felhangzott, és akkor azt hittem, hogy mindig fel fog hangzani.

Betlehem leírásai és képes ábrázolásai mindig ugyanazt a személyi együttest mutatják, és el kell gondolkodni azon, hogy kik vannak jelen ebben az együttesben, és kik hiányoznak, Márián és Józsefen kívül, csak állatok vannak jelen, jámbor barmok és milyen jó, milyen szép, hogy ezek jelen vannak. Persze, tudjuk, Mária nem az otthonában szület, de miért kellett ennek épp így, magányban, helységen kívül történnie? De eljönnek a pásztorok, és a magány feloldódik. Karácsonynak épp az a különösége, hogy szükség van benne a család elkülönülésére, de a felebarátokkal való feloldódásra is. Akik ritkán találkoznak év közben, azokat egybegyűjtheti a karácsonyfa.

Élet kezdődik a Megszületéssel, a Karácsony egy élet kezdete. Micsoda életé! Az Evangéliumokat az köti össze az Ószövetséggel, hogy emennek jóslatai beteljesülnek benne. A karácsonykor kezdődő életnek be kell töltenie ezeket a jóslatokat, mintha a próféták szabták volna meg előre a Megszületett életének és halálának körülményeit. Ismétlődések sora előzi meg az utolsót, az igazit, a beteljesülőt, a mítosz ismétlődik, mintegy kipróbálja önmagát, akárcsak egy műalkotás, melyet többször kell újrakezdeni. Thomas Mann tudta ezt, de ő is az Evangéliumok hősétől tanulta, aki a jóslatok beteljesülésére minduntalan figyelmeztet, s aláveti magát e jóslatok rendelkezésének. Több ez, mint valamely végzet elfogadása: ez az igazi engedelmesség, önmaga és egy világot átfogó akarat iránt.

Nem ok nélkül látta meg Simone Weil a görög gondolkodásban a keresztényi gondolkodás előképét. A görög tragédiák végzetében és az evangéliumi végzetben van valami közös, amaz inkább egyéni, emez viszont egyetemes. A görög tragédiákban a testiség is elbukik, a kereszt azonban nem bukás, hanem felemelkedés, és a testnek ahhoz csak a kínjai által van köze. De Karácsony a testté válás ünnepe, az emberré válásé. Betlehemet máris beárnyékolja a Golgota, és a jászolra eső árnyékot az angyalok fénye sem űzheti el. Isten nem maradhat mentes annak a világnak szörnyűségeitől, melyet teremtett, s melyből vissza is húzódott. A Karácsonyban ily módon benne van a Húsvét, a két ünnep csaknem átfedi egymást, s a Karácsony lényegéhez nem férhetünk közel, ha megfelelkezünk benne a Húsvétról, és viszont. A születés: halál is – a halál pedig születés. Az emberi táplálékok szimbólumnyelvére fordítva át a két ünnepet: Karácsony ételjelképe a kovász növesztette kalács, Húsvétnek viszont az új életet magába foglaló tojás a jelképe.

Az ünnep értelmetlenné és feleslegessé válik, ha nem érünk át valamit azokból az okokból, amelyek létrehozták. Nemcsak az egyház ünnepeire érvényes ez, hanem a történelmi, a forradalmi ünnepekre is. Aki nem fog föl még oly keveset valamely ünnep értelméből, az valójában kívül marad az ünnepen. Ezért mondhatjuk el, hogy nem mindenki számára jön el az ünnep, s az otthoni karácsonyfa színes lámpácskái jelenthetnek annyit is, mint egy köztéri vagy áruházi karácsonyfa, mely tulajdonképp senkié. A szegények karácsonyfáinak igenis vannak gazdái, és a betegek és az árvák, a katonák és a rabok karácsonyfáinak is. Ahhoz, hogy bármely ünnep lényegéhez közel férközhessünk, csendre van szükségünk. Még a leglármásabb ünnep is abban a csendben mutatja meg magát, mely a lárma után beáll. Az ünnep mindig megállás, valaminek megszakadása, afféle pihenő, mely arra szolgál, hogy helyes mederbe te-

relje az életünket. Ha nem fogadjuk el ezt a rendeltetését, ha nem engedünk neki, akkor számunkra az ünnep értéktelenné és értelmetlenné válik. Minden új karácsonyban visszajönnek a régi karácsonyok, mert az ünnep ugyanúgy ismétlődés, mint a mítosz. Valami visszatérhet a hiányával is. Ennek a hiánynak átérzésével a karácsonyi asztal mellett mindig felelevenedik azoknak emléke, akik valamikor körülötte ültek. Az emlék csendje az ünnep csendjét mélyíti el.

Állok éjfélkor a Vízivárosi utcán, és egyszerre szólalnak meg a környék karácsonyi harangjai. Nincs szebb az éjszakai harangszónál, mely nem is hang, hanem ünnepélyes jelenlét, körmeneti felvonulás, hallható pompa. Mintha a folyó tükre verné vissza, közlő szól a Bazilika harangja, magasan felettünk úszik a Mátyás templomé, és meghittén a kedves vízivárosi plébániatemplomé. Ezek a hangok nem oszlatják el, nem törik meg, hanem inkább felerősítik, figyelmeztetően reánk ruházzák az ünnep lényegét, a lelki csendet.

RÁBA GYÖRGY

A Születés ünnepe

A mitikus gondolkodás kiszakította az embert az élet folyamatából – az ünnep exaltáció volt, kiemelkedés. A közép-amerikai őslakos indiánok még ma is az év fordulása szerint zarándokolnak el szent helyeikre, és szertartással áldoznak természetfölötti uraiknak. De még a görögök is kultikus helyeiken magaslottak emberi feltételeik fölé, és a misztériumban énjük megtagadása útján érintkeztek isteneikkel. A római házi istenek intézménye is csupán szűk kaput jelentett, melyen át az istenséghez szökhettek, de maga az isteni nem hatotta át hétköznapjaikat.

Az egyistenhit töltötte meg az ünnepeket olykor az egész életre visszafénylő tartalommal. A legmélyebb értelmű, legmaradandóbb hatású élő ünnepünk azonban a karácsony, a Születés ünnepe, az ígéret és kötés, melyet az emberiség kétezer éve Jézus Krisztus világrajöttéhez kapcsol. A karácsony ünnepe rég beköltözött az otthonokba, jóllehet az egyházi szertartások közösségbe szólító ereje változatlanul eleven, de még a betlehemes játékok is a misztériumot az ajtón kopogtató emlékeztetővé sűrítették. Mégis amikor a lélekemelő ünnepet a személynek is küldött hírként családi körben üljük meg, a tartalom a formára is kisugárzik, és ez a sugárzás nemcsak az alkalmi teret, hanem az egyéni élet idejét is betölti.

A már egyszer megélt karácsony tudata az ünnep naptári időpontja előtt a remény tornácában és az ígéret útravalójával megmász, megszelídít bennünket, akik az év sűrűjében elvadultan bolyongunk. Ez elsősorban gyermeki énjükre igaz, a „Jézuska” érkezésére hetekkel előbb sóvárgó, hónapokkal korábban révedező, zsenge képze-

letre, melynek ígézetében a vadóc alkat is megjuhászodik. A félelmeiktől riogatott, serdülő lélek a szeretet ünnepére előre is beleélve magát, előleget kap a harmóniából és a biztonság érzetéből – olykor a mindig lefokozottabb valónál szebb, tartós ábrándképet. Az ünnep pitvarában már több-kevesebb tudatossággal élő gyermek a boldogság és a belső békesség gyógyító vizeiben mártózik.

A karácsonynak az otthonba varázsolt ünnepe a családi élet kivételes alkalma is, a szeretetnek ez a közössége pedig a gyermeknek a személyisége egészséges fejlődéséhez oly fontos lelki egyensúly és külső-belső biztonság élményét erősíti. Ez az alkalom, amikor kényszerűségből, nemzedéki vagy bármely más okból messze került, de egymást szerető rokonok az ünnepre összegyűlnek. Gyermekként én is úgy éltem át karácsony estéjének vagy legalább az ünnep első napjának családi együttléteit, mint a rokoni közösség kölcsönös szeretete ismételt megpecsételtetésének élményét, s annak tudatát mélyítette el bennem, hogy nem vagyok, nem lehetek pusztán magamra utalva, és ha bárhol, bármikor egyedül találok magam, az arcot kapott, kiapadhatatlan szeretet segítő erejét érezhetem.

A világirodalom egyik fölöttébb emlékezetes elbeszélése, Dickens *Karácsonyi énekének* középponti alakját, az elkérgesedett szívű, önző Scrooge-ot a nevelő szándékú szellemek a vonzó boldogság példájával akarván megjavítani, a családi harmónia példáját tárják elé: derűs unokaöccse otthonát, azét, aki nagybátyja goromba visszautasításai ellenére is nyílt szívvel s az egymásra találás óhajával gondol rá, s e meggyőződésében saját tűzhelyének boldogsága erősíti. De eszünkbe juthat Scrooge írnokának, a számos gyermekkel megáldott Cratchitnak ágrólszakadt családja, ahol az élet elemi szükségleteit kicsik és nagyok a kölcsönös gyengédség erejével próbálják kiegyensúlyozni, és békélt lélekkel egymás szereteténél melegednek.

De a regények világán innen és túl hogyan jut az ünnepen, mindenekelőtt a karácsonyon belül a felnőtt?

Ha csakugyan a gyermek a felnőtt apja, akkor egy életen át magában hordja a karácsonyi lelki állapotot, a kiteljesedő szeretet vonzását, az emberek közti tevékeny békesség megigazulásra serkentő emlékképeit. Tunström svéd író regényében Bach *Karácsonyi oratóriuma* az ünnep áhított csúcса, amelyre, a zenemű reménybeli előadásával, a narrátor anyja sokáig törekedett, és halála után fiának egész életútját ez a törekvés mintegy a betlehemi csillag visszfényeként világítja meg.

Az egymás iránti karácsonyi figyelemben a lélek működő törvényei szerint a gyermekori remény él tovább, immár kibontakozva, nemegyszer céltudatosan. Ki ne ismerné az ünnep naptári időpontját megelőző hetek, netán hónapok tartósan emelkedett hangulatát, melyben szereteteink, kivált az apróságok vágyait, álmait próbáljuk kitalálni, és ebben a följazott kedélyállapotban járjuk a várost a boldog meglepetést szerző ajándékok után? Mennyire fölhangolja a felnőttet, ha maga is váratlan juttatással a zsebében, az utolsó pillanatban kicserélheti a szerény játékvonatot egy drágább, ám föltehetően még színesebb meglepetést okozó asztali vasúthálózatra! Adni öröm, és talán a legfőbb földi jó, ami semmi áron nem vásárolható, a szeretet érzetének meggyökereztetése. Karácsony úgy teljesíti ki a lelket, hogy a személyes életté változott ünnepnek az egész esztendőre szóló lehetőségével sugározza be napjainkat.

Misztikus pillanat

Határpont, csúcspont az idő és az időtlenség metszéspontján – mint Kerényi írja, Hölderlin nyomán; az idő diszkontinuitásának bizonyítéka, s ezáltal szentségének jele – Mircea Eliade szerint. Az időnek az a misztikus pillanata, amikor önmagában, időbeliségében időtlenné változik: kétneműség egyetlen anyagban, az áramló folyamatoságban, érzékelhető, de érthetetlen, világunk része és mégsem e világ részecskéiből alkotott.

Mindezt elmondták már róla; mindezt elolvashatjuk, tudhatjuk, elmélkedhetünk rajta; sőt, mindezt megtapasztalhattuk, és nemcsak a naptári ünnepnapok során. A szakralitás nem kötődik a vallás, a hit, a közösség hagyományaihoz – vagy úgy is mondhatjuk (sokan úgy értik) – nem *csak* ahhoz kötődik. Vannak titkos és titokzatos ünnepek, „átlépések”, vannak pillanatok, melyekben a létezés másféle minőségben lobban fel: mint a felnyúló lángnyelvek az izzó parázsban, egy-egy hirtelen kigyúló és elhamvadó fény-kristály, fény-rög a hamuban: belülről világítanak, mintha saját maguktól gyulladnának fel, külső erő nélkül: az energia önmagukból születik és önmagukban hal el.

De vajon csakugyan önmagukban-e vagy mi látjuk őket ebben a misztikus felcsillanásban: mi *akarjuk-e* látni, mert valamiért vagy valakiért, fénybe borítanánk magunk körül a világot? Melyek voltak a legünnepebb pillanatok az életemben: elkezdem számlálni, megpróbálom felidézni, és előbukkan egy-egy emlék, aztán még egy és még egy – és kiderül, hogy nem orgonazúgás, nem templomi fény, nem mások számára is látható események voltak azok – hanem két tekintet egymásba kapcsolódásának ívfény-lobbanása, egy gyermektest alvásában kétszeresre nehezedett súlya, egy elpiruló kislány-arc felémfordulása; egy pillanat zenéje, a hangok összecsendülése a rádióban; vagy még inkább egy pillanat csendje, hullámmorajban vagy az elsötétülő ablakok derengésében.

Melyik volt az ünnep? Ez a pillanat, a meghatódottságé, mikor összeolvadt a kint és a bent, a lélek teljessége átáramlott a világba, vagy teljesen megnyílt, hogy a világot magába fogadja: a világot, amely egyetlen tekintetben, hangban, látványban sűrűsödött össze? Ez a sűrűsödés – ez lett volna a lényege? És bent történt-e vagy kívül, vagy a határon, a határvonal megingásán, ott, ahol az áttűnővé vált? – Vagy talán nem is az, hanem az egyetlen pillanattal későbbi idő, amikor már kilobbant, de fénye még világított a sötétben – nemcsak a kinti, a valóságos éjszakában, hanem a lecsukott szem belső égboltján: hullócsillag volt-e, melynek fénye csak kilobbanása után ér el hozzánk?

Képes-e a lélek a jelenidő érzékelésére, vagy azt csak a következő pillanatban veszi tudomásul – és ez a tudomásulvétel valóban tudatosítás-e, vagy lehet, hogy csak egy hangulat elmélyítése: transzponálása a hangulat-fölöttibe vagy a hangulat-alattiba, abba, aminek a hangulat is csak jele, kifejezője; s az, amit ünnepinek mondunk, az ennek a hangulatnak, s annak, amiből a hangulat fakadt, talán egyszerre-érezése – hangulat, mely magában hordja, mely hagyja önmagán átcsillanni azt, ami több önmagánál? Talán nem más, mint megsejtése annak, hogy a pillanat, az érzés, maga a világ, lehet több önmagánál; hogy önmagunk is önmagunk fölé nőhetünk, és így, velünk, az egész élet.

Próbálok emlékezni: azok a pillanatok, amelyeket ünnepinek érzek, amelyekre mint ünnepre emlékszem, szaporodnak, egyre szaporodnak: lassan előntik gyermek-

korom világát, aztán azt az időt is csaknem kitöltik, amikor még emlékeim szerint egyáltalán nem voltam boldog; mintha a felhős égbolton lassan átcsillannának a csillagok, és most már egyszerre látom, alacsonyan, a felhőket és felettük, *láthatatlanul* a csillagok fényét. Az emlékezés – vagy a visszanézés csodája ez? Talán az *egész* – ez a felhők közül kicsillanó, a megelőző és az eljövendő nemlét szürkeségéből kiemelkedő, megszámlálhatatlan színben tündöklő létezés, ez az egész földi élet ünnep volt talán?

ESTERHÁZY PÉTER

Az ünnepről

– bekezdések –

Ma már! ma már nem tudunk ünnepelni, mondogatjuk tehát, hogy hajdanán tudtunk, csak a mai ember, e rút szibarita váz, ahogy beszélgetni, mulatni, kávéházazni nem tud, ezt se. E szerint az ember afféle Krúdy-figura volna, vagy még inkább egy nagyvonalú úr, az élet és főként az idő birtokosa, egy *kedves* ember, aki mindezeket élvezi és maga is élvezhető, aki nem ragad le a részleteknél, az egészet akarja, és az egésztől sem riad meg, bolond is volna, hisz az egész sem ijesztő, az is olyan, mint ő: kellemes, áttekinthető, független és felvilágosult. A VILÁG MINT GRANDSEIGNEUR.

A „régiek ünnepei” után való sóvárgásban több a gépies, tét nélküli nosztalgia, mint az értékek elvesztése fölötti kétségbeesés (és akkor ennek mélyén: bizonytalan sorsú magzatként; a tetterő). *Aporpéterezés*nek lehetne ezt nevezni: ő tudott kifogyhatatlan leleménnyel vágni a „rossz” jelenből, a „jó” múltba.

Világos: a jelen nem rossz, a múlt nem jó. Mégis van most valami rossz, ami mintha régen nem lett volna, valami sivárság és nincstelenség, ami csillog-villog, olyan új.

Az ünneptől főként azt várnánk, hogy *legyen!* Végre valami ne tőlünk függjön, ne a jókedvünknek, szerencsénknek, boldogságunknak legyen kiszolgáltatva, hanem legyen: mint a természet. Mint a napsütés. Mi meg ülnénk a kerti fehér karosszékekben, valaki talán még könnyen mellettünk, és arcunkat a fénybe tartjuk. Ez volna az ünnep – jön, amikor ideje van, harmónia és jóság nő a nyomában, és nemcsak jobbá változunk, de a másik jóságára is rálátunk (és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk).

Megint visszakeveredtünk (Csehovon át) Apor felé – s talán nem kizárólag saját reflexeink és vonzalmaink miatt. Mert mintha az ünnep valóban győzelem volna, gondoljuk hirtelen, és mi a győztesek. A tündöklő pár, menyasszony és vőlegény. Az újszülött, a reményteli három kiló. Mi volnánk a nemzet maga (azon csodás pillanataiban, melyekből három-négy is akad ezer évenként), egyáltalán: nem volnánk egyedül, egy családhoz tartoznánk, amelyik győzelmét üli a hétköznapi fölött.

Nem. Mégse így; nem tekinthetünk ellenségként a hétköznapokra, hiszen az a munkánk, az életünk, több józanság van az ünnepben, de mégiscsak ez által kap amaz is értelmet, e csúcspont, fény és nyugalom által, ahol közösen, néhány társunkkal együtt, megpihenhetünk, szusszanásnyi időt kapunk – nem, így is pontatlan: mert messze nem a pihenés a lényeg, az ünnep nem egy laza vikend, nem vurstli és nem nyaralás.

Számvetés inkább. Ezt cselekedték szépapáink, ekkor meg amakkor, ok a megemlékezésre, az együttlétre, és! és mi lesz holnap? Szépapáink mit tennének holnap, egy szürke, ragacos hétköznapon? Azaz mi mit teszünk, mit tegyünk vagy kéne tennünk?! A számvetés az nem vidám dolog. Az ünnep az komoly, ami természetesen nem kedvtelenség. Komoly és reménykedő emlékezés és terv. Elhatározás. – Egy keresztelő például nemcsak alkalom rég nem látott atyafiak találkozására – jó, hogy ez is –, hanem a kisgyerek által szembesülés is, esély arra, hogy mintegy a gyereket követve, tőle tanulva, ha nem kezdjük is újra az életünket, mert ilyen jó helyzetben azért sose vagyunk, de megújulhatunk, amihez épp az ünnep adhatná az indító erőt.

Elkanyarodtam kicsit, illetve magam elé vágtam (magam elé vágtam a fát); innét már látszik, hogy az ünnep sincsen csak úgy magamagától, semmiből nem spórolhatjuk ki önmagunkat. Tevékeny részvételünk nélkül az ünnep csak halott forma, merev díszelgés valami előtt, ami tiszteletet érdemel, az ünnep mint jólneveltség, mint imámalom, mint hatalom, mint kötelességtudás (mert rend a lelke mindennek), elhárítás, elkerülés, megúszás, konzerválás, ilyen az az ünnep, amelyből elveszük a személyes tétjeinket. Az ünnep nem ünnepszég, ahol mindent előkészítettek már, s csak be kell vonulnunk, hogy legyen végre valaki, aki értékeli a hidegtalakat és a ragtime-zenekart.

A kép a természettel messze előnyösebb, mint a valóságban, hisz föltételezi a romlatlan, a diadalmas természetet. És azt még a mi diétás újságíróson nevelt (tenyésztett) közvéleményünk is tudja talán, hogy mára a természet sem különbözik a „többi” dologtól: csernobiltól szabdalt, savas lanka legföljebb.

Ez azt jelenti, hogy az az erő, ami a hasonlat szerint a természet volna, erősen lecsökkent. Minek az ereje? A közösségeké – mert ezek szerint az idők változásával szétzilálódtak, részint szétverték őket (a falu mindkettőre adhat példát), az újraéledésükhöz az ún. mai magyar valóság udvariasan mondva nem ideális. Ezekről nem függetlenül, gyöngült a hagyomány, illetve általában a formák ereje, megint ugyan természetes módon is, úgy értem, világjelenségként, itt, most, nálunk azonban elmaradni látszik az erőfeszítés új formák (melyek talán nagyon is régiek) föl kutatására vagy valóban eddig nem voltak teremtésére.

Ki részéről hiányzik ez az erőfeszítés? Mindenki részéről.

Az ünnephez legelsőbben talán önmagunk szabad tudomásulvétele kell: kik vagyunk (tehát kik voltunk), azaz mit akarunk, mi van, és mire támaszkodhatunk? Ezen kérdések föltételére a mai magyar társadalom, 1987 késő nyári véleményem szerint, alkalmatlan. Nincsen ki és nincsen hol e kérdéseket föltenni. Kihegyezve fogalmazva, mintha nem is léteznék a társadalom, nem látom az életnek azokat a magától értődő tereit, ahol normálisan megnyilatkozhatnék, vágyait és föladatait artikulálná, egyszóval létezne, volna. Hogyan is tudna akkor ünnepelni. Az állam, amely kétségkívül van, csak ünnepet elrendelni tud.

Minden tehát az egyénre szakad, aki így még azt se nagyon képes elvégezni, ami csak reá vonatkoznék; fokozottan tehetetlen ott, ami természeténél fogva nem ilyen: az ünnep. Egyedül nem lehet ünnepelni.

Ha az egyén felől indulunk, akire tehát minden rászakadt, akkor se jutunk jobbhöz. Mert mintha nemcsak az volna igaz, hogy nehéz ünnepelni, hanem mintha ez nem is érdekelné az embereket. Nézzünk egészen kicsi ünnepeket. Hol vannak a családi ebédek? Hol vannak a baráti vacsorák? Felöltözni valaki kedvéért? Nincsen idő, mondjuk félvállról, technokrata emancipáltak, korunk rohan. Mennyi alibi, önfölmentés van ebben, fölmentés a formátlanságunkra, a zajosságunkra, a kifosztott időnkre, a személytelenségünkre, az önámításra, az öntudatlanságunkra, arra, hogy mint a gép faljuk föl az életünket, fölmentés a szabadságnélküliségre – ez az ún. rohanó világ.

Ez ügyben néha olyan mondatokat mondok – hallom –, mintha a saját nagybátyám volnék, aki idejétmúltan és finnyásan sápítózik, hogy milyen kupleráj lett a világból, mintha csak halkésről beszélnék, modorról, rendről, egy konzervatív úr. Lehet; nem hiszem. Egy biztos: ünnep nélkül nem lehet élni.

P. S. Még elmondok egy történetet, melyet a napokban hallottam H.-tól, akivel vagy 10 éve nem találkoztam már, nem volt a barátom soha, de mindenféle bonyolult szá-lakkal kapcsolódunk egymáshoz, nem is részletezem, milyenekkel, olyan szépekkel.

H. a húga kislányának a keresztelőjét kezdte mesélni, eléggé hosszadalmasan és én eléggé untam. Hódmezővásárhelyi a család, ez is ott történt, hogy először Mártélyon akarták, a Tisza-parton, amolyan piknikszerűen, de már a szervezés gondolatába beféradt mindenki, hát lett otthon, tikkasztó melegben, por, legyek, parasztpárizs. Minden ment a maga útján, a templomban kellemes hús – amikor kis késéssel megérkezett H.-ék apja. Én is ismerem, még így idősen is nagyon erős férfi, fuvarozással foglalkozott régebben, H. szerint a lovain kívül soha senkit nem szeretett.

Nemcsak a két testvér, de a paptól kezdve a ministránsokig, a nagybátyáktól az unokahúgokig meg a kóssa öregasszonyokig mindenki rögtön észrevette, amit valóban nem volt nehéz: az öreg csontreszeg volt, szürke, mint ott az utca, már szinte nem is dülöngélt, úgy gyökeret vert benne a pia . . .

Suttogva mindenki sápítózni kezdett, hogy milyen kínos, kellemetlen, így elrontani ezt a szép ünnepet. Én itt hagyom ezt az egészset, sziszegte H. húga a sírás határán, mikor, már otthon, ülve a tornácra, az apja belerúgva szinte fölrobbantotta a demizsont. Ott tocsogtak dühödten a borban.

És ott akkor egyszerre, mesélte H. és könnyes lett a szeme, mikor ránéztem erre a vén, zavaros tekintetű, vérekes szemgolyójú férfira, hirtelen valami nyugalom szállt meg, a jókedvnél, derúnél több is, meg kevesebb is, valahogy annak a nem várt belátása: hogy itt most semmi baj nem történhetik, ez itt én vagyok, az ott az apám, és bizony be van rúgva, mint az albán számár, és akkor mi van? Keresztelik az unokáját. Rendben van ez így.

Azt vette észre H., hogy ez a nyugalom szétaradt a tornácra, megszűnt a feszengetés, beszélgetések keletkeztek, mik évek óta sose, nem állítja, hogy ünnepélyes lett volna ami lett – ehhez túl meleg volt –, de érezték e délután egyszerűségét, az újszülöttre gondoltak, önmagukra és egymásra. Hogy ez egy család, és jó, hogy most itt üldögélnek kicsit.

Én meg, mondta tovább H., odaültem az apám mellé, ravaszkodva föl-fölvizezve a borát, ittam vele tovább. Jól van. Ha énekelni fog, vele éneklek. Ha nekiindul az éjszakának, vele megyek, mint még sose. És ha majd öklendezve háyni fog, letérdelek, és fölmosom, azért vagyok a fia, aztán belékarolok, és általa én is részegen imboldyogva, hazakisérem, levetkőztetem, megiszunk még egy langyos sört közösen, és megvárom, míg elalszik, elalszik, ugyanúgy, ahogy néhány utcával arrébb az újszülött.

Van ünnep.

Költészet és gyermek

Az előttem heverő hófehér papírlap teljességgel felidézi, feleleveníti gyermekkorom nagy téli hónapjainak varázslatát. Az első emlék, élő, soha nem fakuló: az ónszürke égből omló fényes fehérség és a mindent elárasztó puha csend. Erről ma már úgy beszélünk, legalábbis úgy hallgatják visszaemlékezésünket a fiatalok, mint mikor az öregek első világháborús élményeiket teregetik elő – olyan hihetetlen, olyan mese-szerű minden, amit erről hallanak. Igen, talán már mi magunk is úgy nézünk vissza a régvolt téli világra és téli eseményekre, mint egyfajta mesére. Pedig valóság volt mindez, de már akkor a mese arany ragyogása, a költészet hangulata tapadt hozzá – hát még most, amikor hét évtized távolából ébresztgetem a múlt alvó – nem halott! – emlékeit.

Napokon át, éjjeleken át, szakadatlanul szakad a hó. Egy reggel arra ébredünk, hogy a havazás eltörölaszolta a házakat, a mienk se kivétel: ki kell ásni a kijáratot, járhatóvá lapátolni az utakat. Az iskolába édesanyánk egész napra ad ennivalót, kenyeret, jó hasaalja szalonnát és kivételesen bicskát is, hogy legyen mivel falatoznunk. A délelőtti és délutáni tanítás szünetében ettünk s közben rajcsúroztunk a padok tetején, míg a kántortanító kövér, bajszos felesége be nem rontott a terembe és szét nem vágott köztünk. Tanítónk ugyancsak szigorú férfiú volt, de azt már tudtuk tapasztalatból, hogy az ebéd és ebéd utáni szunyókálás örömét semmiféle nevelési cél érdekében félbe nem szakítaná. Néha úgy tetszett, mintha a kántor úr megbecsülne bennünket mint munkatársait: kavargó hóviharakban is vele mentünk temetésre. És torkunk szakadtából énekeltünk, öklömnny kölykök:

„Szomorú a halál a gyarló embernek . . .”

Egyszer szintén temetésre kellett volna mennem. Olyan szörnyű hóvihár tombolt, hogy édesanyám ezt mondta: „A rossz kutyát sem szabad most kiverni!” Igen, de ez vasárnap délután volt és minden hétfő reggel a tanítás azzal kezdődött, hogy jó kántorunk, az első világháború kiszolgált katonája, raportot tartott: félkörbe állította azokat, akiknek valami igazolnivalójuk akadt. Én is ott szorongtam, tanítónk kihallgatott mindenkit, jobb kezében a nádpálca, melynek végébe ólom puszkagolyót foglalt bele valamiféle ügyes kéz – talán épp az övé. Mikor hozzám ért és eldadogtam a mentségül számba rágott mondatot, hogy „édesanyámnak kellett otthon segítenem”, a tanító úr mozdulatlan arccal előrenyújtotta nádpalcás jobb kezét s tárgyilagos hangon csak ennyit mondott: „Kötelesség; kötelesség.”

No, és a karácsony. Ha van költészet, áldott és tiszta, ez az volt, ez a karácsonyi készülődés, melynek csúcspontja: a betlehemes játék és kántálás, amivel házról házra jártunk. Fagyott hóban kopogott vagy frissen esett hóban sercegett patkós csizmánk, úgy vittük a betlehemi istálló magunk csinálta, kemény papírból kivagdalt, kivilágított képmását, mint ahogy őseinknél volt szokásban a regösjárás – az őskorban teljese-n pogány elemekből megszerkesztett, a keresztény korban pedig új, vallásos szí- nekkal átszótt énekes-komédiás játék. Micsoda szívszorító öröm és izgalom volt ez, hiszen színdarabot adtunk elő, nem rögtönzött, hanem apáról fiúra hagyományozott örökséget. Mi magunk voltunk a szereplők, de már senki se tudta, ki szerezte ezeket a szent – mert változtathatatlan – szövegeket és dallamokat, ki írta elő az álarcok,

álöltözetek és tárgyak használatát – így szállt ez nemzedékről nemzedékre. Oláh Berti bátyám rézlemezekkel felszerelt, csörgő sámánbotjával verte a taktust és adta meg a jelt az új s új fordulatokra . . .

Akkor még csak nem is sejthettem, ma már tudom, hogy egy ősrégi – legalább ötezer éves! – költői jelkép sugallatára jártunk házról házra, ahogy őseink, a regösök, ezer évvel ezelőtt jártak nagyjából-öregiből azonos tartalmú és hangulatú színjátékokkal sátorról sátorra. A Napisten égi vándorlása közben az útjába álló állatövi Bika csillagképet megölte. A sumér nép már legalább tizenkétezer évvel ezelőtt a csillagászati kutatás elképesztően magas fokán a Napisten égi útjának olyan csodálatos költészetét alkotta meg, melyet a sumérok későbbi örökösei, a sémi babilóniaiak, asszírok és egyiptomiak is átvettek és továbbadtak, nemcsak a környező, hanem a távol élő népeknek is. A Bika-ölő Napisten: a tavaszi napéjegyenlőség jelképe, a Szarvas-ölő (Bak-ölő) Napisten pedig a téli napfordulóé. A kettőt a későbbiek folyamán egybevették, együtt ünnepelték, méghozzá a téli napfordulón: december 24-én! Ennek a nagy fontosságú természeti változásnak alkalmával járták regőseink a sátrakat, sátortelepeket és ebből fejlődött ki később, a kereszténység hatására, meg aztán a pogány szokások mentésére, a betlehemjárás. A csillagászati ismeretektől elszakadt nép ezt az ősrégi hagyományt a téli napforduló örömeire tartotta ébren és a keresztény vallási színezettel vidám, minden ízében nyers – itt-ott bizony meglehetősen durva – ünnepi játékká alakították át . . .

De térjünk vissza a réges-régi, de mégsem több évezredes szalkai színjátékokra. Nem állom meg, hogy le ne írjam ennek a játéknak legalább egyik alakját, azt, amelyik legrobosztusabb hordozója volt ennek a sokat emlegetett népi humornak. Pontosán emlékszem, még ma is el tudnám dúdolni Jakab apostol „belépő”-jét, és hát, per sze, további replikáit is:

*„Jó dolga vót Jakabnak, Jakabnak,
míg még ifjú vót:
tőgyfa, nyárfa, bikfabokrot
könnyen átugrott –
De mán vénségére
jutott nagy ínségre
az öreg Jakab . . . ”*

A bemutatkozó után a párbeszédnek már prózában peregetek, szellemes szójátékokkal, friss fordulatokkal megtűzdelve. A birkabőrökbe bagyulált betlehemeseket mindenütt örömmel várták, egyetlen esetre sem emlékszem, hogy valahonnét kiutasítottak, vagy hogy zárt ajtókra találtunk volna. Különösen a gyerekek arca égett az izgalmától a betlehemesek megérkeztekor. Ez volt talán a legnagyobb áldása ennek a nagyon szép szokásnak: az istállóban a szülőktől, a három napkeleti csillagásztól, a pásztoroktól és állatoktól körülímadott Gyermek képmása, amit vittünk magunkkal, a gyermekekhez. Őnekik mese volt ez és színjáték és a felnőtteknek is, de a felnőtteknek még ezenkívül elgondolkoztató figyelmeztetés: szeretni, sőt imádni kell a gyilkosok elől elmenekített és betlehemi istállóban békés szállásra talált Kisdedet. Nekem a karácsony: csillag, mely Betlehem („a kenyér háza”) fölött felragyogott és ragyog ma is, és ez a csillag a költészet és a kisgyerekek ünnepét jelenti – békesség ragyog belőle és biztatás is: a gyermek a jövőendő. A gyermeket meg kell menteni a hatalom hóhéraitól és imádással kell körülvenni. Költészet és gyermek egy anyaméhből született – költő, akiben már nem él – vagy sosem élt a gyermek: csak lélektelen pengő érc.

MÁNDY IVÁN

Előszoba huszárok

A homályos előszobában gyakorlatoznak az előszoba huszárok. Egy olyan színes, kis képen. Borongós ég alatt egy kastély udvarán. Honnan szállásolták ide őket? Meddig maradnak? Ki tudja! Ó, de hiszen még nem is gyakorlatoznak. Még éppen csak készülődnek. A lovakat csutakolják, a csizmájukat pucolják a behavazott udvaron. Kék mentében, piros nadrágban. Akad, aki már a csákóját is feltette. Akad, aki még csak úgy ingujjban. Közöttük egy-egy altiszt, hátratett kezében pálcával. Mit akarnak azzal a pálcával? Kiporolni egy piros nadrágot? Ha nem találják elég fényesnek a csizmát?

Egy tiszt szivarozik.

Előtte egy altiszt feszes vigyázzban. Jelentést tesz.

A tiszt észre se veszi. Eltűnődve nézi a kastélyt. Az oszlopos feljárót. A lovas szánt az udvaron.

A tiszt egy lányt vár. Egy bájos, ifjú hölgy majd leszalad hozzá a kastély lépcsőjén. Rosszalló tekintet kíséri onnan fentről. *Ez a lány! Lerohan a tisztjéhez... mindenki szeme láttára!*

Igenis, lerohan hozzá! Mindenki szeme láttára! És éjszaka is leszökik. Hiszen kirándulást terveznek. Éjszakai szánkázást. Ahogy majd az a szán végigsuhan a fehér havon! A lány odabújik a tiszthez. *Ugye soha nem hagysz el, Kuncz Egon!*

Az altisztek pálcával köröznek az udvaron.

Egy huszár levelet olvas. Valósággal belebújik a levélbe.

Lovak felnyergelve, lovak nyereg nélkül.

Hajlott hátú, öreg huszár. Csontos, barna arc. Hófehér szakáll. Emlékmű a régi időkből.

Egy paraszt két vödör vizet hoz.

Egy kislány ködmönben.

Egy öregasszony kendőbe bugyolálva. Keres valakit? Beszélni akar valakivel?

Egy törpe trombitás! Hogy került ide?! Kődös bánat a tekintetében. Csákója feltolva a homlokára. Leeresztett kezében trombita.

Ki bújtatta egyenruhába?

Ki tette a csákót a fejére?

Ki adott a kezébe trombitát?

Szürke bajuszos tiszt lovon. Előrehajolva figyel. A messze távolság kémleli. Futárt vár? Titkos parancs érkezik valahonnan magasabb helyről? A vezérkartól?

Áthelyezés egy távoli városba.

Búcsúunk. Nincs messze a búcsú pillanata. Elhagyjuk a kastélyt. Barátainkat a kastélyban. Befejeződtek a vidám mulatozások. A kedélyes italozások.

Talán még egy pohár bor. Kocsisbor. Ilyenkor kocsisbort kell inni.

Áthelyezés?! Mi az, hogy áthelyezés?!

Háború!

Még semmi bizonyosat se lehet tudni. Még semmi se szívárgott ki onnan fentről. Minden olyan ködös, bizonytalan.

Egy biztos.

Akármi történik, nem érhet bennünket váratlanul.

Készültség! Készültség!

A kastély udvarán, felhős ég alatt örök készültségben az előszoba huszárok.

Egy férfi állt előttük. Fején félrecsúszott kalap. Már a kabátját is magára dobta. De csak az egyik karját bújtatta bele a kabátujjába. A másik téován, elveszetten turkált a levegőben. A kabát félig lelógott, a földet söpörte. Ő meg csak nézte, nézte a huszárokat.

Mögötte a háziak csöndes kétségbeesésben.

Úristen! Ez ittragad!

Marcelle, Karácsony a Dunánál

Tejcsokoládé-színű arcában csak úgy ragyogna melegen fénylő, barna szeme, ha tudná, hogy most nem tilos megállni Budapesten, a Lánchíd közepén, nem mondja a rendőr, „Tessék továbbmenni!”, és ki-ki bámulhatja onnét a festői Várnegyed patinás falait a budai hegyoldalban, de Marcelle egy párizsi temetőben nyugszik. Pedig hogy örülne, hogy a táncparketten most bárki úgy tekerheti a lábát, ahogy azt a szving lépései megszabják, és nem kell félnie, ki látja, mit gondol róla, hogy úgy táncolja, mint az amerikai filmekben is. Ő ugyan a szambát szerette, arra tanított meg még Párizsban, mikor a negyvenes évek második felében ott voltam ösztöndíjas az egyetemen, a Sorbonne-on. Persze mi ott a *Macskatangó*ban szambáztunk, ott is ritkán, az volt akkoriban a Diáknegyed legolcsóbb mulatója. Az üdítő ital került a legkevesebbe, a bárpultnál az se annyiba, mintha asztalhoz ültünk volna, és csak hébe-hóba kortyoltunk bele, hogy soká-soká, csaknem örökké eltartson. Persze ez más volt, mint Budapesten a Duna Szálló elegáns étterme az ötvenes évek legelején, ahová Karácsonykor mentünk. A falon képek, én legtöbbit *François apó fogását* néztem, talán az izgalmas cím miatt, a nagyszótárakban is fellelhető kifejezés, amelyen az ismert fogással két alvilági alak kifoszt este a külvárosban egy idős, keménykalapos járókelőt.

És hogy örülne Marcelle, hogy most megtelik emberekkel az ódon Belvárosi templom a Duna-parton, és nem olyan kísértetiesen üres, mint azon a Karácsony éjszakán, valamikor 1951-ben, mikor beléptünk oda.

Marcelle az Antillákról származott, és tejcsokoládé-színű volt, mert ő már Párizsban született, a Diáknegyed legközepén, a Herceg úr utcában, melyet csak a Szent Mihály körút választ el a Sorbonne-tól. Egy öreg, hórihorgas ház hatodik emeletén lakott az anyjával, ahonnét oldalvást lenézhetett a nagy, patinás Szent Lajos gimnáziumra, ha nem is folytathatta tanulmányait azok közt a falak közt. De azért gyönyörűen beszélt anyanyelvét, a franciát, és nagyon intelligens volt, és nagyon át tudta érezni a mások baját, ami ugyan nem tételez fel semmilyen szakmai képzettséget, de a második világháború idején ennek mégis szerep jutott. És göndör, fekete haja csak úgy csillogott, mikor a sütővassal kiegyenesítette, és bársonyosan kreol bőre szinte izzott, ha sütött a nap.

Igaz, kicsi volt, majdnem, mint egy játék-baba, és ez nem mindig hozott jót. Azokban az ötvenes években történt, hogy ment haza látogatóba idős édesanyjához, Párizsba és persze kikísértem a Keleti pályaudvarra. Az Orient expressz akkor éjfél után két perccel indult, nem úgy, mint most, reggel kilenc tájban. Marcelle volt az egyedüli utasa a vonatnak. Éjfélkor ez elég kísértetiesen hatott.

Felszálltam vele én is, hogy elhelyezzem poggyászait a csomagtartóban. Egyszer csak két férfi lép be, puhakalap a fejükön. Egy pillantás Marcelle-re, egy néger nő, talán tudták már előre, hogy utazik, énfelém fordulnak:

– Maga is utazik?

– Én nem.

– Akkor szálljon le tüstént.

– Még nem tudok.

– Nem?? Miért?

– Mert a feleségem kicsi, nem éri fel a poggyásztartót, nekem kell feltenni a csomagokat.

- Tegye fel gyorsan, és rögtön utána szálljon le!
- Mit beszélnek? – kérdezte tőlem Marcelle.
- Hogy szálljak le.
- És ki teszi fel a csomagjaimat? Talán ők?

Uramisten! Mit válaszoljak neki?

Gyorsan felteszem az első koffert. De újra nyílik az ajtó, két másik férfi lép be, azoknak is puhakalap a fején. És ugyanaz a beszélgetés megismétlődik.

Marcelle arca kipirul, a szeme haragos. „Ne félj!”, mondja nekem és megszorítja a karomat, leolvassa arcomról a nyugtalanságot meg a szégyent. Felrakom a második csomagot is, aztán leszállok tüstént a vonatról s a peronról nézek fel rá az ablakba, nem szólunk, mosolygunk egymásra. Valami nedves gőz itt is, ott is a fekete vasakon, az üvegeken, olyan szép volt, most is emlékszem rá.

És hogy örülne Marcelle, hogy az Orient expressz most csurdig tele utasokkal és a katona barátságosan néz arra, akitől kéri az útlevélet.

*

Azon a Karácsonyon előbb Budára mentünk, sétáltunk ott egy kicsit, és a Lánchídon át jöttünk vissza Pestre. Túl a közepén már, Marcelle megállt, megfogta a korlátot, nem sokkal volt magasabb, bámulta a panorámát, a Várnegyed patinás falait a hegyoldalban.

Egyszer csak mögöttünk egy rendőr. Felszólít minket: „Menjenek tovább!”

- Mit mond? – kérdi tőlem Marcelle.
- Hogy ne álljunk itt.
- Miért ne álljunk itt? – hül el a csodálkozástól.

Uramisten! Mit feleljek?

– A várost nézi – magyarázom a rendőrnek, habár ő is jól látta –, tetszik neki a város.

– A partról nézze!

Lefordítom Marcelle-nek, kerek szemmel néz rám, aztán dacos lesz az arca, újra a víz felé fordul és nézi a szépséges Várnegyedet.

Zavar, nyugtalanság az arcomon, tartok kicsit a rendőrtől, de valahogy Marcelle-től még jobban felek.

– Nem érti, miért kell továbbmennie. Ha kihágás, vigyen be minket!

Töprengett egy másodpercig, aztán morgolódva: „Jó, nézze meg a várost és menjenek nyomban!”

Marcelle elmerülni látszik Budapest panorámájában, közben megfogja a kezemet. Fiatalok voltunk, gyakran megfogluk egymás kezét.

A Karácsony vidám ünnep Párizsban, minden szórakozóhely nyitva a legutolsó kávézóig, azért is, hogy aki egyedül él, és hányan élnek egyedül, az se töltse magában ezt az estét. Meg nyilván jó üzlet is.

– Ez nálunk nagy családi ünnep, itt minden bezár karácsonykor – figyelmeztettem rá jó előre.

- Minden? – kérdezte.
- Minden. És a járművek se közlekednek.
- És aki távol lakik?
- Ilyenkor mindenki otthon van.

Láttam rajta, hogy elszontyolodik, Párizs Karácsonykor fényben úszik, kicsit olyan, mint nálunk Szilveszterkor, mindenütt szól a zene, és utána néztem, nincs-e mégis valami nyitva. Megtudtam, hogy a Duna Szálló étterme fogad vendégeket, s miután lejöttünk a Lánchídról, utunk odavezetett. Nem mondtuk egymásnak, de örültünk.

Választottam egy ételt, persze az ára miatt, még egy pohár folyó bort is kértünk, vöröset. A teremben csupa külföldi, köztük elég sok svéd, de egy magyar pár is. Egy hosszú, vékony fiú egy jóval alacsonyabb, vékony lánnyal. A közelünkben ültek, hallottuk, hogy magyarul beszélnek, meg az öltözetük is elárulta, hogy nem messziről jöttek, ha nem is a környékről, nekem az volt a benyomásom róluk, hogy Budapest valamelyik külső negyedéből. Tény, hogy nem voltak hangosak, sőt szerényen viselkedtek.

Talán csak mi láttuk őket. De mikor megszólalt a zene és sokan táncolták már a szvinget, a svédok különösen jól, hirtelen erre a párra szegeződtek a pillantások, mindenki megcsodálta őket. Tiszta Amerika volt, ahogy táncoltak, talán épp egy olyan negyedből, amilyenből ezek is jöhettek. Ugy röpült a vékony fiú teste, úgy tekergette hosszú lábait, úgy dobta el magától és kapta el a nádszálkarcsú lányt, hogy ragyogtak a szemek minden irányból és felpeszdult a hangulat az egész teremben.

De valami feltűnt nekünk, ami nyugtalanító volt, legalábbis a mi számunkra. Mikor a kék ruhás üzletvezető arra jött, a fiú nyomban felhagyott azzal a vad ugrabugrával, a lány se szökkent már akkorákat, olyan szelíden táncoltak, hogy egy felekezeti iskola bálján is kitűntek volna vele. Csak miután elhaladt az üzletvezető, akkor kezdtek újra vad táncba.

– Félnek tőle? – kérdezte tőlem Marcelle.

– Nem tudom – feleltem. – Azt hiszem, a szvinget nálunk nemigen táncolják, és ha táncolják is, semmi esetre se így. Persze, ez egy nemzetközi szálló, ahol most vagyunk.

– Ez akkor is csak egy tánc – nevette el magát –, és ez két csóró.

Nézte őket, meleg pillantással, és hirtelen elkomolyodott. Hogy mit gondolt, azt nekem se mondta, az érzelmeit Marcelle soha nem szavakkal fejezte ki, a leggyöngédebbeket a legkevésbé. Azért láttam rajta, érzi, hogy itt többről van szó, mint egy táncról, az ösztönével mindent megérezett. Végül csak ennyit: „Te, ezek mindenkit lefőznek!”

Közben az üzletvezető is rájött a turpisságra. Egy másodpercig meghökkenve nézte őket, tágra nyílt szeme elsötétedett. „Mi lesz most?”, kérdeztük magunktól nyugtalanul, aztán a következő pillanatban már felderült az arcunk. Az üzletvezető cinkosan a fiúra kacsintott és gyors, aprókat bölintott a fejével. Az nem mert hinni a szemének, de a másik olyan parancsolóan nézte, mielőtt biztató vigyorral kacsintott neki, nem látszott rossz embernek, hogy újra vadul járták a szvinget.

Hogy örülne Marcelle, hogy most minden táncot szabadon táncolnak, talán nem is csak a tánc miatt örülne, de hogy miért, azt nem mondaná, csak az arcán, a szeméről látnám, hogy örülne.

Tizenegy óra is elmúlt, mire felálltunk s elindultunk az utcán. Csend, sehol egy lélek, csak az ablakok ragyogtak sárga fénnel, a kövezeten hallatszott a lépteink kopogása. Csillogott a cipőnk, mert reggel jól kisuvikszoltuk, Marcelle a legszebb ruháját vette fel, nekem meg élt vasalt a nadrágomba.

Előttünk a csillagos égen kirajzolódott a nagy Belvárosi templom sötét sziluettje.

– Csak férjünk be! – jegyezte meg aggódva.

– Talán nem lesz tele – mondtam –, várj, előrefutok, megnézem.

Fekete ruhás, fekete kendős öregasszony ül az ajtóban. Köszönünk egymásnak, te ezek bent néhány lépést a félhomályban, mert csak messze az oltárképek világítanak, meg gyenge fénnel egy-egy lámpa. Egy lelket se látok. Hűvös csend. Ünneplés és kicsit félelmetes egyszerre. Aztán Marcelle-re gondolok, imádkozni akar, biztosan az anyjáért. Az nevelte fel, annak sötétebb a bőre, mint az övé. Hogy kiutaljon nekünk egy lakást a város, amiért nem kell fizetni, talán azért is elmond egy fohászt. Nem is rosszkor. Ha meglát itt egy ismerős és eljut a híre a munkámba... Nem a vallásos

hittől lettem egyszerre bátor, hanem Marcelle miatt, de ezt talán megbocsátja a Jóisten.

Visszamentem hozzá.

– Üres, egy lélek sincs bent.

Szeme kitágult, egy szót se szólt, csak kihúzta magát, nagyobbak tűnt, ahogy elindult.

Kétoldalt olajos fénnel csillogtak a barna tölgyfapadok, melyek közt lépegettünk, nagy lassan. Aztán Marcelle elvált tőlem, jobbra tartott az egyik imazsámoly felé, ott ült Szent József, előtte a kis Jézussal. Letérdelt a térdeplőre, szinte odatapadt a zsámolyhoz, és meresztenem kellett a szemem a félhomályban, hogy lássam, még mindig ott van, mert kisebb volt a zsámolynál és ugyanolyan színű a bőre, mint annak a fája. És összeszorult a torkom, amit mindig nagyon szégyelltem.

Marcelle anyja idős, egyszerű asszony, Párizsban egy pinduri szobában lakott, ahol a rezsó meg a mosdó is állt. Ő minden vasárnap templomba ment, kezében az imakönyv, a feketén csillogó rózsafüzér, mint valami ékszer, a karikagyűrűn kívül az egyetlen rajta. Marcelle csak időközönként és nem is a misére többnyire, amikor sokan vannak. De ha most lépne be ebbe a templomba a Duna-parton... minden pad-sor tele... sokan még állnak is... nagyra nyílna a szeme és arca most kigyúlna az örömtől, persze kinek tűnne fel ma Karácsony éjjel a zsúfolt templomban?

GYURKOVICS TIBOR

Ünnepi forgácsok

Sül a hal, recseg a zsír körülötte, aranyló golyócskák lövellnek ki a serpenyőből. A konyha eleven. A panír rózsaszínből lassan mélybarnába fordul, sül a hal...

Minden mozog, él, eleven, a konyhakendők meglebbenek, ahogy sietősen elmegy valaki mellettük, a fakanalak koccannak a fazekak tetején.

Mindig elemésztően szerettem a halat. Talán atavisztikusan. Anyai nagyapám még egészben, recsegve ette meg a keszeget, aztán a szálkát egyösszegben kiköpte. Tudta, mi kell neki. Én már nem tudom annyira. Csak szeretem. Megezsem, mint pirosra sült eledelt, mint az áldozatot. Szeretem a hal formáját. Semmi állat nem oly kecses számomra, mint a hal. Ezüst és nyúlánk, íves és hosszúkás, bőre, színe borzongatóan kedves. A hal.

Sül a hal, sűrög a konyha... Én meg bent gubbasztok magamban, egy zugban, a sarokban, egy mély karosszék fenekén, és a pokolba kívánom az egész ünnepet.

Aztán mégiscsak előkecmergek szeretteim elé, bólogatok, mint valami ódon pátriárka: kissé megemelem a kezem – nem áldást osztok, csak ünnepélyességet –, igen, itt vagyok, ez az én családom, kiterjedt famíliám, népesen körülvesznek, öt leány, öt leány-unoka, két fiú-unoka, és a többiek, vők, rokonok, látom, a földön vagyok, talán ha meztélláb csoszognék végig köztük, még hitelesebb lenne ez a pátriárka-szerep, amit szeretek is, meg legyintek is rá, mégis valami realitás, ami a pusztá földön

megtart, enélkül talán elszállnék, mint egy öreg sárkány ... Anyai nagyapám is nagy családdal rendelkezett, ő mondta mindig, ahogy végignézett a familiáján: „Mein Tiergarten ...”

Én azt mondom: „Meneküljete meg ...” Mitől? Az atomháborútól.

Aztán jön az evés. A mélyvörös halászlé olyan forró, hogy elégeti a nyelvet, de hörögve nyeldekeljük, itt-ott nyávog egy gyerek, gyorsan, mosolyogva leintjük, hogy hörpöljük tovább az izzó folyadékot. A hal elomlik, mint a selyem. A rántott ponty vastag borítóján pikánsul ragyog anyám receptje szerinti tartár, a gyöngéden vajas sült burgonyára ózoldra égetett, vajban forgatott petrezselyem, elomlik a szájban, a szegényesnek éppen nem mondható utolsó hal-fogás pedig a tejszínes gombamártással nyakon öntött, kecsesen beirdalt, csöpp szalonnákkal ékesített fogas – szerényen vajban úszkálva ... de már rosszul is vagyunk. Sűrű vörösbort iszunk, pedig fehér illenék. Ledőlök, végre. Nem látok semmit, csak a sötétet. Lehet, hogy imádkozom.

„Várok. Az asztalon a tárgyak,
hamu és por is velem várnak,
szobalakásunk börtönében
ülök az üres mindenségben ...”

Én abban nőttem föl, hogy van ünnep. Be kellett menni vasárnap is a piaristákhoz misére. Rend volt. Egyszerre térdeltünk, egyszerre vetettünk keresztet. Én akkor magam jártam mindennap ministrálni a rákosfalvi templomban. Egyedül lettem.

A ruha. A ruha nagyon fontos. Volt. Felöltözni. Fehérbe, feketébe. Tisztába. Ha volt olyan, hogy ruha teszi az embert, talán olyan is volt, hogy ruha teszi az ünnepet. Sajnos, én irtóztam a szoros harisnyáktól, kemény ingektől, szúrós pulóverektől, aztán meg eljött hamar az az idő, mikor nem kellett felöltözni. Nem is volt szabad. Én sem.

A fölvonulásokon együtt voltunk. Mint főiskolások, egyetemisták. Énekeltük. Ma is azokat fújjuk, ha kapatosak leszünk. Az ifjúság a legszebb ünnep. Megvallom, el se láttam a tribünökig. A táblákat hamar letettük egy kapualjban.

Nem lettem közösségi ember. A piaristáknál sem, cserkész sem. A későbbiekben pláne. Hétköznapok jöttek, hétközévek. Kikopva a rendszeres ruhákból és szertartásokból, maradt az orgonazúgás – emléke.

Nincs vita, az ünneptől az ember a megoldást várja. A csodát. Az ember élete végéig azt hiszi, van megoldás. Mindenre. Betegségre, társadalomra, bajra, hitre, szerelemre. Megoldás, megoldás – ismételteti magában, mint a sakkozó a fogyatkozó bábuja előtt. Van megoldása a képletnek. Az X-nek. Az Ismeretlennek.

Ehhez viszont végtelen türelem kell. Türelem, béketűrés. Mert ki kell várni a megoldást. A belső csöndet. Az öregek egy része egyre türelmetlenebb, másik része egyre türelmesebb. Mint Jób. Volt anyósom nyolcvankét éves – bámulom. Alig lát, talán semmit. Ezer baja van, betegeskedik, ám vagy tíz éve csak vidámnak, derűsnek látom, dédunokáiról pedig úgy beszél, mint az angyalokról. Isteni derűje van. Valami nagy ünnepet vár.

Jeruzsálemi ünnep

*Jön az Úr a körmenet élén,
kecses
kézmozdulattal fogadja
a népet, aki repes,*

*a díszet engedi,
a jelmezeket,
most öltözik pompájába
a szeretet,*

*mosolyog ennyi barátján,
készül,
hogy búcsút vegyen
az emberi néptől.*

*Az oltárkő előtt aztán
megáll,
ünnepel, tapsol,
lélegzetem is eláll,*

*milyen fenséges!
Arcában micsoda seb!
Nincs nála szeretni
érdemesebb.*

*Maszkírozza fiatalágát,
hogy vigye
majd válla a terhet
a bánat hegyeire.*

*Csinálja a mozdulatot,
gyakorolja,
fejében gondolat van,
termetén micsoda pompa!*

*Finoman lehúnyja szemét,
hagyja,
hogy Pilátus
megkorbácsoltassa,*

*Kitárja két kezét,
szögezzék,
s evangéliumait
megszövegezzék,*

*lerogy háromszor az útra,
ahogy kell,
szeme fénylik,
arca okker,*

*kendő kerül
az arcára,
minden úgy van,
ahogy kívánja.*

Ünnepek emléke

Ifjúkorában apám néha ellenállhatatlan vágyat érzett magában a művészetek iránt; hegedülni tanult, s mivel neves szállodákban dolgozott mint étlapíró, felszolgáló majd főpincér, alkalma volt a hotelok éttermeiben muzsikáló zenekarok primásaitól leckéket vennie; de éppen így érdekelt a festészet is, igaz, inkább műgyűjtőként, semmint a rajzban vagy a piktúrában tevékenykedőként; művészekkel ismerkedett meg, akiktől képeket vásárolt, sokszor a hitelek fejében. S végül írt is; töredékek maradtak fenn egy vonalas, széles pepitafüzetben. A tintaceruzával rótt sorok nagy lendülettel vezettek be a történetekbe, de a harmadik vagy a negyedik oldalon a kéziratok mindig félbeszakadtak, a beszélyek soha nem nyertek befejezést. Gyerekkoromban sokszor kezemben volt ez a füzet, később eltettem emlékebe, s ha fellapoztam, mindig elcsodálkoztam, mennyire erősen maradtak meg a kölyökkor emlékei apámban, mekkora nosztalgiával próbálta megörökíteni a múltba veszett időket, hogy ragaszkodott kamasz emlékeihez, a tájhoz, ahol felnőtt, a vidékhez, ahol élete kialakult. Az írások ezért is maradtak töredékek: csupán felcsillant valami a ködből, aztán bele is merült újra, nem lehetett igazán megragadni. Az elbeszélés-morzsák közül leginkább az volt mindig is a kedvencem, amelyik egy kalapvásárlásról szólt. Apám leírta benne, hogy miként indultak útnak fivérével Fülesről (ma Nikits, Burgenlandban), Keresztúrba (Deutschkreutz) új kalapot venni maguknak. Ünnepe előtti idő volt, talán húsvét vagy pünkösöd közelgett, s ők ketten, legénykék szülei jóvoltából számíthattak rá, hogy erre az alkalomra újat kapnak, noha a régít is ki lehetett volna még tisztítani – karimája körül a zsírosodást eltávolítani, a filcet némileg felgőzölni, a rojtolódott szalagot kicserélni; de talán ki is nőtték valamelyest, meg legényesedtek is, dukált nekik az új. Némi koronákkal a zsebükben nekivágtak az útnak jó időben, hogy Keresztútból gyalogszerrel napszálltaig meg is forduljanak. Apámék Füles határában egy pusztán laktak, nagyapám uradalmi gazda volt a Jakab majorban, a Zichy-birtokon. Onnan jártak be a faluba, s meglehet azért is kellett az új kalap, mert a pusztaiakat alaposabban végigmérték a községbeliek, jobban megnézték, mire telik nekik, mire nem; a sihederek adtak a megjelenésre, hiszen ünnepen rendszeren kiöltözik az ember.

A történet a pepita füzetben ott ért véget, hogy kijutván a majorba vezető fasorból, percet sem késlekedtek rágyújtani dugdosott, maguk-faragta pipájukra, ketten egyre, s pőfékelni emberesen a csipős szűzdohányt. Alighanem valamilyen mikszáthos fordulatot készített elő apám, ami majd a keresztúri kalaposnál kulminált volna, ha eljut odáig a történetében. De csak annyira futotta, hogy megörökítette a két boldog fiút, akik örvendenek a vásárlásnak, máris büszkéek az új holmira, amiben majd parádézhatnak a népek előtt. Már maga a kirándulás is ünnepfelének számított, kimozdulni a köznapok egyhangúságából, munkátlanul tölteni a napot, nézelődni a vidéken, jövő-menő emberekkel találkozni, újat látni, híreket hallani a világból, s esetleg perecet vagy medvecukrot venni valamelyik boltosnál. Apám gyakran emlegette szavakkal is, hogy milyen nagy dolog volt egy ilyen kalapvásárlás, ahogy mindenféle más új öltözék megszerzése is, hogy óvták, becsülték ünneplő holmijaikat, mennyire vigyáztak rájuk. Lábbeli, pantalló, ing, mellény, kabát, kalap – ott várta a szekrényben az ünnepek pirkadtát, hogy megszellőztessenek estelig, azután megint szépen a helyükre kerüljenek a levendulaillatú sötétbe.

Meglehet, nem húsvét vagy pünkösd, hanem búcsú előtt történt mindez; az is ünnep volt, az asszonyok foszlós kalácsot sütöttek, tejeskávét adtak reggelire még a cselédházakban is; az uraság, mert szeszfőzdéje is volt, kiméretett családonként fél liter erős törkölypálinkát, ezt aztán felvizezték, s az ebéd utáni pihenő után kiültek vele a házak elé, egyikük citerázott, másikuk bécsi *hermonikán* játszott; amikor pedig elfogyott a pálinka, valami jó lábú gyereket elszalajsztottak borért a faluba, a korcsmároshoz. Estelig, etetésig muzsikáltak, danoltak, s akinek még volt kedve és pénze rá, beballagott a jószág ellátása után a községbe is, körülnézni. De ez már ráadás volt, mert az igazi ünnepet a délelőtt jelentette, a kiöltözködés a templomba, aztán a rekkenő hőségben vagy a fák árnyékában a ráérős beszélgetés mise után – fekete ruhában, kifényesített csizmában, cipőben, fehér ingben, simára borotvált arccal, megstuccolt bajusszal, tisztára sikált kézzel; meg a lófrálás a mézeskalácsosok sátrai, a cserepesek, nyergesek, rőfösök ponyvai körül. Aztán a fröccsözés-sörözés a Mersits-féle vendéglőben, míg csak el nem harangozták a delet. Az ebéd is gazdag volt ilyenkor mindenütt, a legszegényebb portákon is: aranylő tyúklevés hajszálvékonyra metélt tésztával, öblös tálban zöldségektől illatozott a csontokról leváló, remegő főtt hús, a nokedlis tyúkpaprikás zsírja vörösen ragyogott a tányérokban, a *lebről* vaníliás sütemény került elő: rácsos linzer, téglaszín baracklekvárral.

Magam is emlékszem ilyen ünnepekre, a cenki István-napi búcsúra, de a szelíd, nyári vasárnapokra is, amikor a hajnali, megszokott neszek helyett csak fél nyolc felé koccantak meg az edények, csapódott a tűzhely ajtaja, s csapta meg orromat a forralt tej gőze; az asszonyok indultak a korai misére, hogy ebédfőzésre hazaérjenek, a férfiak még ellátták dolgukat a majorban, s csak azután mosakodtak, öltöttek ünneplőt, keféltették kalapjaikat, kerestek elő a sublót fiókjából tiszta zsebkendőt, s igazítottak még egyet a tükör előtt a nyakkendőiken.

Más volt az ünnep, a vasárnap, mint a többi nap, nemcsak a munka szünete miatt, de mintha másként lett volna kék az ég is, másként zöld a fa lombja, vagy patyolatfehér a hó, az eső is másként permetezett ilyenkor, a szó is másként hangzott, másként csendültek a tárgyak, szálltak az illatok; békesség és nyugalom, derű és szelídség ülte meg a világot.

Apám, aki anyjától öröklötten rendszeres templomjáró volt, idős korában sokat östörgött azon, hogy a családból már csak anyám követte őt a misékre, el sem tudta képzelni az ünnepet istentisztelet nélkül, de nem annyira a vétek miatt, mint inkább szokásból. A szertartás adta meg a nap hangulatát s tette emelkedetté a lelket; az, hogy készült, felöltözött, elindult, részt vett valamin, amin eszmélése óta mindig is télben és nyárban, háborúban, fogságban, egészségesen és betegségből lábadozva, boldogan és boldogtalanul, gyerekként, ifjúként, korosodó férfiként, sikerei teljében vagy sorsa hanyatlása idején, apám számára biztonságot jelentett ez a folytonosság, hogy van valami, ami ismerős és változatlan hosszú évtizedeken át, miközben a világ így-úgy alakult és alakul, miközben a történelem hiteket morzsolt szét és hiteket teremtett, hogy újra szétroncsolja azokat és megint másokat lökjön fel helyettük, ez az ünnepekben meglett kontinuitás serkentette őt a templombajáráásra elsősorban, bár hívó volt, ha nem is bigott – ahogy szeretete hangoztatni.

Ha azt mondom, ünnep, nem zászlólobogásos, trombitaharsogásos, katonazenés, szónokok sztentori hangjától zengő pirosbetűs ünnepélyekre gondolok, hanem falusi templomok tömjénillatú hűvösére, a Fő utca fellocsolt járdáján a hosszú sétákra valamelyik polgárista lánnyal a délutáni litániáról jövet, lugasok darázdongásos csendjére; vagy a pesti bérházak szürke falán végigcsorgó sárga napfényre, a gangokra kitett hokedliken üldögélő férfiakra, akik a déli – úri – mise előtt még elszívnak egy húznis cigarettát ingujjban, mellényben (ingujjuk hossza a muszklí fölött takaros gumigyűrűvel van felfogva), simára kefélt hajukat necc szorítja a koponyájukra, ujju-

kon pecsétgyűrű, és a Modiáno-hüvelybe töltött illatos száldohány füstjével együtt jólesően szippantják be a konyhák nyitott ajtajain kiszálló rántott húсок és uborkasaláták szagát, melyek ugyan kissé összevegyülnek a pincék mélyéről felszivárgó dohszaggal. Rádió szól, egyvelegeket játszik a stúdióban a szalonzenekar, Strauss kerincgők, polkák . . .

Vagy ott voltak az óbudai kerthelyiségek, a muskátlis, piros salakos nyári vendéglők, ahol a vasárnapi urak és hölgyek kettépattintható bécsi virslit ettek ebéd előtt tormával, vagy zónapörköltöt fogyasztottak, jeges sört kortyolgattak, ernyők árnyékában enyhet keresve, trécselve, diskurálva, sós kiflit ropogatva. Emlékszem a vári utcákra, a kalapos dámákra, a sétatotos férfiakra, akik a Bástya sétányon grasszáltak, haboskávét ittak a Ruswurmnál, misét hallgattak a Koronázó templomban, lornyonnal, cvikkerrel nézték a Halászbástyáról a Dunát, a folyón a hajókat, Pestet, aztán fiákerbe ültek, s elhajtottak ebédelni.

Emlékszem nagyapám vári vendéglőjében a vasárnapi közönségre: kőművesekre, kéményseprő mesterekre, banktisztviselőkre, asztalosokra, hentesekre, üvegesekre, nyomdászokra, urasági inasokra – öltönyeikben, kamásnisan, lapos szalmakalapjaikkal, kézelőkkel, madzsettagombjaikkal, nyakkendőtüikkel valamennyien egyformán elegánsak voltak, csak a kezükön, körmükön látszott a mesterség. Pékségéd vagy postafőtiszt ünnepi öltözékében csaknem megkülönböztethetetlen volt egymástól.

Ez volt az ünnep – mássá lenni, de nem a többitől különbözni, hanem köznapi önmaguktól. Valamiféle demokráciát is pótol: egyenlőséget biztosított, ha másban nem is, de legalább a külsőségekben. Aztán az ünnep estéjén újra szögre kellett akasztani a *jelmezt*, s felvenni a gúnyát, a könyökvédőt, az overallt, a mesterkötényt, a köpenyt, s várni megint a *hetedik napot*, amit az Úr megáldott, azaz megszentelt, *mivelhogy azon szűnt volna meg minden ő csinálmányának csinálásától, melyet teremtett vala az Isten, hogy azt elvégezné.*

CSORBA GYŐZŐ

Tíz gondolat az ünnepről

1. Emberi közösség elképzelhetetlen ünnepek nélkül.
2. Az ünnep tápláléka a szükséges fölösleg.
3. Az ünnep a szív legfőbb gazdagsága.
4. Az ünnepek: a történelem kicsi, de fontos lépései.
5. Az ünnep belül történik elsősorban. Ha belül nincs ünnep, a külsőségek: hazugság.
6. Aki nem tud ünnepelni, annak nincs is értelme élni.
7. Az ünnep az élet magasabb szférájának jelensége.
8. Ünnep nélkül nincs hétköznapi; hétköznapi nélkül nincs élet. A hétköznapi teremti az egzisztenciát, az ünnep az egzisztencia értelmét.
9. Az ünnep a lélek megfürdése. Az emberség kimosdatása a ráarakódott szennnytől. Rosszul ünnepel az, akinek arca az ünnep után nem sugárzóbb.
10. Szörnyűséges, ha az ünnepet manipulációra használják föl. Az ünnep meggyalázása az ilyesmi.

Ünnep

Hogyan ünnepelünk, mai emberek és miért. Megvallom, ez a kérdés föl sem vetődött eddigi életemben. Harminc éven át a műfordítás gályapadján köszörültem az agyamat, s e gépies munkában nem volt különbség hétköznap és ünnepnap között – vasárnap is ugyanúgy, ugyanabban az órában nekiültem az adagnyi szövegnek, mint hétköznapokon. Azóta kezdtem tünődni e kérdésen, amióta elolvastam Schalom ben Chorin három kis könyvét: a *Bruder Jesus*-t, a *Mutter Mariá*-t és a *Paulus*-t. Schalom ben Chorin, Martin Buber eszme- és munkatársa, barátja szintén nagy hídverő kereszténység és zsidóság között. Azzal a határozott és megvallott céllal írta e műveit, hogy hiszen Jézus, Mária és Pál zsidók voltak, a zsidósághoz tartoztak származásuk és egész gondolkodásuk alapján – ideje végre megszüntetni a zsidóságból-kitaszítottóságukat és „hazahozni” őket a zsidóság egyetemébe. Schalom ben Chorin ugyan nem tartja Jézust a régóta várt Messiásnak, de a zsidóság egyik legnagyobb vagy éppen a legnagyobb alakjának és ezzel a devotioval, szinte áhítattal és végtelen szeretettel beszél róla. Mindent ismer, amit Jézusról tudni lehet és vele kapcsolatban fölidézi a korabeli zsidóság való életét, hétköznapjait és ünnepeit, fájdalmait és reménységeit és ebben a csodálatos életháttérben Jézus, Mária és Pál alakja úgy megelevenedik, ahogy azt keresztény szerzőtől bizony nagyon ritkán olvastam. És ami a legmeglepőbb: az evangéliumoknak legtöbb olyan mozzanata, amit a világi és egyházi kritikai teológia régóta megkérdőjelez: mitológiának vagy jámbor hazugságnak tételez – itt most e zsidó élet-háttérrel egyszerű, mindennapi valóságnak bizonyul. Vagyis az evangéliumok általában *igazat beszélnek, a valóságot mondják*, még a Jézus életét legszabadabban előadó János evangélista is. Nem kell „entmithologizálni”, csak szívvel-lélekkel beleélni magunkat az akkori zsidó valóságba. Az evangéliumok egyes mozzanatait nem a „gyülekezet hite” találta ki, hanem szemtanúk valóság-hű közlései alapján íródtak. Ez volt számomra Schalom ben Chorin írásainak legfőbb tanulsága.

De még valami. Az, hogy az akkori zsidó élet tulajdonképpen ünnepek sorozata volt és hogy ezek a nagy ünnepek: a páska ünnep, a lombsátor ünnep stb. folytatódtak a hétköznapos élet során is: a kis családok mindennapi életében. Nagy ünnepeken fölmentek Jeruzsálembe vagy otthon a zsinagógákban hallgatták az ószövetségi igéket és az azokról szóló prédikációkat, imádkoztak és ez az ünneplés folyt tovább a hétköznapokon is reggel, délben, este igéket olvastak és zsoltárokat énekeltek a családfő vezetésével. És Jézus élete is ezekbe az ünnepi alkalmakba illeszkedik – különösen érezhető ez a János evangéliumában.

Schalom ben Chorin egyik legszebb fejezete azt mutatja ki, hogy Jézus az emlékeztetés utolsó vacsorán a széder estét ülte végig mozzanatról mozzanatra, mégis drámai helyzetéből folyó módosításokkal: a negyedik pohár, amelyet a zsidók a „harag poharaként” éltek át és ellenségeik pusztulását kérték, Jézusnál átváltozik az áldozat poharává: „ez az én vérem, amely kiontatik bűnöknek bocsánatára”. És az utolsó, az ötödik pohár a getsemáni kertben teljesült be, miközben a tanítványok aludtak. Tehát Jézus a zsidó ünnepeket élte át utolsó percéig, még keresztthalála is nagy zsidó ünnep volt: igazi páska-barány ünnep.

Csakhogy a zsidó hagyományban két Messiás-kép élt. Az egyik a diadalmas Dávid-utóda messiás, a nagy Hadvezér, afféle zsidó Napóleon vagy Nagy Sándor, aki az

egész lakott világot meghódítja, legyőzi a rómaiakat és „vasvesszővel legelteti a népet”. A másik egy egész más Messiás-ímágó: a Deuteroézsaiai (Ésa 53. fejezet), az ártatlan Bárány, aki magára veszi mindenké bűneit, elszenved minden kínzást és megaláztatást és nem nyitja meg a száját az öt nyírók előtt. Jézus amilyen tudatosan elutasította a Napóleon-Messias eszméjét (ami úgyszólván zsákutcába jutott a hetvenes zsidó háborúval és a Bar Kochba-lázadással), annál tudatosabban vállalta a Deuteroézsaiai ártatlanul szenvedő Bárányát, s evvel lehatolt a legvégső Mélységekbe, ahová egész emberi nemünk eljuthat.

És még egy ünnepszorozat: a karácsonyi ünnepekör. Erre a klasszikus igehely a Lukács prologusa. Már régen sejtettem, hogy Jézus születésének és gyermekségének hiteles története a Lukács prologusában található és azt is, hogy ennek egyetlen lehetséges szerzője vagy legalábbis adatközlője Jézus anyja, Mária. Egyszerűen azért, mert az egész eseményszorozatban csak Ő volt állandóan jelen. Keresztelő János születésének körülményeit bizalmas barátnőjétől és rokonától, Erzsébettől tudhatta meg, aki őt mint a várt Messias anyját köszöntötte. Az anyagi üdvözlőnek, Jézus születésének, templomi bemutatásának is Ő egyetlen koronatanúja, Simeon is hozzá intézte próféta-szavait, hogy fia „vettett sokaknak elestére és föltámadására és jegyül, kinek sokan ellene mondanak. Sőt a te lelkedet is áthatja éles tör”. És ismételtén olvashatjuk, hogy „Mária megjegyezte mindezeket és szívében forgatta vala.”

Ben Chorin csudálatosan alátámasztja ennek a jelenetsornak a hitelességét azáltal, hogy megrajzolja ez ünnepi szertartások szokásos lefolyását és hangsúlyozza, hogy egy egyszerű zsidóasszony mindezt csak így élhette át. Még azt is megengedi, hogy a nagy *Magnificat* himnusz szerzője is lehetett Mária, hiszen ez a himnusz ószövetségi idézetek konglomerátuma és egy egyszerű zsidó nő mindennap találkozhatott ez idézetekkel a szokásos családi szertartásokon. Mária lehetett első tanítója és bizalmasa a zseniális gyermeknek. Hogy Mária bibliai műveltsége fölülmúlhatta a helyi zsinagógák színvonalát, azt sejtetni engedi, hogy ő Erzsébet rokona, akinek férje, Zakariás a templom papja. Az anyagi üdvözlő után három hónapig időzött körükben, nyilván már előbb is sokszor tartózkodhatott náluk hosszabb ideig. Legkedvesebb fiát, Jézust gondosan neveltethette, mint ahogy a többi fiút is. Például Jakabot, akinek levele kitűnő görög stílusban van írva.

Hogyan ünnepeljünk ma? Hogyan ünnepeljük a karácsonyt? Ne túl sok ajándékkal, illetve az ajándékokat osszuk fel egész évre, kinek ahogy szüksége van rá. Hanem a karácsony három ünnepére (24–26) elosztva olvassuk el családi közösségben a Lukács prologusát és elmélkedjünk róla, beszéljük meg, mi a mélyebb jelentése és mi egyedülálló szépsége, ahogy azt Mária poétia, az ókor legnagyobb költője hagyományozta ránk...

Mária poétia? Első pillanatra bizonyára szokatlan, sőt bizarr dolognak tetszik, hogy Máriát én kinevezem költőnek és mint ilyent Szapphó és Korinna mellé állítom, sőt, mondhatnám, elébük. De gondoljuk meg a következőket. Az Ószövetség tekintélyes része költészet is, mégpedig elsőrendű költészet. Mindjárt a teremtés epizódja például a világ keletkezésének és az ember megjelenésének költői parafrázisa, annyira igazán nagy költészet, hogy a középkori misztériumjátékok szerzőitől kezdve Miltonon, Madáchon át Sütő Andrásig számtalan költőt, írótt ihletett remekművek írására. És a próféták? Szövegeik telítve vannak költői tropusokkal: hasonlatokkal, metaforákkal, allegóriákkal. Gondoljunk csak Ézsaiás Messias-jövendöléseire, a csodálatos 53. fejezetre, ahol a Messias az emberekért ártatlanul megkínzott és megölt Bárányként jelenik meg. És ezeket a költői toposzokat idézték nemcsak az akkori zsinagógákban, hanem a rendszeres családi ájtatosságokon is. Tehát egy akkori zsidó

férfi vagy nő népének életét is, sőt saját egyéni életét is költészetté átlényegítve élte át. Így kisgyermek korától fogva Mária is. Nem csoda hát, hogy életének legdrámaibb eseményeit költészetként élte át és mondta el.

De maga Jézus is jócskán élt a költészet eszközeivel. Arra a kérdésre: ki az Atya?, milyen az Atya?, nem elvont teológiai meghatározásokkal élt, hanem költői hasonlatokkal: olyan, mint a tékozló fiú Atyja, mint a Pásztor, aki elhagyja a 99 juhát, hogy megkeresse az egyetlen elcsámborgót. Mint a szolgák Gazdája, aki irgalmasan elengedi adósságukat, de társaik viszonylatában tőlük is megköveteli ugyanezt. És Jézusnak ezek az „egyperces novellái” a világirodalom legnagyobb remekművei.

A mai ember látványosan boldogtalan és ezt a boldogtalanságát a *hiányokkal* indokolja: hiányzanak az anyagi javak, hogy igényeinek megfelelően éljen, hiányzanak a célok, ami felé törekedjék, hiányzik a hűséges élettárs, barát, hiányzik az élet biztonsága. Ezt mind felsorolja. Csak egyről feledkezik meg: *hiányzik életéből a költészet!* Verset nem olvas, sőt megveti, mint valami fölösleges, hülye hobbyt. Élete teljesen prózai, lapos küszködés vagy céltalan élvezet-habzsolás. Pedig a költészet sok mindent tud: ha egyre jobban beleéli magát az ember, föltáruznak a titkai: hogy a költészetet nemcsak élvezni lehet, de mélyen átélni is, sőt vele saját életét is költészetté alakítani: széppé, hasznossá, szeretetet adóvá, szeretetre méltóvá. És így az élet egyre jobban ünneppé válik, még a hétköznapiak is. Erre szolgált szép példával az ókori zsidóság jámbor élete és Mária poétia.

EDITH STEIN

Gyermekkorom ünnepei

Otthonunk életének kiemelkedő eseményei voltak – a családi ünnepek mellett – a zsidó vallás nagy ünnepnapjai; a *peszach*, ami nagyjából a keresztény húsvétal esik egybe, az *újév* és az *engesztelés ünnepe* (szeptemberben vagy októberben, aszerint, hogy fedi egymást a zsidó naptár a gregoriánnal).

A legtöbb keresztény nem tudja, hogy a „kovásztalan kenyér ünnepe” Izrael fiai egyiptomi kivonulásának emlékét őrzi, és hogy ezt ma is úgy ünneplik a zsidók, ahogy azt Jézus Urunk ünnepelte a tanítványaival, amikor a legméltóságosabb Oltáriszentséget alapította és tőlük búcsút vett. Bár Jeruzsálem pusztulása óta nem ölnek húsvéti bárányt, a ház ura az előírt imák után ma is kiosztja a kovásztalan kenyeret és a keserű füveket, amik a száműzetés keservére emlékeztetnek, megáldja a bort, és felolvassa az Egyiptomból való szabadulás történetét. A zsidók a lelkeségükre jellemző kemény következetességgel alakították ki ünnepi szokásaikat: egy teljes héten át nincs a házban sem kenyér, sem más kovászos étel. Az ilyenkor szokásos kovásztalan kenyeret, a pászkát, szigorú előírások szerint a rabbinátus felügyelete mellett készítik. Ehhez a *széder-este* előtt nem szabad hozzányúlni. Az ünnepi készülődés napján minden ételt, ami kovással készült, eltávolítanak a házból, a legkisebb kenyérmorzsa is összesöprik és elégetik. Sőt, a raktárba vagy a pincébe visznek minden főzőedényt, és helyettük olyan edényeket vesznek elő, amiket csak egyszer használnak egy évben; ezeket alaposan meg kell tisztítani. Sok dolga van ilyenkor a háziasszonyoknak. Örülnek is, amikor végre eljön az este és megkezdődik az ünnep. (A zsidó ünnepek az előestén kezdődnek, az első csillag megjelenéskor.)

Mi, gyerekek természetesen mindig nagyon örültünk a hétköznapok sorát megszakító ünnepeknek, örvendezve üdvözlöttük az egy éve nem látott fazekakat, lábasokat, és előre örültünk a finom ételeknek is, amiket akkortájt enni lehetett. (Ez a hét végül is nagyon hosszúnak tűnt: ünnep volt megint az is, amikor újra a rég nélkülözött vajás kenyér került az asztalra.) Örültünk a sok imával kísért ünnepi fogások mellett eltöltött estéknak. Nekem ilyenkor különleges szerepem volt. A széder-este liturgiája szerint a legfiatalabb gyermek feladata kérdéseket feltenni: miért különbözik ez az este oly sok vonatkozásban a többitől. Erre aztán a ház ura válaszol, elmagyarázza az egyes szokások értelmét. Később, amikor már „felvilágosult” lettem, örültem, hogy kisebb unokatestvéreim átvették a szerepemet. Egyáltalán, az ünnep hangulatán sokat rontott, hogy csak anyám és a kisebb gyerekek vettek részt benne igaz áhitattal. A testvérek, akik megboldogult apám helyett az imát mondani tartoztak, sokkal kevesebb méltósággal végezték a szertartást.

Még a peszachnál is rangosabb az újév és az engesztelés ünnepe. Az újévet két napig ünneplik. Ez is az előző estén kezdődik, ünnepi lakomával. A ház asszonya erre az alkalomra (mint máskor is a szabbatra) finom fehér kenyeret: *barcheszt* süt; de míg máskor hosszúkás fonatokba fonják meghatározott módon, újévkor kerek alakúra formázzák. Ezt a kenyeret főképpen a hús mellé eszik. Az étkezés elején megszegik és szétosztják az asztalnál ülők között. Az elosztás sorrendjét az életkor szabja meg. Mielőtt megizlelik, áldást mondanak: „Dicsértéssel, örökkévaló Istenünk, a világ Királya a földért és az élelemért!” Ezen az estén méz is szokott lenni az asztalon, és az első szőlőt is ilyenkor ettük. Anyám újév előtt sose vett szőlőt. A kávézáshoz már előre nagy mennyiségű finom kalácsot sütöttek. Az újév imarendje nem olyan hosszú, mint a széder-estéké; már ami az otthoni ünneplést illeti. A zsinagógában mindkét ünnep előestéjén nagy istentisztelet van. A zsidóságnak fejlett a liturgiája: meghatározott imaidők a hétköznapokra, a nagy ünnepekre pedig olyan istentiszteleti rend, ami a nap nagy részét kitölti. (Ebből a liturgiából, ami zsoltárokból és az Írások felolvasásából áll, fejlődött ki a keresztény egyház liturgiája.) Anyám nem szokott részt venni az előesti nyilvános istentiszteleteken, hanem otthon, magában imádkozta végig áhítattal az előírt imákat az imakönyvből, miután a meghatározott órában meggyújtotta az ünnep kezdetét jelző gyertyákat a hosszú ezüst gyertyatartókon.

Reggel viszont elment a zsinagógába (gyalog, mert ünnepnapon nem szabad járművet igénybe venni; ünnep alkalmával tilos a munka: másoktól sem várhatunk el munkát), és csak ebédre jött vissza. Mi, gyerekek nem tarthattunk vele, délben viszont érte mentünk. Olyankor a legszebb ruhánkat, cipőnket viseltük a többi gyerekkel együtt, akik szintén ünneplőbe öltözve várták szüleiket. A nagy ünnepeken iskolába sem mentünk. Számomra az ünnep legnagyobb gyönyörűségei közé tartozott, hogy akkor korlátlan ideig olvashattam; erre az alkalomra már jó előre elláttuk magunkat könyvekkel.

A legnagyobb zsidó ünnep az engesztelés napja: valaha ezen a napon a főpap belépett a Szentek Szentjébe, és engesztelő áldozatot mutatott be magáért és a népért, miután a nép minden vétkével megterhelt „bűnbakot” kikergették a pusztába. Manapság ez már nem így történik. De ma is imával és böjttel ünnepelnek, és aki csak egy kicsit is ad zsidó voltára, az elmegy a „templomba” ezen a napon. Bár egyébként egyáltalán nem vettem meg az ünnepi csemegéket, ezen a napon az volt nagyon vonzó a számomra, hogy 24 óráig nem vettünk magunkhoz egy falat ételt, egy korty italt sem; ezt az ünnepet jobban szerettem a többi ünnepnél. Az előző estén már napvilágnál meg kellett vacsorázni, mert az első csillag megjelentével megkezdődött az istentisztelet a zsinagógában. Erre nemcsak anyám ment el, hanem nagyobb nővéreim is elkísérték, sőt a bátyáim is becsületbeli kötelességüknek tartották, hogy ott legyenek. A gyönyörű régi dallamok ezen az estén még a más vallásúakat is odacsalo-

gatják. Másnap anyám későbbben kelt a szokottnál (rendesen 1/2 6-kor kelt), de még mindig korábban a többieknél. Aztán ágytól ágyig járva mindüktől gyengéd búcsút vett, mert egész napra elvonult a zsinagógába. Mi a lehető legtovább maradtunk az ágyban (ilyenkor megengedett volt az ágyban olvasás), Frieda nővérünk pedig egyáltalán nem kelt fel, mert másképp nem tudta volna elviselni a böjtöt. A halotti ünnepre mi, kicsik is elmentünk a zsinagógába; ezt anyám – apám emlékezete végett – megkívánta. Odahaza is két nagy, vastag, fehér gyertya égett éjjel-nappal halottaink emlékére. Este aztán rendszerint egyik bátyám hozta haza anyámat. Nagy öröm volt mindig, amikor megint együtt volt a család és mindenki jól átvészelte a napot. A böjti előírások a fiúkra nézve 13. betöltött életévtől érvényesek, a lányoknál ez a korhatár a 12. év. (Keleten a felnőtté érés hamarabb bekövetkezik.) Én nagyon szerettem volna lelkiismeretesen betartani az előírt böjtöt, de tizenkét évesen még olyan törékeny alkatú voltam, hogy csak délig engedtek éhgyomorral lennem. Tizenhárom éves koromtól kezdve aztán mindig kitartottam a böjtben, és ez alól közülünk soha senki nem mentette fel magát, még akkor sem, amikor már nem vallottuk anyánk hitét, és házon kívül nem tartottuk meg a rituális előírásokat.

Számomra az engesztelés napjának még személyes jelentősége is volt: akkor születtem. Anyám a későbbiekben is mindig ezt az ünnepet tekintette születésnapomnak, még ha az ajándékozás és a jókívánságok október 12-re maradtak is. (Ő maga is a zsidó naptár szerint ülte meg a születésnapját – sátoros ünnepen –, de gyermekei esetében már nem tartotta magát ehhez a szokáshoz.) Ez a véletlen egybeesés a születésem és az engesztelés ünnepe között nagy jelentőségű volt anyám számára. Bizonyára leginkább ez a tény indította különös gyengédségre irántam, legkisebbje iránt.

Nováky Éva fordítása

KALÁSZ ISTVÁN

Két ünnep

Soha nem gondolta volna, hogy pontosan húsz évvel később megismétlődik ugyanaz a helyzet, ugyanaz a szánalmas és szomorú helyzet, ami miatt gyerekként sírni szeretett volna, és amely húsz évvel később újra sírásra kényszerítette, de akkor már nem tudott. Tízéves volt. Közeledett a karácsony, az apja valahol külföldön volt, és pontosan emlékszik, ahogy éjjel felébredt a telefon furcsa csöngésére; mezítláb szaladt át a sötét nappaliba, felemelte a kagylót, és meghallotta az apja hangját. Valami lakásból hívta őket, nevetés hallatszott a halkán zúgó vonalban, ő csak állt, és erősen a fülére szorította a kagylót. Az apja valami elmaradt tárgyalásról magyarázott, nem jöhet még, mondta, de szentestére feltétlenül hazarepül, ő csak állt mozdulatlanul, és azt hajtogatta, hogy jól van, jól van, jól van. Várunk. Anyjának reggel mondta meg, hogy éjjel beszélt az apjával, a konyhában álltak, az anyja csak bólintott, nem kérdezett semmit, nem érdekelt az egész. Előző nap veszett össze a főnökével, az iskola igazgatójával, aki verte a gyerekeket, és nem engedte, hogy betlehemet játsszanak a folyosón. Az anyjának fáj a feje, kiabált az igazgatóval; a férfi csak állt, és nem mondott semmit. Az anyja még azon az estén belázasodott, sápadtan feküdt az ágy-

ban, és édes kamillateát ivott. Ő délutánonként az utcákon csavargott, vagy valamilyen osztálytársánál ült; nézték a televíziót, és vaníliaos pudingot ettek. Az anyja csak szenteste délelőttjén lett jobban, bágyadtan ült a fotelban, és mosolygott. Elfelejtünk karácsonyfát venni, mondta, zavartan felállt, és megölelte őt. Pontosan így történt, nem kell erőlködni, hogy felidézze magában azt a jelenetet a nappaliban, pontosan emlékszik az anyja szavaira, az ablakon betűző erőtlen napfényre. Az anyja pénzt adott, hogy vegyen valahol fát, de ő csak délután indult el, maga sem tudja, miért? Odakint már sötétedett, a megszokott helyekről eltűntek a faárusok, az áruház melletti téren széttört fák, gallyak hevertek a kövezeten. És akkor ott, az üres téren találkozott az öregemberrel, aki szintén fát szeretett volna venni; a külvárosból jött, szomorúan bólogatott, és durván rángatta a lábánál ülő kutya pórázát. Arra is pontosan emlékszik, hogy neki jutott eszébe a városházánál lévő karácsonyi vurstli, ahol az árusok bódéi között karácsonyfák álltak; szép, nagy fenyőfák, dús gallyakkal. Onnan szerezhetnének fát. Az öreg almát vett elő a zsebéből, és felé nyújtotta. Edd meg, mondta, a gyerekeknek sok almát kell enniük. De ő nem ette meg, a kabátzsebébe csúsztatta az átmelegedett almát, és elindultak a néptelen belvároson keresztül a városháza felé. A vurstli szélén zavartan álltak meg, az öreg gyanakodva kémlelte az elhagyatott, lezárt bódék közé vezető keskeny, sötét utcácskákat; ő félelmet érzett akkor, ahogy az öreg is. Lopni mentek, fenyőfát lopni. Nem tehettek mást. Megkerülték a vurstli területét. Odabent csönd volt. Egy elhagyatott építkezésre jutottak, az öregember behúzódt a betongerendák közé, megkötötte a kutyáját, aztán elindultak. Az óriáskerék előtti téren ott álltak a fenyőfák. Kínlódva szedték szét az acélhuzallal összeerősített fákat, ő mohón tépkedte a jéghideg fémhuzalt; fát akartak, semmi mást. Kiszabadítottak egy fát, boldogan vigyorogtak, amikor meglepte őket az ör. Futott feléjük, az öreg felkapta a fát, gyere, kiáltotta, jön az ör. Futni kezdtek, elesett, de az öreg nem engedte el a karját, fúss, hallotta valahonnan. Nem nézett hátra, felkelt, futott tovább. Arra is emlékszik, ahogy a betongerendák között botladozva rátalálnak a boldogan vinnyogó kutyára, ahogy állnak, és mindketten zihálnak. Ahogy ott hever kettőjük között az egyetlen fenyőfa, ahogy az öreg nyugtatgatja a kutyát, ahogy halkan nevet. És ahogy az ő még mindig reszkető kezébe nyomja a fát, a tiéd, mondja. Vidd haza! És akkor ott, húsz évvel ezelőtt nem kérdezett semmit, meg sem szólalt, csak állt az öreget figyelve. Az öreg arról beszélt, hogy visszamegy, fát kell szereznie, fenyőfát, semmi mást. Pontosan emlékszik arra a képre: az öregember a földön térdelt, simogatta a halkan lihegő állatot, később felnézett rá, és intett a kezével. Futott hazáig. Az apja nyitott ajtót, megcsókolták egymást, díszítették a fát, a konyhában halkan zúgott a hűtőszekrény. Az apja kevés bort ivott, az utazásról mesélt, az anyja a fotelban ült. Ő gyűjthatta meg a gyertyákat, később már nem szóltak egymáshoz, az apja olvasott, az anyja lefeküdt aludni, a lakásban csönd volt. Talán így volt akkor. Talán így történt.

Húsz évvel később szenteste napján, délelőtt szólalt meg a telefon, M., a volt szerelme telefonált; elmondta, hogyan könyörögte ki magát az ünnepekre a kórházból. Ő rögtön megkérdezte a lánytól, hol van, honnan telefonál, de M. nem válaszolt, majd este eljössz hozzám, mondta, és letette a kagylót. Ő az egész napját a lakásban töltötte, hármában az előszoba szőnyegén bánatosan heverő kutyával és egy ostoba lélekelemző tesztekkel teli újsággal, melyben kedvenc színéről, az anyai szeretetről, és valamelyik beteg családtagjának odaadandó, életmentő veséjéről kérdeztek. Este taxit rendelt, az M.-nek szánt ajándékokat óvatos mozdulattal helyezte maga mellé az ülésre. Kábán ült, hallgatta a motor halk zúgását, később engedélyt kérve a vezetőtől cigarettára gyújtott. Belépett a lakásba, nem ölelte meg a nőt, kerülni szerette volna az érzelmeket, állt az előszobában, és zavart érzett, de tudta, nem tehet ellene semmit. A szoba közepén álló fenyőfát nem akarta megdicsérni, de aztán mégis megdi-

csérte, kellemesen semleges téma volt a díszekről beszélni, nem akart sokáig maradni. M. meggyújtotta a gyertyákat, egymás mellett álltak, mosolyogtak, nem szóltak egymáshoz. Ő nem akart beszélni, nem is tudott volna mit mondani M.-nek, arra gondolt, nem szabad jelét adnia annak, hogy csak udvariasságból jött el. Kibontotta az ajándékait, és elképedve vette tudomásul, hogy M. rengeteg pénzt költött rá. Később mégis feltette a tapintatlan kérdést, honnan volt ennyi pénz? M. csak nevetett, minden pénzemet rád költöttem, mondta. És a fát is neked loptam. Ő az ágyon ült, M. arról beszélt, hogy elfogyott minden pénze, de fenyőfát mindenképpen akart, nem akart csak egy szárnalmas gallyat a szobába. Ő nem szólt semmit. M. elmesélte, hogyan indult el sötétedéskor, hogyan mászott be a közeli piacra, hogyan talált rá a fenyőfákra, hogyan válogatott, amikor meglepte a zseblámpájával hadonászó, ijedt ór. De a fenyőfát elhoztam, mondta M., örömet akartam szerezni neked. Később hozzátette, valójában nem hitt ebben az örömben. Ő ott ült az ágyon, eszébe jutott a húsz évvel ezelőtti karácsony, ahogy az apja állt a fa előtt, és ahogy ő megkísérelte elmondani a fa történetét, és ahogy az anyja fáradt hangon félbeszakította.

Ült szemben a fával, ahogy akkor is, a fával, amit most neki loptak, és amivel most ő sem tudott mit kezdeni. Ült és mosolyogni akart, de érezte, hogy nehezen sikerül, valamit mondani akart, de nem tudott megszólalni.

BERTÓK LÁSZLÓ

Miközben húz a csőbe be

*Talán holnap holnapután
miközben húz a csőbe be
hogy se széle se közepe
csak az óra lapján a szám*

*azt is ahogy kimondanám
mintha a szél süvöltene
de a fele mégis zene
de a vége mindig talán*

*s ahány csillag van a falán
annyi ünnep annyi ige
annyi sistergő hült helye
testembe égetett hiány*

*s úgy tesz mintha én hajtánám
s ölel ha meghalok bele.*

Az ünnep reménye

A kép sűrűn sorjázó évtizedek után sem fakult ki; advent van, baktatok a győri utcán, a hóesés függőnye mögött, a hajnal kétes derengésében, rorátéra, az orsolyitákhoz. Minden megható és ünnepélyes, a pöttöm kisdíák is, buzgó igyekezetével, ahogy botorkál a hajnali hóban, s advent közeledtén most már mindig így látom, fázósan és reménykedve, akkor is, ha csak egyetlen reggel filmjét vetíti elem újra meg újra az emlék. A többi régen elmerült az évek ködében, a karácsonyi gyertyák a múlt különböző pontján lobognak, Tapolcán, 1944-ben valahol Libickozma határában, majd vacogtató hidegben Pécssett várjuk a jó hirt, azután Kaposváron, Révfülöpön, Szekszárdon.

Emlékemben a győri kisfiú ma is a reménység imbolygó fényét keresi, elszántan, s őszintén mondja, békesség a jóakarató embereknek. De mi legyen azokkal, akiket nem a jószándék vezérel? Ha dögvészt kiáltunk, átkot, pusztulást, nem segítünk semmin. Közben azt is tapasztaljuk, megbocsátani könnyű, de nem biztos, hogy a felejtés is erény.

Az ünnepnek kellene feloldania kényszerű ellentmondásainkat, életünk keserves vargabetűit, de könnyebb ünnepelni, zajosan, pántlikás lelkesedéssel, mint átélni az ünnep meghittségét, a csend vigasztaló örömét, amikor az emlék árnyai nem a felejtést kínálják, hanem a megbocsátást.

Gyerekkorom kisvárosában gyakran és szívesen ünnepeltek. A kalendárium sűrűn kínálta a terített asztalt, akár több napra is; a házigazda ilyenkor derűsen és kövéren állt a köszöntők gyűrűjében, mint a nap hőse, s engem, esendő diákot is szivarral kínált, miután félszegen elrebegtem, hogy Isten éltesse Lujzi bácsit.

Nem szerettem ezeket a születés- és névnapokat, mindenki hangoskodott, szilaj szerelmi történeteket mesélt vagy vadászkalandokat, melyekből akár arra is lehetett következtetni, hogy a Tapolca környéki erdőkben vérszomjas fenevadak settenkednek, de a várost szerencsére rettenthetetlen vadászok őrzik.

Nálunk nem voltak ilyen ünnepek, én pedig ma is rendre megfeledekzem családtagjaim felköszöntéséről, igaz, saját évfordulóimat sem tartom számon. Végére mi dicsőség van abban, hogy valaki megért ennyi meg ennyi évet? Inkább azokat kellene ünnepelnünk, akik élni hagytak bennünket, mert sűrűn volt a félelemre ok.

Az én nemzedékem életében mindenképp, mert időnként létünk vált gyanússá. Szégyenkezve leveleztünk plébániákkal, jegyzőségekkel, az ősöktől remélve felmentésünket, miközben vérző vonatok zakatoltak a deportáltakkal, s amikor változott a díszlet, újra az ősöket faggattuk, mert most sem rólunk volt szó, hanem a mitikussá kényszerített múltrol, amikor szorgos vagy esendő eleink munkáltak jó- és balsorsunkon.

S az ünnep rendre elmaradt. Akkor is, midőn úgy éreztük, már nem kell félnünk a holnaptól, a fenyegető történelem kezünkhöz szelídült, s berendezkedhattünk a közös otthonban, ami földrajzilag ország, de a lélek mélyén haza és megtartó emlékezet, az otthon öröme és reménysége. Jólétet négy égtáj kínálhat, de Babbitstól tudjuk, hogy mindenhova „elkísér egy makacs íz, egy halk dal”, s az idők mélyén pásztorok énekelnek, néha esetlenül és sután, úgy, mint a gyerek Illyés:

*Glóriaének szűz szent déja,
Szugy ide, sugy ide, pásztorok.
Áll Betlehem sugy ide
Jézom látom szelvátorom
Jeruzsálem szalutatem
Kántá-áté!*

„Boldog voltam” – emlékezik vissza Illyés, majd hozzáteszi: „A titokzatos, furcsa szavak frissen röppentek ajkamról, szívem is emelkedni kezdett.” Talán ez az ünnep titka. Mintha megállítaná az idő áráját, hogy legalább néhány órára feledjünk gondot és megbántást, visszaálmódva a szép aranykort, amiről már Hesziodosz úgy tudta, hogy régen elmerült a múlt tengerében. De talán mégsem vezett el minden. Az aurea aetas emléke végigkíséri az emberiség történetét, feledtetve azt is, hogy mindig maga kovácsolt kardot az ekevasból, s azt sem a sors rovására kell írni, amikor ágyút öntöttek a harangokból. A történelem felett azért mindig szívárványként ragyog az emberi remény, a „lesz még egyszer ünnep” ki nem alvó vigasza. De ehhez meg kellene tanulnunk ünnepelni.

Így karácsonytájt némi gyanakvással nézem a boldog apákat, akik súlyos csomagokkal igyekeznek haza, bár meg lehet érteni őket; a gyerekek, az unokák legalább helyettük dúskáljanak az alkalmi földi javakban. De ezzel nem lehet jóvátenni semmit, letudni az egész évi szeretetlenséget, mert az ünnep nem bizonyítási eljárás, a büntetlenség erkölcsi bizonyítványa, hanem az együvértartozás öröme, az év többi napja úgylis két ünnep közötti stáció csak.

„Nekünk Mohács kell” – mondta zordan Ady, s ha egy nép megértette történelmi hivatását, számol is veszéllyel és kudarccal. A franciáknak, angoloknak, németeknek is van Mohácsuk, de a bukás pátoszát azok a népek élik át igazán, amelyek tudják, hogy minden történelmi fordulón létük a tét. A sír, „hol nemzet sülyyed el”, nagyon mély, s a történelem sem tartja számon, hány népet nyelt el a feledés.

Nekünk Mohács kell? – legalább ennyire kell az ünnep, nem pántlikás hangoskodás, „magnum áldomás”, hanem a bensőséges öröm, a lélek ünnepe, amikor meghitteinkkel – milyen nagy család is lehetnénk! – fölmérjük, mit tettünk és mit tehetünk volna, s azt is, amit tennünk kell, szereteteinkért, magunkért, valamennyiönkért.

Ünnep és ünneplés nem mindig egymást feltételező fogalmak. Az ünnep öröme mellett ott van az ünnep felelőssége is, mert ha nem a pillanatnak szól, valamit mindig előlegez a jövőből. Ez a titka is. A gyerekeknek vett ajándék elromlik végül, elfogy az ünnepi kalács, kialszanak a gyertyák, az elárvult karácsonyfát kidobják. Mit tudunk megőrizni öröméből? Csak azt tudom, bármilyen történet is, a múltak mélyén fáradhatatlanul siet egy kisfiú a sűrű hóesésben, rorátéra megy, s a reménység csillaga vezeti a hajnal kétes derengésében.

Következő számunkból

Cserhádi József: A New Age világmozgalma

Antoine Vergote: Vallás és szekularizáció

Beney Zsuzsa: József Attila halála

Nádas Péter: Dávid nővére megérkezik

Andrej Tarkovszkij: Áldozat

Beszélgetés Tarkovszkijjal

Szentegyházásfalusi „angyal-betlehemes”

Molnár Johanna gyűjtése

Szentegyházásfalu (Vlahita) a mai Románia területén, Hargita megyében található. Székely-udvarhely felől a busz elhagyva a festett, faragott székelykapuíról híres Máréfalvát, az egyre emelkedő szerpentin úton beérkezik a Hargita csodálatos erdeibe. Több kisebb falun (Homoródfürdő, Kápolnás) áthaladva közelíti meg a Tolvajos tető alatt legmagasabban fekvő hatezres lélekszámú hargitai falut.

A szentegyházásfalusi „angyal”-betlehemes játék a falusiak szerint a 17. századból való. (Az „angyal” jelző megkülönbözteti a faluban ismert, szintén évenként előadott „ördög”-betlehemes-től, ami a Dúsgazdag és a szegény Lázár történetét meséli el). 1984-ben tizenöt éves szünet után újra betanulták és azóta évenként előadják. A betanítást az I. Gazda szerepét játszó férfi vezette a régi szereplők segítségével, ügyelve a legapróbb részletekre. Fáradságot nem ismerve gyakorolták be a mozdulatokat, lépéseket, táncokat stb.

Régen házakhoz jártak el a betlehemes játékkal. Egy nagyobb háznál több család összegyűlt, s a Kulcsár (egyik szereplő) dolga volt megszervezni az előadás színhelyeit és sorrendjét. Ma nem engedik a házról házra járást, helyette a plébánia udvarán lévő hittanteremben adják elő Karácsonytól Vízkeresztig, hetente többször is.

A szereplők jelmezeit maguk készítik s az előadás előtt az úgynevezett öltöztetők segítkeznek a beöltöztetéshez.

Szereplők

Mária: földig érő szoknya, fehér kendő a vállán, kék kötény, mindezeket beborítja a fejétől a földig érő kék kendő, fején gyöngysor, kezében fehér zsebkendőbe kötött fenyőág és szegfű

Angyal: fehér, földig érő csipkés szoknya, vállán fehér kendő, fején süveg alakú fejdísz: négy oldalán kis tükör, apró színes papírrózsákkal tele, földig érő színes szalagokkal, kezében ugyanaz, mint Máriának

József: minden fekete: kabát, nadrág, csizma, báránybőr kucsma, álszakáll. A botjára hosszú szalag és szegfű van ráerősítve

Gazdák, kulcsár, furulyás: székely viselet – székely harisnya, csizma, fekete mellény, kalap árvalányhajjal

Pásztorok: székely harisnya, csizma, földig érő kifordított bunda, némelyiknek álszakáll, fejükön színes rongycsikok, kezükben golyós bot (az üregben levő golyók rázásra kopogó hangot adnak)

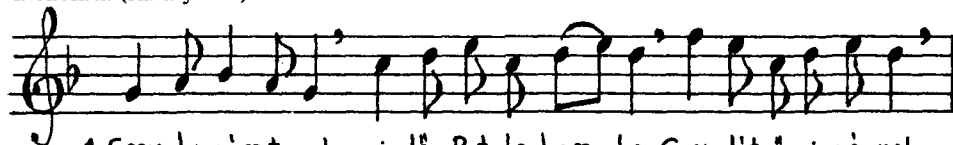
Untyiás: térdig érő bunda, fehér báránybőr kucsma, fehér álszakáll

Énekes lányok: székely népviseletben: piros szoknya és mellény fekete csikokkal, fehér blúz, fehér csipkekötény, fekete csizma

Díszletek: fából faragott székely erődtemplom – a várost jelképezi; szalmatetős istálló – Betlehemet jelképezi

Megütik a „város” csengőjét.

Mindenki: (furulyával)

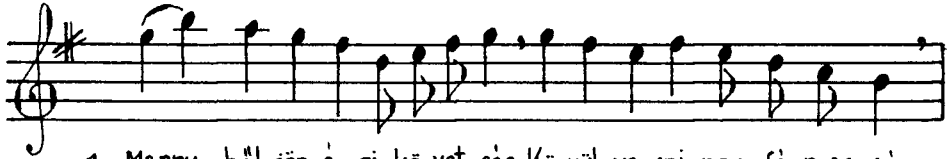
1. Csor-da-pász-to-rok, mi-dön Bet-le-hem-be, Csor-dát ő-ri-zé-nek

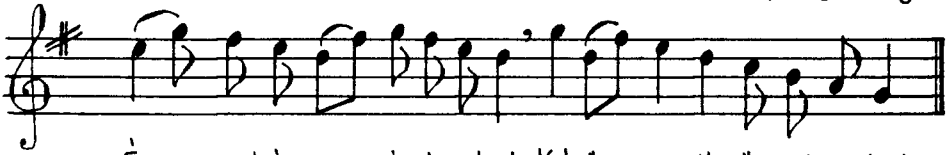
Éj-jel a me-ző-be, Éj-jel a me-ző-be.

2. Isten angyali jövének melléjük, nagy félelemmel || : telék meg ő szívük : ||
 3. Örömet mondok, néktek ne féljeteK, mert ma született || : a ti üdvösségetek : ||

Mindenki:

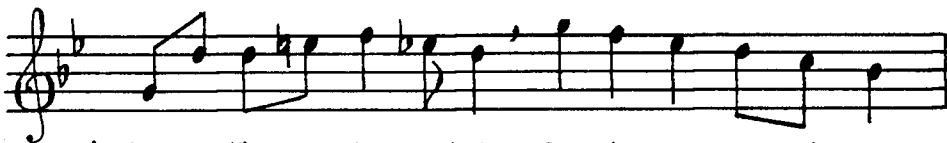
1. Menny -ből jön é -gi kö -vet -ség, Kö -rül ve -szí nagy fé -nyes -ség

Éj - szá -kán a pásztorokat, kik ő - ri -zék ő nya -ju -kat.

2. Így szól angyal: ne féljeteK
Mert nagy örömet hirdeteK
Amely közönséges léssen
Ebben minden nép részt véssen.	6. Ó csodáknak nagy csodája
Hogy mindenek alkotója
Mierettünk emberré lett
S ily szegénységet kedvele.
3. Szűztől a gyermek született
Ki az Atyától született
Mint Atya oly tökéletes
Mennyben s földön kellemetes.	7. A jászolban helyezteték
Éles szénára fekteték
Szenved a hideg pajtában
Barmoknak istállójában.
4. E szép kézen bizonyára
Világ váltságának ára
Igaz Isten anyja nélkül
Igaz Ember atyja nélkül.	8. Ó én szerelmes Jézusom
Édes megváltó Krisztusom
Talán nincs ki befogadjon
És néki jó szállást adjon.
5. Jelt órála ha kívántok
Egy kisedet majd találtok
Bétakarva posztócskával
Helyeztetve a jászolban.	9. Ámbár nem méltó hajlékom
Vedd kedvesen jószándékom
Jöjj el lakjál én szívemben
Légy vélem teljes éltemben.
10. Adjad Téged gyermekecske
Áldott Jézus kisedecské
E földön magasztaljalak
Mennyben örökké áldjalak.

Mindenki:

1. Im mi -dön min -de -ne -ket , Bir -sá -gal hi -vat - na

2. Cireneusz küldeték
Betlehem városba
Hogy az egész tartományt
Venné egy summába.

7. Itt amikor mindenek
Csendes hallgatásban
Vannak, az éjjél utat
Tett már járásában.

3. Elindula József is
A Szűz Máriával
Istennek erejétől
Terhes mátkájával.

8. A Szűz szülé Szent Fiát
Váltságunknak díját
Jászolba helyezteté
Szerelmes magzatját.

4. Betlehembe hogy juta
Fáradt állapottal
Szállásról kérdezkedik
Minden ember ura.

9. Az ökör és a szamár
Táplálja meleggel
Nem hagyják a kisdedet
Meghalni hideggel.

5. De a sok vendég miatt
Nincs senki barátja
Sok ajtaját bezárja
Azonnal, hogy látja.

10. Ó kegyetlen tigrisek
Betlehem városban
Hogy lehet tinálatok
Jézusnak ily sorsa.

6. Szállni kényszerítettik
Egy rongyos pajtába
Városon künn tétetett
Barmok hajlékába.

11. Jézus, József, Mária
Hogyha méltóztattok
Jöjjetek be im léssen
Szívemben szállástok.

(A szereplők a helyükre mennek. Az 1. Gazda a színpad elejére megy, ott fel s alá járkál, soronként egyet lép, versszak végén megfordul.)

1. Gazda: Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!
Mindenki: Mindörökké amen.
1. Gazda:

1. A nemes gazdának
Ha terhelésére
Nem lennének házánál
Nem nehézségére
Kérnök igen szépen
A nagy Úristenre

Hogy figyelmetesen hallgatnának erre.

2. Retteg a természet az okos lélekkel
Még az emlékezet oly nagy erejével
Megtompul az elme együtt értelmével
Még az emberi nyelv is megnémul ezekkel.
3. Mert a természetnek nagyon nagy ellene
Szűzen tiszta Szűztől Krisztus* születése
Még az értelem is nehezen tér erre
A nagy elmélkedés el nem érhet ide.
4. Ha nem is ok nélkül, mert felülhaladja
Krisztus* születésnek ily mélységes titka
Ember okossága akármerről sullad
Nem is más csak ami eztet megfoghatja.
5. Hát én bűnös lélek, erről mit szólhatok
Kinek okosságim nem nagyok, s pontosak
Segítséget tehát én csak ettől várok**
Ki váltságunkra jön, s néki áldást mondunk.
6. Fordítsd gondolatát habozó elmédnek
Vizsgáld meg rejtékét ó emberi szívednek
Tekintsd állapotát egész életednek
Mert nagy háladással tartozol Istennek*.
7. Imé hozzánk való buzgó szeretete
Az örökkévaló Istent* mire vitte
Ádám atyáinknak vétkeit nem nézte
Hanem megváltásul Szent Fiát küldötte.

8. Melyről buzgó szívvel midőn azért szólunk
Két három szép példát előtökbe adunk
Jézus* szerelmére hogy felindíthassunk
Figyelmetességet töletek kívánunk.

(*: megemeli a kalapját, **: rámutat a jászolra)

1. Gazda (szöveg): Szerencsés jónapot, s kívánt vig órákat kívánunk jó uramnak!
Akarom, hogy látom s nyilván tapasztalom épségű szép házának.

2. Gazda (szöveg): Az Úristen hozott, a házamba juttatott. Szerelmes jó barátom, hogy
házamhoz jöttél s engem fölkerestél, szívem szerint akarom!

1. Gazda (szöveg): Megszállnék uramnál s mulatnék házánál. Ha konyhája terjedne, bő
étel-italért adnék ezüst tallért, s a kedvem szerint lenne.

2. Gazda (szöveg): Az étel és ital minden főzerszámokkal azonnal készen leszen. Mert
érzem magamban, hogy a vig mulatáshoz, ma nekem is kedvem leszen. Hallod-e te hű szolgál! Fuss le a konyhába, parancsolj a szakácsnak, konyhám
hogy terjedjen, tyúk réce meredjen. Mondjad a komornyiknak ez kulcsokat
vidd le az élésházakban, onnan a pávákért és a fogolymadarakért fuss le a
majorba.

(A botjával nagyot koppant. A kulcsár előjön a sarokból és megáll vele szemben.)

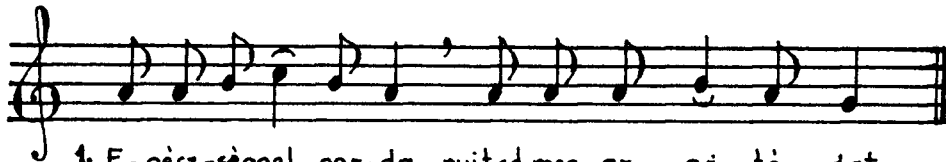
Kulcsár (szöveg): Készen vagyok uram parancsolatodra! Mit kívánsz, hogy hozzak úri
asztalodra. Most mindjárt a kuktát küldöm a piacra, hogy mindent bő pénzed-
del, hogy hozzon a számodra. Nem lesz fogyatkozás az ital iránt is, bárcsak akaratod
hadd értsem abban is. Azonban a konyhán kész lesz az étel is, s ily jó-
kedveden örvendek magam is!

(A botjával nagyot koppant és visszamegy a helyére.)

2. Gazda (szöveg): Nosza ürmös borral, friss rozsálisokkal ez kancsómat töltsétek.
Kávés findzsákat, nádmézes skatulyákat csakhamar készítsétek!

Kopogás (kintről hallatszik a következő ének)

József:

1. E-gész-séggel gaz-da, nyítsd meg az aj-tó-dat.

2. Ereszd bé megszűkült szegény utazókat.

1. Gazda (szöveg): Halljad-e barátom, mondd meg honnan jöttél? Ajtómon zörgetni ily bátran hogy mertél?

(József és Mária előrejönnek)

József (4. dallam): Tibériusz császár parancsolatából, jöttünk Názaretből a beíratásra. Hogyha szállást adna ezen éjszakára, meg fogná fizetni az egeknek Ura.

1. Gazda (szöveg): De hogy szállást adjak, abból bizony nem kapsz! Itt e város piacán, a hideggel is meghalsz.

József (4. dallam): Ó kemény kőszikla hasonló nemzetség, még a pogány közt is van engedelmesség!

1. Gazda (szöveg): Gyere be barátom fütözz egy kevéssé, de a sok vendég miatt nem is fütözhetnél.

József (recit. A_v):

1. A memjebeli Is - ten , kit ma - gaszta minden, áldja meg kegyelmedet!

Isteni kedviét, drága szent neviét, hallja meg kérésemet!

1. Gazda (szöveg): Mi bajod én vélem, mert nem vagy én felem, beszéld hamar dolgod, hosszas szót ne folytasz, tőlem ez a válasz!

József (recit. A_v): Uram az Ūristen, megáld mindenekben, csak fogadj be ez éjjel, ne kellhess elmennünk, éppen kirekednünk, ez erős hidegre, szörnyű förgetegre, ne halljunk meg hidegbe.

1. Gazda (szöveg): Kedves jó barátom, szoros e hajlékom, lásd vannak vendégeim, nincs mód a szállásra, hanem fáradj abban, próbálj elébb is.

József (recit. A_v): Uram ez városos, majd minden házaknál, jártunk keresvén szállást, de mindenütt vadnak, vendégek s nem adnak, szegény fejnek nyugvást.

1. Gazda (szöveg): Csak menj el innét, ne istálj, többé ne prozmetálj, mert itt bizonytal meg nem hálsz, hanem próbálj elébb is, hisz nálamnál több embert is találasz.

József (recit. A_v): Ímé Szűz Mária, induljunk más útra, talán a más gazda, nem lesz ily mostoha, isteni tekintély, rajtunk könyörülvén, házába befogadna.

(1. Gazda kimegy, átöltözik pásztornak. Ezalatt József és Mária a 2. Gazda felé fordulnak)

2. Gazda (szöveg): Csodálkozom rajtad, hogy szájadat feltártad, éntőlem szállást kérni, mivelhogy udvaromra s házamhoz náladnál jobbak szoktak szállni.

József (recit. A_v): Uram ez városos*, majd minden uccákon, jártunk keresvén szállást, de mindenütt lagnak, vendégek s nem adnak, szegény fejünknek nyugvást.

(*: rámutat a „városra”)

2. Gazda (szöveg): Csak menj el innét! Mert én érted vendégeimet meg nem szoríthatom. Mert pénzes zacskódat, aranyos táskódat oldaladon nem látom. Hanem ez mindjárt egy helyet mutatok. Ez városos kívül vagyos egy istálló, melyben szokott szállni ily jövevény szálló.

József (recit. A_v): Ímé Szűz Mária, induljunk más útra, csenedesdjünk el, mennyben talán az Ūristen, kit hordosz méhedben, nem hagy el szükségünkben.

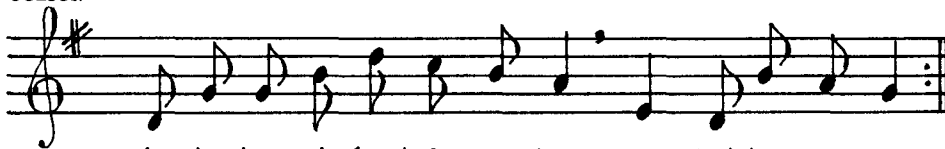
Mária (recit. A): 1. Jaj mint elbágyadtam, szerelmes jegyesem, meg nem gondolhatom, mit kelljen művelnem, immár lábaimon, csak alig léphetek, semmi bizodal mam, nincs már életemhez, ily hideg éjszakán, hogy jutok végemhez.

2. Nem gondoltam volna, Betlehem népétől, ily idegen léssen, az ő Istenéhez.

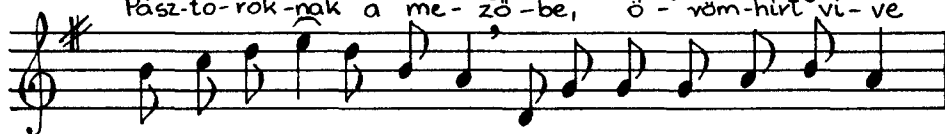
József (szöveg): Szerelmes jegyesem ne sírj, s ne bánkódjál, itt sem hagyja az Úr, hogy ártson a halál. Semmi hideg itt e helyt nem talál, ha személyed szerint is, az Úr Krisztus közénkbe száll. Azért csak szálljunk be ezen istállóban, számot'mivel nem tart senki ez városban. Maradhatunk ottan bátorságban, inkább is lesz dolgunk a szent imádságban.

(Mária oldalra megy, leül a „Betlehem” elé)

József:

1. Az Is-ten-nek Szent An-gya-la, menny-ből le-jö-ve
Pász-to-rok-nak a me-ző-be, ö-röm-hirt vi-ve

Hogy szü-le-tett Mes-si-ás, Kút jö-ven-dött az i-rás

Mely-ben szó-lott Iz-ra-el-hez, ő-s I-za-i-ás

2. A pásztorok e hírt hallván földre esének
Nagy fényétől az angyalnak megfélelmének
De az angyal biztatja, őket felbátorítja
Betlehembe hogy mennének int és oktatja.

(József leül Mária mellé)

(Mária és az Angyal középre állnak)

Angyal (recit. A): Ó Istennek anyja, látod jelenlétem, parancsolj, mennyégből mert hozzád küldtettem.

Mária (recit. A): Menj el sietséggel, szolgálj Szent Uradnak, adj hírt a nyáj mellett lévő pásztoroknak, kik imáadására, jönnek a Krisztusnak, mert megváltására, született világnak.

(Mária és az Angyal odafordulnak a pásztorok felé)

Mária, Angyal (2. dallam):

1. Dicsőség mennyben Istennek, békesség földi népeknek,
Jóakarató híveknek, kik Istenben örvendeznek.
2. Mennyből jöttünk most hozzátok, és ímé nagy jó hírt mondok,
Amely közönséges léssen, ebben minden nép részt vészen.

(Mária és Angyal leülnek. Az 1. Pásztor fölkel, ide-oda topog. Botjával előre koppant maga elé és utána topog nyolc kis lépéssel.)

Untyiás (szöveg): Sokáig ne nyújtózkodjál, mert nem éred utol az angyalt!

1. Pásztor (recit. B): Micsoda szép ... (kis szünet) ... zengedezést hallék.

(szöveg): Mintha az Istennek Szent Angyala ... (kis szünet) ... a fülemnél lett volna

(recit. B): Vigyáznám ...

(szöveg): Ha valahol megláthatnám! De biza nem láthatom!

(recit. B: egy tartott hangon éneкли végig, az utolsó mondat mindig szöveg)

Untyiás (szöveg): Nem biza!

1. Pásztor (szöveg): Micsoda szép ösvenyei vannak!

Untyiás (szöveg): Ott ment el én láttam!

1. Pásztor (szöveg): Elmegyek, lefekszem.

(1. Pásztor elindul, mintha le akarna feküdni, mikor az angyal közelébe ér, a „nagy fényességtől” oldalt ugrik)

Untyiás (szöveg): Egyet se járj, most is alig tudtál felkelni.

1. Pásztor:

Pász-tor társak új hívt mon-dok Egy szép Szűz az éj-sza-kán
Jer-tek ve-lem csu-dát lát-tok.
Fi-acs-kát szült a szé-nán. Ot-tan fekszik a já-szól-ban,
Úgy fáz-do-gál ő ma-gá-ban,
Ott van a sok angyal is, Az ő szép Szűz-any-ja is.

(Az 1. Pásztor éneke közben végig járkál az alvó pásztorok előtt és bökdösi őket a botjával, azok a másik oldalukra fordulnak, csak a 2. Pásztor kel fel.)

1. Pásztor (recit. B): Kelljete fel fortát*, mert így hallunk nótát,
melynek nem hallottuk, soha többé mását,
mert itt jelen látám az Isten Angyalát,

(szöveg) ne hallgassuk el az ő sok szép mondását, szkoále szimunáre**

(*: barát, **: keljete föl társak)

(Az 1. és 2. Pásztor ketten együtt topognak előre-hátra, közel mennek az Angyalhoz, jól megnézik és visszamennek.)

2. Pásztor (szöveg): Szkoále máj fortát, szkoále szusz*! Mert én bizony elaludtam!

(*: kelj föl, öregem, kelj föl)

Untyiás (szöveg): Ígérj neki valamit! Narancsot hm? Hát csak felkel. Akkora vala mint egy suta kan! Ki es törted a szarvát. Ez az egy volt suta, s ennek is kiütted a szarvát! Milyen szép járása van.

1. Pásztor (recit. B): Ez bizony nem tréfa amit tapasztalám mert én álmomban is ezt az angyalt látám!

Untyiás (szöveg): Én előttetek láttam!

1. Pásztor (recit. B): Ennek szép énekét mindvégig hallgatám,

(szöveg) Dehogy fel ne kelljek, tovább nem alhatom. Látám micsa serén* valál.

(*: micsoda serény)

(Az 1. és 2. Pásztor odafordulnak a többi alvó pásztor felé.)

1. és 2. Pásztor:

1. Pász-to-rok kel-jünk fel, Bet-le-hem városába, Rongyos istállócskába
Ha-mar in-dul-junk el.

Si-es-sünk, ne késsünk. Hogyan ezen éj-jel o-da mehessünk,
Mi U-nunknak tiszte-le-tet te-hes-sünk.

2. An-gyala szállít-ja Itt van je-le fényének, Teljes születésének
Nyil-ván bi-zo-myit ja

Paj-tá-ba, pó-lyá-ba Be vagy on ö ta-kar-val posz-tócs-ká-ba,
Al-dott gyermek szenved már kis korá-ba.

2. Pásztor (recit. B): Szkoále hirtelen ausz pakulárim*, serkenjeteK hamar Csákó Deruk Táte!

Álmomban mit láttam megmondjam-e dáre**, a Jézus született krizmáj fortátele!

Rókute, mósule kedves pakulárim, fácssem lánom kántom édes jó barátim

(szöveg) vigyünk ajándékot néki jó társaim! Szkoále szimunáre!

(*: keljeteK hirtelen, nézzéteK pásztoraim, a Csákó, Deruk, Táte valószínűleg gúnynevek lehetnek. **: dáre = mondani.)

(Pásztorok feltérdelenek, a bot a hónuk alatt s egyszerre hatan a bot hegyét hol előttük, hol mögöttük a földre koppantják – így készülnek a felkeléshez. Untyfiás is próbálja, de mindig más ritmusban a többiektől. El is veszti az egyensúlyát és a földre hempereedik. Ezért visszafekszik. Az 1. és 2. Pásztor odamegy hozzá és felkelésre biztatja.)

Untyfiás (szöveg): Baj van velem. Fogjatok jól össze, figyeljeteK rám, hogy hogy kell!

Így ne! Nehogy lemaradjatok! Le vagyteK maradva! Fordítsátok meg a pálcát no! Hová mentek? Én nem megyek veleteK!

1. Pásztor (szöveg): Szkoále máj vén Untyfiás, szkoále szusz!

Untyfiás (szöveg): Nu szkoále szusz, dute si tyáme altu*! Nem kelek még a jövő héten se!

(*: nem kelek föl, szóljal inkább másnak)

1. Pásztor (szöveg) (a 2. Pásztornak): Nu szkoále máj bötrine.*

(*: bötrine = öreg)

2. Pásztor (szöveg): Már muszáj szusz szkoále máj bötrine.

Untyiás (szöveg): Lásd te milyen vagy úgyse kelek fel!

2. Pásztor (recit. B): Kelj fel sietséggel, emeld fel szemedet!

Untyiás: (horkant)

2. Pásztor (recit. B): Nyisd ki süketséggel megtelt füledet!

Untyiás: (horkant)

2. Pásztor (recit. B): Hadd halld meg a mennyei drága szép éneket!

(szöveg): Melyet az itt lévő Angyal nekünk most hirdetett*!

(*: a mondat végére már kiabál a fülébe)

Untyiás (szinte énekelve kiabálja) Assajjé-hum-hum-hummm ...!

2. Pásztor (szöveg): Árgye guba! (ég a guba)

Untyiás (szöveg): Nu árgye guba! (nem ég a guba)

2. Pásztor (szöveg): Árgye kozsu! (ég a kabát)

Untyiás (szöveg): Nu árgye kozsu!

2. Pásztor (szöveg): Árgye kápu! (ég a kalap)

Untyiás (szöveg): Nu árgye kápu, soha bizony nu próba!

2. Pásztor (recit. B): Hájdas grigoriás után Untyiásnak, hadd jöjjön el látni ő is a Jézuskát.

(szöveg): Haktám, Bogdám, Borozdom!

(Az 1. és 2. Pásztor két oldalról felkapják az öreget és megpróbálják lábra állítani, harmadszorra sikerül. Mikor az összes pásztor áll, középre áll az Angyal.)

Untyiás (szöveg): Micsa hamar felszökém! Hum-hum-hummm ...!

Angyal:

Ne fél-je-tek pász-to-rok, pász-to-rok, ö-rö-met hir-de-tek

Mert ma nektek szü-le-tett, ki megjöven-döl-te-tett. Egy Szűznek méhéből Szűzen szült vé-réből

Meg-vál-tó Is-ten-tek, al-le-al-le-lu-ja!

Mindenki:

Úr Jé-zus üd-vözlégy, ki hogy emberre lett, hozzánk való sze-vel-me,
vég-he-tet-len ke-gyel-me, in-di-tott, s le-ho-zott
e földre hogy bűnösöket vigasztal, megtérőket boldogságra magasztal.

(A befejező részt januári számunkban közöljük.)

MÉSZÁROS ISTVÁN

Iskolások „fordított napja” a középkori Győrben

A hazai és a nemzetközi szakirodalom bőven foglalkozik egy népszerű középkori diákszokással, a *diákpüspök*-választással. De elsősorban a szokás túlzásait korlátozó és tiltó rendelkezéseket elemzik és magyarázzák. Ezért eredeti alakjában tulajdonképpen alig-alig ismerjük magát a szokást, még kevésbé liturgikus tartalmát és pedagógiai szerepét.

Kniewald Károly kutatásai szerint (Magyar Könyvszemle, 1941.) a zágrábi érseki könyvtár MR 165. számú kódexe pontifikálé, vagyis püspöki szertartáskönyv, amely Hartvik győri püspök rendelkezésére készült az 1090-es években. A kötet a győri székesegyház 11. század végi szertartásrendjét tartalmazza (megőrökítve többek között a vízkereshti templomi színjátékot is).

Ebben az időben már Európa-szerte kialakult – nálunk is – a *székesegyházi iskolák* hálózata.

A székesegyház ünnepi és hétköznapi énekes szolgálatának ellátásához pontos eligazításul szolgáltak a püspöki szertartáskönyvek. Ezekben aprólékosan rögzítették: mikor, kinek, hol, mit kell énekelnie, mondania, felolvasnia.

A középkori székesegyházak szertartásrendjében a karácsonyt követő napok sajátos színezetet kaptak a tituláris szent ünneplésének allegorikus közegében. Szent István első vértanú napja a diákonusoké. Szent János apostol ünnepe a papoké. A középkori székesegyházi iskolákban december 28-a „gyermeknap” jellegű volt.

Igen népszerű volt e századok iskoláiban Vergilius híres IV. eklogája, amelynek egyik részét Krisztus születésére vonatkoztatták. Ebben szerepelnek a sokat idézett sorok: „Iam redit et

Virgo, redeunt Saturnia regna, / iam nova progenies caelo demittitur alto.” Vagyis a Szűztől született égi kisded világrajötte után visszatér a saturnusi korszak. A diákok ezt a vergiliusi gondolatot nemritkán egészen konkrétan értelmezték: a karácsony ünnepe után a *Saturnalia*-nak kell következnie. Ezen a napon a régi rómaiaknál a szolgákat ültették az asztalhoz és uraik szolgálták ki őket. Tehát karácsony után egy napra a diákok vették át az iskolában a vezetést: ezen a napon a templomban is közülük kerüljön ki a püspök! Ilyen indíttatástól rendezték a középkori székesegyházi iskolákban ezt a különleges „fordított napot”, amely – mutatis mutandis – néhány helyen még ma is élő hagyomány.

A 14. év alatti iskolás fiúk (vagyis a „gyerekek” számára külön zsolozsmát szerkesztettek (ez volt az „*officium puerorum*” vagy „*officium infantum*”), amelyet saját előénekeik vezetése alatt végeztek a Szent János-nap vesperája után kezdve, s befejezve az Aprószentek-nap délutáni vesperával. A zsolozsma előjárója, irányítója az iskolás fiúk közül kiválasztott *diákpüspök* („*episcopus puerorum*”) volt.

Számos adatunk van arra, hogy ez a középkori „*gyermeknap*”-pal egyesített „fordított nap” a 13. századtól kezdve egyik-másik európai városban kihágásokra, túlkapasokra csábította a diákságot a templomon kívül (sőt néhol a templomon belül is). Volt, ahol a szokás ürügyén parodizálták az egyházi szertartásokat, karikírozták a papokat, tanárokat, előjárókat, csúfondáros dalokat, jeleneteket adtak elő.

A hivatali írásbeliség természetéből fakadóan főként ezekről maradtak ránk híradások a 13–15. századból, tehát a szokás torzításáról, a rendezavarásokról. Ezekből persze aligha lehet – illetőleg csak erőltetett értelmezéssel lehet – valamiféle tudatos társadalomkritikát, vagy éppen középkori antiklerikalizmust kiolvasni.

Magát a szokást, annak lényegét csak körvonalaiiban ismerjük, konkrét liturgikus tartalmát és formáit egyáltalán nem. Érdemes ezért a Hartvik-pontifikálét feltáratlan magyar adatai alapján röviden ismertetni.

A kódex 21. fóliája szerint a győri székesegyházban Szent János apostol ünnepének délutánján a „rendes” vespera után az összes iskolás fiú ünnepi ruhába öltözve kezdte el saját zsolozsmáját. Közülük kettő felment az előénekesek emelvényére és intonálta a „*Sinite parvulos venire*” kezdetű antifonát. A többiek ezt énekelve elfoglalták a felnőtt énekesek helyét (a „*chorus*”-t) a templom szentélyében. Majd – doxológia nélkül – elénekeltek a *Centum quadraginta quattuor millia* kezdetű éneket. A győri pontifikálé szövege ezután arra utal, hogy a gyermek-zsolozsma további folyamatában milyen részek hagyandók el (nyilván az addig élő gyakorlattal szemben): „*Similiter neque Invenite, neque Innocentes responsum dicitur. Te Deum laudamus non canatur. Neque Alleluja ad missam, sed Laus tibi Christe, neque Gloria in excelsis Deo, nec Credo in unum Deum, neque Ite missa est, sed Benedicamus Domino dicitur.*”

Végül előírás olvasható a gyermek-zsolozsma szertartásaiban részt vevő diakonus és szubdiakonus öltözetéről: csak alba legyen rajtuk: „*Et diaconus sive subdiaconus tantum alba utantur.*”

Vajon mit tartalmazott a Győrben is végzett gyermek-zsolozsma teljes szövege és cselekményrendje?

Már Kniewald Károly kiderítette, hogy a győri pontifikálé ismertetett része kapcsolatba hozható azzal a leírással, amely az *Ordinarium Rotomagense* lapjain, vagyis a roueni székesegyház szertartáskönyvében található. Ezt Johannes de Bayeaux, másként Johannes Abricensis († 1079) állította össze a 11. század harmadik negyedében. E számos más liturgikus művet is szerkesztő férfiú előbb Avranches püspöke, majd Rouen érseke volt. A győri officium- említést még inkább érdemes összevetni az ugyancsak Johannes Abricensis által készített *Liber de officiis ecclesiasticis* című pontifikálé megfelelő fejezetével; a részletekre vonatkozóan pedig az *Expositio divinarum officiorum* című traktátussal, amelyet ugyancsak ő írt.

A francia pontifikáléban így kezdődik – Szent János ünnepének délutánjáról írva – a gyermek-zsolozsmára vonatkozó rész: „*Vesperis ut supra finitis, finitur sacerdotale officium. Incipiente officio infantum, in omnibus, ut a diaconis in suo, agendum licet.*”

Tehát a papi zsolozsma után kezdődik az iskolás fiúk zsolozsmája, s ezen minden úgy végezhető, ahogyan a diakonusok napján, vagyis két nappal korábban, Szent István ünnepén. De még egy megjegyzés olvasható itt: a Gloria, Alleluja és a Te Deum – „ősi szokás szerint” – elhagyandó, ezzel az indoklással: „Hogy Krisztust megölhessék, előbb oly sok gyermeknek kellett meghalnia,

s Heródes ítélete alapján az ő megölésük után következett Krisztus halála.” Nyilván ezért hagyják el a dicsőítő szövegrészeket a győri iskolás fiúk is.

Az 1060-as években készült francia pontifikálé szerint azonban újabban egyes székesegyházakban már Aprószentek napján is éneklék ezeket az énekeseket az „*officium infantum*”-ban, Rouenban is. (A győri előírás tehát még a korábbi állapotot tükrözi.)

Végül még egy szabálypont olvasható az „*officium infantum*”-ban részt vevő diakonus és szubdiakonus öltözetéről: az előbbi dalmatikát, az utóbbi tunikát viseljen. Ez az előírás tehát más, mint a győri.

Többet a francia pontifikálé sem tartalmaz a gyermek-zsolozsmáról, viszont részletesen leírja menetét az *Ordinarium Rotomagense*, ugyanúgy két iskolás fiúval indítva a szertartást, akárcsak a győri pontifikálé.

Eszerint a papi vespera végeztével két iskolás fiú ünnepi öltözetben, égő gyertyájú gyertyatartóval a kezükben, valamint az összes székesegyházi iskolás fiú gyertyát tartva, párosával, saját püspöküket kísérve elindulnak a sekrestyéből, és a „*Centum quadraginta*” kezdetű responzóriumot énekelve körmenettel a felnőtt énekesek helyére (a „*chorus*”-ba) mennek, majd innen az Aprószentek oltárához vonulnak, ott végzik be az éneket. A szöveg szerint a körmenet élén haladó két iskolás fiú öltözete: *amictus* és *tunica*.

A két ünnepi ruhába öltözött „*puer*” után párosával vonult a többi iskolás fiú, mégpedig „*on cappis*”. A *cappa* csuklyás reverendaszerű köntös volt, a felnőtt énekesek hivatalos öltözete. A csuklyát vagy a fejükre húzták vagy hátrahajtották a hátukra. A kappa színe: fekete. Ez volt az iskolás fiúk öltözete Aprószentek napján, vesperáig.

Nem kerülheti el figyelmünket az „*officium infantum*” szövegében, hogy az iskolás fiúk „*cum suo episcopo*” vonulnak a körmenetben: ott van tehát közöttük a *diákpüspök*. Milyen lehetett a ruházata? Ezt nem írja le az ordinárium, de alighanem az „igazi” püspökéhez volt hasonló. A továbbiak során később ugyanis szó esik a kezében tartott pásztorbotról.

Ott áll tehát a diákpüspök – népes kíséretével, az összes iskolás fiúval – az Aprószentek oltára előtt. Ekkor három iskolás fiú elkezdí a *Hi empti sunt* kezdetű éneket, közben folytatják az *Innocentes* antifonával, amelyet három iskolás fiú által intonált *Laetamini* verzikulussal zárnak. Az ájtatosság e részét a diákpüspök könyörgéssel fejezi be: *Oremus! Deus, cuius hodierna die . . .* Majd visszaindulnak a főoltár elé, közben választásuk szerint antifonát vagy responzóriumot énekelnek Szűz Máriához. Ennek végén két fiú intonálja a verzikulust: *Post partum . . .* A válasz után a diákpüspök mondja a könyörgést: *Oremus. Deus, qui salutis . . .* A két iskolás fiú felszólítása – *Benedicamus* – után a diákpüspök áldása következik. Egy iskolás fiú felszólítja a résztvevőket: *Humiliate vos ad benedictionem!* A többiek felelik: *Deo gratias.* Majd felhangzik a diákpüspök áldása: *Dominus omnipotens benedicat vos . . .* (A 11. századi franciaországi ordináriumban csupán kezdőszavakkal jelzett – s természetesen általunk is így idézett – liturgikus szövegek és énekek nagy része a tridenti zsinat utáni zsolozsmáskönyvben is megmaradt, természetesen a papok zsolozsmájában. Ezek onnan ma is visszakereshetők.)

Másnap, aprószentek ünnepének hajnalán a gyermek-zsolozsma a Matutinummal kezdődik. A diákpüspök intonálja az invitoriumot, majd két fiúval elkezdik az antifonát: *Venite adoremus.* Ezt a *Venite* zsolttár követi. A diákpüspök olvassa fel az evangéliumi szakaszt: *Angelus Domini apparuit.* Ezalatt az iskolás fiúk a sekrestyébe mennek, majd az olvasmány befejeztével kettesével – kezükben égő gyertyával – körmenetben elindulnak, a *Centum quadraginta* kezdetű responzóriumot éneklék, közben három iskolás fiú szólók „*versum et prosum*”. Amikor a főoltár elé érnek, azt körülállják, s itt fejezik be az éneket, majd felhangzik az ajkukon a *Te Deum*. Ez után az iskolás fiúk elfoglalják a felnőtt énekesek helyét a szentélyben s elkezdődik a *Laudes*, a hajnali dicséret. A *Laudes* ötödik zsolttárának éneklése különösképpen ünnepélyes. Három iskolás fiú az előénekesek emelvényéről intonálja az antifonát: *Laudes reddant pueri.* A többi iskolás fiú az antifona után a *Laudate Dominum* zsolttár első versét éneкли. Ez után a három előénekes újra végigéneкли az antifonát, majd ezután is minden zsolttárvers után megismétlik az intiforát. A zsolttározás végén *Benedicamus*, és bizonyára a diákpüspök áldása, „ha az iskolás fiúk így akarják”. Ezután ismét körmenetben vonulnak az Aprószentek oltára elé, közben a *Dignus a dignis* responzóriumot éneklék. A könyörgés: *Oremus. Deus, qui licet . . .* Visszafelé Mária-antifonát vagy responzóriumot énekelnek választásuk szerint, végén a *Post partum* verzikulussal és a könyörgéssel: *Oremus. Deus, qui salutis . . .* Ez után az iskolás fiúk püspökükkel együtt énekelve a főoltár elé vonulnak, s itt fejezik be a szertartásukat.

A Prima (reggeli ima) és a Tertia (délelőtti ima) után szenteltvízhintés, majd körmenet a karácsonyi zsolozsma rendje szerint. Ezen az iskolás fiúk olyan kappában vonulnak a körmenet élén, amilyenben Szent István vértanú napján a diákonusok öltöztek. Ezután következik a szentmise: az iskolás fiúk a felnőtt énekesek helyét foglalják el a szentélyben s ők látják el a szertartás énekes szolgálatát. Az előénekes feladatkörét most a diákpüspök tölti be. Bevezetésül intonálja az *Ex ore infantium* kezdetű introitust, amelyet a *Domine, Dominus noster* zsoltár követ. Közösen eléneklik a *Kyriét*, utána ünnepélyesen a *Gloriát*.

A könyörgést a miséző pap imádkozza: *Oremus. Deus cuius hodierna . . . A Vidi supra montem* kezdetű szentlecke eléneklése („in cantu cum prosa”) a szubdiákonus teendője. Ezután újra szerephez jutnak az iskolás fiúk: a Graduálét éneklük *Anima nostra* kezdettel, folytatva a *Laqueus* kezdetű versussal. Ez után a diákpüspök vezetésével az összes iskolás fiú körbeállja az oltárt („ad modum coronae”), így éneklük az *Alleluját*, a *Hi sunt, qui eum* antifonával, majd pedig a szekvenciát: *Celsa pueri*. Ez utóbbit a diákpüspök intonálja.

Az evangéliumot a diákonus éneklü ünnepélyesen: *Angelus Domini apparuit*. Utána a *Credo* hangzik fel. Majd a felajánlási ének – *Anima nostra* – következik, a diákpüspök által intonálva.

A szentmise további részéről már nem szól a roueni ordinárium, nyilván a szokásos rendben folyt tovább. Különleges szerepet ebben az iskolás fiúk nem kaptak.

Tanítás természetesen ezen a napon nem volt, s a délelőtti szentmise utáni szabad időt az iskolás fiúk más napoknál sokkal kötetlenebbül tölthették el játékkal, különféle szórakozással. Ez is, valamint az ünnepi ebéd még különlegesebbé és emlékezetesebbé tette a „fordított nap” és a „gyermeknap” e sajátos középkor végi keverékét.

De még hátravolt a záró-aktus: a délutáni különleges *vespera*. Az előénekesek emelvényéről két iskolás fiú vezeti az énekeseket. A diákpüspök mellett kétoldalt egy-egy tunikába öltözött iskolás fiú ül. Egyetlen zsolnárt énekelnek ezen az – iskolásokhoz szabott – vecsernyén: a szokásos *Dixit Dominus* kezdetűt, a *Tecum principium* antifonával körbevéve. Ez után az olvasmány (capitulum) hangzik fel: *Hi empti sunt*. (Ez a Jelenések könyvéből való szöveg előző nap énekként szerepelt.) S a diákpüspök és a két neki segédkező iskolás fiú intonálja a verzikulust: *Iusti in perpetuum*. Végül a *vespera* legérdekesebb jelenete következik. Az *O quam gloriosum* antifona után felhangzik a *Magnificat*. Sorra éneklük szakaszait, közben mindenki áll, az iskolás fiúk körében pásztorbotjára támaszkodva a diákpüspök. Amikor a *Deposuit potentes de sede* (trónjáról elűzte az Úr a hatalmasokat) sorhoz érnek, egyikük a diákpüspökhöz ugrik és kiragadja kezéből a pásztorbotot. Véget ért a hatalma, megszűnt az iskolások vezetőszerepe, a „fordított nap” ezzel a szimbolikus-látványos cselekménnyel befejeződött a roueni székesegyházban. A *vesperát* a székesegyház soros papja zárja be, s ez után minden újra a szokásos mederben folyik tovább.

Az Aprószentek ünnepétől a középkori pedagógiai szakemberek sajátos nevelő-hatásokat vártak. Első helyen természetesen a vallásos nevelés, a lelki gyarapodás különleges alkalmát teremtették meg vele az iskolás fiúk számára. A kiválasztott liturgikus szövegek, énekek és szentírási olvasmányok gyerek-vonatkozásúak voltak, valamiféleképpen kapcsolatban álltak a gyerekekkel. De még a máskor gyakorta énekel zsolnárok is sajátos újszerű háttérrel kaptak ebben a „gyerek-liturgikus” környezetben. Ugyanakkor egészen különleges helyzetbe kerültek az iskolás fiúk, akik az év többi napjain eléggé kemény fegyelemben éltek diákéletüket, mások irányítása alatt. Most vezetőszeret kaptak a székesegyházi liturgiában. Rájuk figyelt e napon mindenki; viselkedésük, mozgásuk, tudásuk reflektorfénybe került. Belső világukban nyilván nyomot hagyott, hogy azt csinálták ezen a napon, amit máskor a felnőttek. 10–14 éves iskolás fiúk kerültek az előénekesek pulpitusának magasába, ők vezették a többi énekesfiú, sőt az egész közösség énekét; s közülük került ki a diákpüspök, a valódi püspöktől kölcsönzött előjáró-irányító szerep eljátszására. A lelki-spirituális hatások átélése, a liturgikus szövegek értelmi befogadása, az összefonódott egyéni és közösségi tevékenység az Aprószentek-napi liturgikus keretek közepette egy átfogó érzelmi-esztétikai-művészi hatásrendszer közegében ötvöződött. Ezt szolgálták a liturgia dramatikus részei, a szövegek szimbólumai, allegóriái, a vonulások koreográfiája, a fények változatos alkalmazása, a ruhák összeválogatása stb. A középkor Aprószentek-napi különleges liturgiája a résztvevő iskolás fiúk teljes személyiségére gyakorolt hatást. Ezért a korabeli európai székesegyházi iskolákban – Győrben is – nem csupán a diákélet egyik színes, érdekes színfoltja, hanem értékes nevelői hatások forrása is volt ez a december végi diákünnep.

Erdélyi cigány ünnepi énekek

Karácsonynak éjszakáján

*Karácsonynak éjszakáján,
karácsonynak éjszakáján.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Leszállt közénk a Szent Isten,
leszállt közénk a Szent Isten.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Hószínű viasz-lajtorján,
hószínű viasz-lajtorján.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Cigányoknak templomában,
cigányoknak templomában.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Ajtószárnyak kitarulnak,
ajtószárnyak kitarulnak.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Asztalok is megterülnek,
asztalok is megterülnek.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Első helyen ki fog ülni,
első helyen ki fog ülni?
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Isten ül a testvérevel,
Isten ül a testvérevel.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Másodikon ki fog ülni,
másodikon ki fog ülni?
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Gazda ül a gyermekével,
gazda ül a gyermekével.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Harmadikon ki fog ülni,
harmadikon ki fog ülni?
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Érkeznek majd sok vendégek,
érkeznek majd sok vendégek.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Két kupa bort elővesznek,
két kupa bort elővesznek.
Ólmi, ólmi, nagy Úristen!*

*Egyetek csak, jó legények,
igyatok csak, jó cigányok,
Istent sose felejtsetek!*

Adja az Isten, hogy sok karácsonyt érjeteK meg családotoK népével és testvéreiteKkel együtt, egészség hírében, szerencsésen! Töltsünk most egy pohár bort és igyuk meg becsülettél!

ÉbredjeteK, cigányoK

*ÉbredjeteK, cigányoK,
világ, liliom,
elértük a karácsonyt is,
világ, liliom!*

*Ébredj, ébredj, nagy leány,
világ, liliom,
megérkeztek a kérőid,
világ, liliom!*

*Késcsinálók, híresek,
világ, liliom,
késcsinálók, híresek,
világ, liliom!*

*Mondjad, anyám, nem megyek,
világ, liliom,
mondjad, anyám, nem megyek,
világ, liliom!*

*Megszúrnának a késsel,
világ, liliom,
megszúrnának a késsel,
világ, liliom!*

*Ébredj, ébredj, nagy leány,
világ, liliom,
megérkeztek a kérőid,
világ, liliom!*

*Üstkészítők, híresek,
világ, liliom,
üstkészítők, híresek,
világ, liliom!*

*Mondjad, anyám, megyek már,
világ, liliom,
fényesítem az új üstöt,
világ, liliom!*

*Míves mester az uram,
világ, liliom,
lyukasztóval kilyukasztja,
világ, liliom!*

*Elértük az új esztendőt,
világ, liliom,
sok-sok évben érjük így el,
világ, liliom!*

*Legényekkel, testvérekkel,
világ, liliom,
híres-neves nagy gazdával,
világ, liliom!*

Szép ezüstrucácska

*Szép ezüstrucácska,
szép ezüstrucácska,
kicsi fiókákkal,
ezüst aprónéppel,
fogta magát, indult,
fogta magát, indult.
Kertről kertre vonult,
kertről kertre vonult,
országrol országra,
országrol országra,
cigányokat hívta,
cigányokat hívta.
Híres Jankó fölkelt,
Híres Jankó fölkelt,
fogta magát, indult,*

*fogta magát, indult,
kertről kertre vonult,
kertről kertre vonult,
országrol országra,
országrol országra.
Híres Jankó fölkelt,
Híres Jankó fölkelt,
fogta magát, indult,
fogta magát, indult,
puskával meglőni,
puskával meglőni
szép ezüstrucácskát,
szép ezüstrucácskát,
kicsi fiókáit,
ezüst aprónépét.*

*Ó, szentséges Isten,
ó, szentséges Isten!
Jaj, a Híres Jankó,
jaj, a Híres Jankó,
fél térdére térdel,
fél térdére térdel,
puskával célozza,
puskával célozza
szép ezüstrucácskát,
szép ezüstrucácskát,
kicsi fiókáit,
ezüst aprónépét!
Ó, szentséges Isten,
ó, szentséges Isten!*

Legyen szerencsénk az egészség híréhez!

Keljetek föl, jó cigányok

*Keljetek föl, jó cigányok,
keljetek föl, jó cigányok!
Dómi, dómi, nagy Úristen!*

*Elérkeztünk karácsonyhoz,
elérkeztünk karácsonyhoz!
Dómi, dómi, nagy Úristen!*

*Vajon ide ki fog ülni,
vajon ide ki fog ülni?
Dómi, dómi, nagy Úristen!*

*Láji ül a családjával,
Tócsi ül majd a fiával.
Dómi, dómi, nagy Úristen!*

*Ezüstruca ide ül majd,
ezüstruca ide ül majd,
egy sorba ül a gazdával.*

*Fél térdére ereszkedik,
fél térdére ereszkedik,
puskát fog reá a gazda.*

*Egyenesen célba veszi,
egyenesen célba veszi.
Dómi, dómi, nagy Úristen!*

*Ezüstrucát megcélozza,
ezüstrucát megcélozza.
Legyen hozzá szerencséje!*

*Megterítve már az asztal,
megterítve már az asztal,
szerencsés a házigazda!*

*Enni is van, inni is van,
enni is van, inni is van,
népes nagy családja is van!*

Leszállt közénk a Szent Isten

*Leszállt közénk a Szent Isten,
kísérte őt tizenkét pap,
Dóme, dóme, nagy Úristen!*

*Borrá változott a víz is,
jaj, legények, szent az este,
Szent Istené, szent anyjái!*

*Isten anyja kismamácska,
adjon nekünk sok szerencsét!
Dóme, dóme, nagy Úristen!*

*Legyünk áldottak és szerencsések, cigányok! Sok esztendőben érjük meg karácsony
szent estéjét!*

Bari Károly gyűjtései és fordításai

BALASSA PÉTER

Meghívás közben

Részlet egy naplóból

Ez a naplórészlet *Szilágyi Ákos Ember és autonómia* című írásának második olvasatából született. Az első olvasatról már egy korábbi szöveg beszámolt, amelyet a Jelenkor 1987 őszén közölt. A mostani részben annak a folytatása. Szilágyi írásainak mindenkor gondolatgazdagsága, mely ezúttal kétszeri hozzászólást sem tesz talán fölöslegessé, minden esetben vitát és meditációt inspirál. Anélkül, hogy mindenütt tétele-sen kitérnék dolgozatára, jelen naplórészlet három szót jár körül, ezek: szabadság, halál, engedelmisség.

Az összeegyeztethetlenség

Ha jól értem, Szilágyinál a „szubjektumszerű” individualitás fogalma az ember és ember közötti, eltárgyasítás nélküli szeretet-viszony programja. Ez a tiszta, minden eldologiasítás nélküli szabad viszony azonban emberi-történelmi-társadalmi dimenziók között bizonytalannal utópikus jelölése valaminek, ami itt, így nem lehetséges. A „szubjektumszerű” individualitás szabadsága egyúttal a szeretet megvalósulása is volna a Másikban. Ha ez a fogalom problémamentesen fennállna, sőt érvényesíthető lenne, akkor az emberi lény valóban mindentől szabadon gyönyörködhetne önmagában, és a másik emberben. Ebben az elgondolásban nem volna helye semmi másnak. A „szubjektumszerű” individualitás kategóriájában a szabadság és a szeretet összeegyeztetési kísérletét látom, hatalom nélküli egocentrizmust, narcizmust a Másik javára is. Létezésünk fundamentális töredékessége azonban azt jelenti, hogy szabadság és szeretet földi összeegyeztetése hiánytalanul nem lehetséges. Ha ugyanis *itt* valósítjuk meg a szabadságot, akkor a Másikkal szemben tesszük, illetve ha *itt* valósítjuk meg a szeretetet, akkor kényszerítőleg önmagunkkal szemben kell ezt cselekednünk. Az összeegyeztetés, illetve az emberi létezés relativitásának meghaladása transzcendens dimenzió nélkül nem lehetséges, ami azt jelenti, hogy a szabadság modern értelmezései mögött húzódó, elveszőben lévő értelmezésére kell újra odafigyelni. „Baldogok a lélekben szegények . . .”, ez a szabadság még *előttünk* áll.

Lehetséges ugyanis a szabadságnak egy nem szokásos, csaknem anakronisztikus, helyenként paradoxnak tetsző interpretációját adni. Eszerint a szabadság – szabadnak lenni, szabaddá válni önmagamtól. Ebben az értelemben a szabadság dinamikusan kibontakozó folyamat a Másikkal vagy egy tőlem abszolút különbözővel folytatott párbeszéd révén, amelyben a szabadság már nem az önmegvalósítás és az abszolút autonómia alapszava, hanem az önmagam rabságának a feladása. Amikor már nem függ tőlem semmi, én magam sem. A szabadság ebben az értelmezésben ugyanakkor nem az individualitásnak mint legfőbb földi eredménynek a megszüntetése, hanem magasabb integritás alapértéke: az egoizmustól való szabadulás. Mert az egocentrizmus valójában gyengeség, a fenyegetett és megcsökkent individuum védekezése; a magára maradt ego az igazán egocentrikus. Csak egy erős individualitásnak van honnan szabadulnia, csak az erős, nyitott, dialogikus énnak van miről le-

mondania. A „lélekben szegény”-t bizonyára megelőzi ez a, mondjuk így, nagy lélek. *Rendkívül fontos tehát egoizmus és individualitás megkülönböztetése.* E megkülönböztetés figyelmen kívül rekedése biztosan hozzájárult szabadságésszmére épült civilizációnk válságához. A minuciózus és pontos megkülönböztetések mindig is nagy horderejük egy akkora, differenciált rendszerben, mint az emberi lény és társadalom. A szabadulás magamtól mint a szabadság fő ismérve *nem* a keleti értelmezésű nirvána megfelelője, hanem az én párbeszédese kinyílása „felfelé”. Ha tényszerű, oksági magyarázata van is, számomra akkor is figyelemre méltó a vakok felfelé tekintése az égre, a világosságba, holott semmit sem látnak. A szabadság e „vak” értelme: a bizalom, az odaadás, mely a felfelé zuhanáshoz, ehhez a gravitációnak ellentmondó, mégis létező érzéshez hasonlít. Az így felfogott szabadság képtelenségei megfelelnek a hit földi irányok szerint meghatározhatatlan szakadékaiknak. A magamatadás és odaadás folyamata sajátos, rejtélyes alávetettséghez vezet, valami nagyobb részeként, ami azt is jelenti, hogy engedelmessé válok egy teljesebb szerveség és Egész iránt, amelyben mégsem tűnök el értelmetlenül.

Ezzel az engedelmisséggel tökéletesen ellentétes (ezért oly megtévesztő az alávetés és az engedelmisség szavak használata manapság) a világnak való alárendelődés, akár a társadalmi, akár a személyek közötti rab-rabtartó viszonylat, ami totalitarizmushoz vezet, s amelynek gyökerét Szilágyi Ákos joggal látja a „tudatszerű” individualitásban. Ha azonban világosan és akkurátusan elválasztjuk egymástól az individualitást és az egocentrizmust, akkor látni kell, hogy a „szubjektumszerű” individualitás szabadsága definiálhatatlan, meg nem ragadható, illetve pusztá védekezés a „tudatszerű” változattal szemben. A totalitárius rendszerek a szélsőséges individuális szabadságértelmezés korszakában: az egoista individuum hatalmi általánosításai, s mint ilyenek, éppen az individualitást sodorják végveszélybe. (Ézért is tapasztalható, hogy a totalitárius világnak is megvannak a maga sötét „szentjei”, odaadó mártírjai, magukat totálisan alávető, alázattal telt megszállottjai, akik így vélik felülmúlni önmagukat s a világot.)

A „szubjektumszerű” individualitás valójában az elidegenedéstől, a bűnös állapottól való földi szabadulás fogalmi kísérlete, s mint ilyen nem számol azzal, hogy – ismétlem – szabadság és szeretet hiánytalan összeegyeztetése ember és ember közötti viszonylatban lehetetlen, illetve semmibe futó utópia, tiszta emberi viszonylatok ugyanis a történelmi időben nem léteznek; minden szabadság-kísérletnek éppen ez a bökkenője. „Legyetek mindnyájan egy!” – ez olyan *igéret* és norma, amely szembesítő erejű, jelentése szinte fölmérhetetlen, ugyanakkor a létezésnek egy általunk kevésbé, vagy egyáltalán nem látható fokáról ad hírt, nem a Földről; ez a mondat éppen azt a határvonalat jelöli, ami a földi és a – mondjuk így – égi szabadság/szeretet között húzódik.

Az az antropológiai adottság és lehetőség, mely az ember döntési szabadsága, egyúttal kikerülhetetlenné teszi a bűnnel való szembetalálkozást és megmérkőzést is, *hiszen* ennek a Földnek, nem többnek, sem kevesebbnek lettünk az urai (nem pedig, mint hisszük, a leigázói...). A bűn tudása természetesen nem azonos a folytonos bűntudattal. A bűn tudása nem a kétségbeesés, hanem a lelkiismeret útja, tehát a normatív önismeret állandó tevékenységben tartása. Nem önmarcangolás, hanem eloldódásra nyitottság. Úgy vélem, a „menj, és ne vétkezz többé” fordulat erre a lehetőségre nyitja ki az embert, mozgásra, újításra szólít fel. Az a tény viszont, hogy a bűn meglétének a tudásáról a nyugati civilizáció nagy erőfeszítéssel mégiscsak lemondott (az autonómiaeszme jegyében jogi, sőt csupán erkölcsi fogalommá degradálva), méghozzá *jogos* lázadására hivatkozván a sok évszázados, aránytalan és elhibázott bűntudatkeltés ellen, az végül erkölcsi katasztrófa-hoz vezetett, illetve a sokat emlegetett emberi méltóság veszélyeztetettségéhez; az önmagunk általi teremtett

„autonóm fogság” a szabadság rabságba fordulása. A bűnnel mint létezőmóddal való belső *elszámolás* megtagadása, a bűn létének elhárítása – vidám rohanás valami ismeretlenbe, ahol már nem lehetséges szabadulás. Így a szabadságészme végkifejlete *csaknem* a céllal, a teremtéstől való elszakadással azonos. A szabadságészmebe foglalt függetlenség csodálatos és eredetileg éppen a Bibliából származó gondolata az elgondoltsággal való leszámolássá lett, lemondássá a Konceptióról. A profanizált teremtő-funkció, vagyis a teremtettség gondolatától való elfordulás a szabadság s autonómia jegyében, azzal jár, hogy kiszakadunk egy kozmikus Egész-összefüggésből és szerveségből. Ennek az elszakadásnak az érzékeltetésére két jelenséget hoznék fel példaként. Az egyik az „Isten csendje” gondolatnak az előtérbe kerülése, a másik a halálhoz való modern viszony.

Isten csendje – hallgatásunk

A szabadság és a teremtés összetévesztése logikusan vezet Isten „halálához”, vagy a „kevésbé erős” program szerint: Isten hallgatásához. Ez a régi, egészen mást jelentő metafora a modernségben nyerte el új és centrális jelentését. Kevesen próbálják elgondolni azonban azt az értelmezési lehetőséget, hogy ez a szóösszetétel önmagunkról szól, saját hallgatásunk kivettése, saját csendünk metaforája. A benne foglalt szemrehányás, ami a „magunkra hagyott” szavakkal fogható össze, és amiből a modern szabadságészme megszületett, a teremtettség és a *relatív* teremtő funkció: emberi lényünk paradoxonát érinti. „Ha Isten tökéletes szubjektum, akkor mozdulatlan: elhagyta a történelmet és soha többé senkin nem segíthet. Mindenki csak magán segíthet, még akkor is, ha hitét ebbe a mozdulatlan erkölcsi középpontba veti.” (Szilágyi Ákos) Én azonban azt gondolom, hogy nem azért vagyunk magunkra hagyva, mert egy, akár irracionálisnak, akár tökéletesnek tűnő Istennel állunk szemben (ha ebben az összefüggésben létezhetne még egyáltalán), hanem fordítva: az emberi történelem „hagyta magára” *szükségképpen*, a teremtés művéből *következően* Istent, a párbeszéd-től az önmagunkkal folytatott autonóm párbeszéd (végső soron monológ) irányába mozogva; ez nem bűne, hanem létmódja a történelemnek. Nem véletlen, hogy a Deus absconditus akkor vált uralkodó gondolat-metaforává, amikor az individualitás Egész nélküli, izolált Résszé (egóvá) változott a történelemben. Éppen úgy és akkor hagyjuk el önmagunkat, amikor és ahogyan egyre mélyebbre zuhanunk rész-voltunkba, és nem akkor, amikor szabadon átadjuk magunkat a dialógusnak. Ez a mozgás tehát egyenlő az ember döntési szabadságának *egyik* lehetőségével, azzal, amelyben, hátat fordítván a párbeszédnek, megtapasztaljuk szabadságunkat a hallgatásban. Ez logikusan vezet egy mindentől független, „szubjektumszerű” individualitáshoz mint végső és tovább nem elemezhető önértékhez, amely azonban – üres magány, az ennek az a függetlenségi foka, ahol már nincs semmi (magunk sem), csak egy érthetetlen monológ. Egyedüllétünk tehát nem elhagyottság, hanem az elhagyás szabadsága, melyben mi hagyjuk el önmagunkat *azáltal*, hogy Istent elhagyjuk. Az ego definiálhatatlan azonossága ez, egy olyan szabadságban, amelyben üres hallgatás, tompa csönd van, és ahol az „azonosság” szó értelmét veszve veszélyesen közelít a „semmi” szóhoz. A „szubjektumszerű” individualitás, mivel tiszta formájában nem lehet dialogikus, csak a „tudatszertű” individualitás másik aspektusa, illetve mindkettő ugyanarra a töredékes létezésre fonódik, vonatkozik. Az „Isten csendje” szóösszetételben kinyilvánított hallgatásunk tehát radikális döntés az autonóm szabadságészme mellett. Ez azonban, önkéntelenül és kikerülhetetlenül maga után vonja önnön ellenzékét, a szabadság ama másik lehetőségét, amely eloldódás saját csendünkötől, saját túlfeszített autonómiaeszmenktől, és azt az utat választja, amely az *elhagyástól a ráhagyatkozásig* vezet.

Ego és a halál

Isten csendjében a halál természetesen csakis végső értelmetlenségként jelenhet meg. Horizontunk logikusan válik a kétségbeesés láthatárává, ahonnan semmit sem látni, mert a semmi következik utána. Joggal és logikusan változunk át az „egyszer élünk” szabadságharcosaivá, ettől kezdve minden a halál-felejtő narkózis jegyében áll. Ha az ember ily módon egóvá, vagyis a pillanatok lineáris egymásutániségára épülő idő mintájára átváltozik, akkor hinnie kell önnön egyszeri, megismételhetetlen, pillanatszerűen teremtő, isteni voltában. Ebben a végtelenül ismétlődő önazonosságban a halál maga lesz Isten csendje, illetve e csendből mintegy kiszökik, eltűnik Isten is. Halál, ego és Isten csendje tehát a modern gondolkodásban izomorfikusak. A „mű”, vagyis az ember teremtményi mivoltától a teremtő mivoltáig vezető út, bevégeztetett, hiánytalan, tehát tökéletes, csak hirtelen a „semmi ágán” találjuk magunkat. Az út megfellebbezhetetlen vége ott van, ahonnan nem vezet út sehová.

Így azután természetes, hogy a haláltól mint az egyszeri életre következő semmitől való félelem egyenlő a semmitől való rettegéssel, sőt az élet semmisségétől való félelemmel. Ez arra mutat, hogy a külső-belső ürességet, a halált magában az életben ismerjük fel lépten-nyomon. A szabadság arányvesztésére épülő életben a facies hipocraticával találjuk szemben magunkat – és ez a halálfélelem, mely nem természetes testi vagy lelki félelem, hanem valóban metafizikai szorongás, az én elvesztésétől, még itt az életben. Halálfélelem és folytonos időmúlás, előrehaladás mint az élet modern korszaka szinonim módon megtapasztaltatik. A halál, éppúgy, mint az ego, nem egy kozmikus Egész része vagy aspektusa, nem egy azonos rendszeren belüli ellenpárja az életnek, hanem az életben magában megtapasztalt, rémületes időmúlás, örökké „újító” (romboló) linearitás, amellyel szemben az ego csak görcsösen körülkerített, kiszakított részként viselkedhet. Mindentől függetlenül állítania kell magát. Ha csak végtelen, lineáris haladás van, akkor ez a folytonos halál és minden érték relativitásának a megtapasztalása, a totális megsemmisülés élménye, magában még az életben. Ez a halálélfogás és tapasztalás váltja ki az egocentrikus világrészékelést. Ha megszűnt az Egész gondolkodás és tapasztalás, akkor széttörés, megoszlás, rész-törödékek, „szakmák” és territóriumok (nem pedig Terra) vannak, a relatív teremtő funkció („legyetek urai a Földnek”) abszolúttá fordul, de úgy, hogy az egyetlen abszolútum éppen a lineáris időmúlás, tehát a halál folytonossága marad. Az idő pusztá előrehaladását a modern korban – jobb híján – értékfelhalmozó tulajdonsággal ruházták fel ugyan, de szüntelenül maga mögött hagyván minket, ez az értékfelhalmozás valójában szüntelen pusztítás. Az ember relatív teremtő funkciójának abszolúttá fordítása: az ego csalítja, amelyben lemondunk az önátadás szabadságáról, a teremtmény mélyebb döntési lehetőségéről. Ennek a háttáfordításnak a mélyén is logikus elképzelés áll: a lét töredékessége, szenvedéssel, rosszal és igazságtalansággal elteltése majd emberi újítás, lelemény, javítgatás révén, „mindentől függetlenül” egocentrikus egésszé reformálható, és ekkor, majd „hipotézisünknek”, miként Laplace mondta, valóban „nincs szüksége többé Istenre”.

Ebben a felfogásban és stratégiában azonban az „én halálom” feldolgozhatatlan, elviselhetetlen szakadás önmagamtól, tehát mindennek az elvesztése. Így a vég valóban vég lesz: a végtelen haladás meg nem haladható szakítás- és töréspontja. Itt a halál éppúgy viselkedik, mint az ego: leválás, elkülönülés, végső, „önazonos” csend, értelmetlen büntetés. Az „Isten csendje”-metafora a modern korszakban valójában az emberi lény üres magányáról és a pontszerű, pillanatszerű létezésben való hallgatásról szól. Ebben a létélfogásban a halál és az ember egyként elvesztette helyét, ezért nem lehet más az ember, mint egocentrikus. A halál így válik gonosz végítéletté, értelmetlen büntetéssé, és főképpen az emberi autonómia-törekvések bukásává. Ha pedig

ilyen, akkor végül is felfoghatatlan probléma, melyet legfőljebb ostromolni lehet szüntelenül, miként egy mozdíthatatlan torlaszt, és/vagy háritani, odébb tolni. Itt már nincs folytatás, hanem örök semmi van, ami több mint tragikus: abszurd.

Isten csendje és a zsarnok-individuum

Azonos gyökérből következik az egocentrikus stratégia másik aspektusa: az individuum veszélyeztetése a kollektív egocentrizmus által (itt teljesen jogosultnak és fontosnak tartom Szilágyi Ákos ellentétező megkülönböztetését „szubjektumszerű” és „tudatszerű” individuum között). Látnivaló, hogy a kötetlen, szabad individualitásra épülő világkorszakban *szükségképpen* lép fel az én meghaladására épülő ama másik szabadságészme, amit Szilágyi a filozófia megvalósításával jelöl, és amely látzólag nem az egónak, hanem a kollektivumnak vetné alá az emberi lényt. Minden modern totalitarizmus mint zsarnok-individuum eredetileg a szabad individualitás eszméjétől általánosította önmagát, kivetítvén azt, valójában kiforgatván az individuális szabadságot. Az egoizmus összetévesztése az individualitással társadalmi-hatalmi méretekben is lezajlik: az énközpontúság üresen hallgatag hatalomközpontúsággá általánosodik. A totalitarizmusban a kimondhatatlan, nagy titok: maga a hallgatás, az, hogy nincs semmi, csak az ember kisajátítása, alávetése. Ez pedig csak torzképe a Földön való uralkodás ígéretének és felszólításának. Ám e zsarnokság ellen nem az én izolált hallgatásával lehet küzdeni igazán, hanem az egocentrizmusról való lemondással, ami valamilyen eredeti Egész és épség helyreállításával egyértelmű. Mert a szabadság nevében létrejött zsarnokság éppen ezt a szerves egységet tünteti el végképp, szervesen merevséget és kifordulást teremtve a Földön. Az én feladása és megsemmisülése *nélkül* túllépni az Egészbe ágyazottság felé, az Egész megtapasztalása, de rész szerint – ez volna talán az út folytatása.

Summa summarum: a szabadság, akár izolált egocentrizmusban, akár kollektívvetített individuális zsarnokság formájában, *nem* az utolsó szava az emberi önértelemzésnek. Ha ugyanis így volna, akkor nem tudnánk felelni arra tapasztalásra és kérdésre, hogy miért nem pusztult ki az emberi lényből *még mindig* az a szükséglet, hogy önnön abszolutisztikus szabadságától is elszabaduljon. *Lebírhatalatlannak láthatjuk a szabadság hallgatásban való megvalósulásától mint végállapottól való megszabadulás törekvését. Az elszabadulás: az épség helyreállításának erőfeszítése szemben áll az örök linearitással, s így a halállal.*

A nagy művek engedelmisségéről

Az egészen nagy művek, melyekből igen kevés van, arról a szabadságról beszélnek, amely út a szeretet és a szabadság összeegyeztetéséhez, az önfelülmúláshoz és a hely visszaszerezéshez. Arra a szabadságra adnak példát, amely dialogikus, és amely nem a belső fogság csendje: bensőséges hallgatás és bizalmas hallgatóság formájában megtanuljuk ilyenkor a létezés titkosírását, beszédét, mindazt, ami e teljességből kiolvasható. Ez a szabadságváltozat azonban alázat, önátadás, sőt önfeláldozás nélkül nem születik meg. Felszabadultságának fokához – vélhetőleg – nem mérhető a legdiadalmasabb emberi autonómia fokozata sem. Ha igazán odafigyelünk a legnagyobbakra – mondjuk, emblémásként: Bachra –, akkor az anyagnak, a valóságosságnak való alávetettséget, tiszteletet, alázatot és rugalmas átalakítóképeséget érzékelhetjük, tanulhatjuk, amit legjobb engedelmisségnek, bölcs engedékenységeknek, az én kézjegyéről le nem mondó, mégsem énközpontú alkotásmodnak nevezni. Szabadnak

lenni végül önmagamtól, ez nem a nirvána szabadsága, hanem annak a belátása, hogy Egész összefüggések rész szerinti tapasztalása a dolgom, hogy semmi sem függ tőlem, de ami tőlem telhető, azt mindenképpen meg kell tennem. Bach nevével azt az engedelmséget jelzem, amely saját rendszert hoz létre ugyan, amely azonban tökéletesen megfelel az eredeti anyag, a valóság törvényeinek. Anyagszerűen formál, az igazságnak nem birtokosa, hanem részesül abból. Az önátadás semmiképpen sem önmegsemmisítés tehát, hanem nagyon is „fausti” értelemben vett szüntelen tevékenykedés. Nem áll hatalmában a törvény, hanem csak a leolvasása és az értelmének a megsejtése. Talán ezzel is összefügg az a tapasztalás, hogy e legnagyobbak esetében a szerzői név mögé nem képzelünk magunkféle individualitást, nem tudjuk és nem is akarjuk tudni, „ki volt” Bach vagy Shakespeare. Az igazán nagyok és kevesek neve voltaképpen névtelenséget jelöl. A törvénynek nem a felállítása, hanem a beteljesítése és újra betöltése ez a fajta művészet, amelynek persze semmi köze a mechanikus utánzáshoz. Azt példázza, hogy mindenki ugyanannak a variációjára kapott jogot és szabadságot: életet, a törvényszerű, szerves, természetszerű variáns kimunkálására.

Az Egészre irányuló megismerés és újraalkotás szükséglete természetesen előzetes önismeretet követel, ami tartalmazza a lemondást is, hiszen lehetőségeink és határaink kitapintása rész voltunknak az elfogadása, amelyen *belül* akár az Egész is érzékelhető. Az engedelmség tehát önmagunkkal szemben is kötelesség, ami elsősorban szüntelen tevékenykedést és önismeretet jelent. Hiszen az igazán nagy művek sem hagyják változatlanul azt, amit „kezükbé vesznek”, hanem új arcát mutatják meg, amely azonban *eleve* megvolt, csak meg kellett pillantani. Ilyen értelemben az engedelmség az abszolút teremtettség és a relatív teremtő képesség emberi ket-tösségének természetét példázza. A nagy művek helyreállítanak bennünk valami alapvetően érintetlent. *Ezért* mondható, hogy az engedelmségben újfajta szabadságfokra és megújulásra tehet szert alkotó és alkotás: a felismerés, a követés és a rekonstrukció szabadságára. Ezek a szavak ugyanis csupán a modern szóhasználat szerint ellentétesek a szabadság fogalmával. A szavak megtisztítása, melynek során „mint talált tárgyat” visszaadjuk őket a létezésnek, maga is az engedelmség és a radikális újítás együttes művelete. A letöröltetett szavak csillogása és ereje ez, törvény és meglepetés, rend és kegyelem együttállása. Amire nem számítottunk! S vajon van-e nagyobb szabadság, mint amikor megpillantunk valamit, amit eddig, így nem láttunk még soha? Olyan ez, mintha előbb még nem lett volna ott, mintha tényleg kezünkől teremtődött volna, holott csak *visszaváltozott* valamivé, ami eredetileg is a teremtés része volt. Ilyenkor megtudjuk valamiről, hogy ilyen *is* lehet, holott azt hitük, így egyáltalán nem lehet. A színről színre látás *ígérete* ez (de nem azonos vele), a fátyol lehullása, a függöny széthúzása utáni nagy látvány, amely önkéntelen beszédekébe mindnyájunkat bevon, *közös* látvány hát, nem pedig magános vagy önkényes kiharítás. A nagy művek olyan szilárd *helyet* imitálnak, illetve rekonstruálnak, ahol megtapasztalhatjuk a „mindnyájan egyek” perspektíváját.

Minden igazán nagy mű úgy él, miként a természetben valamely különös, lélegző élőlény. Ezért nincs és nem lehet fogalmi kimerítése, végső megismerése a műalkotásnak mint esztétikai tárgynak. Minden igazán nagy mű a teremtés imitációját, szimulálását nyújtja, de nem csalókan, hanem esszenciálisan. Ezért rejtélyes. Hasonlíthatatlan szervesség, „csak épp így jó minden”-hez hasonló funkcionalitás és főleg ökonómia, „éppen annyi, amennyi”, vagyis dinamikus egyensúly, Babitscsal szólva: „Isten versének ritmusa”. Igazán nagy mű esetében a „mesterséges előállítottság” szöösszetétel értelmét veszti, hiszen nem gondolunk többé démiurgoszára (lásd előbb), a név is pusztá jelölés és nem személyes azonosítás többé; ilyenkor ugyanis a természetben merülünk el és nem egy „mű”-ben.

Szabad tompaság

A legfinomabb érintéssel kellene megszólaltatni az életünket, amely a „leolvasás” bölcsességére támaszkodik. Ez a művelet nyilván a „saját” anyag megismerésével kezdődik, hogy minden erőszak hiányában, a hódítás meghódításához, az agresszió okkupációjához, a hatalomvágy bekebelezéséhez vezessen. Mindezt úgy gondolom, hogy a *lemondás szabadsága a legnagyobb szabadság, mert ez egyúttal önátadás is, s mert hírt ad, ha nem is tökéletesen, egy olyan dimenzióról, amelyre „eddig nem gondoltunk”*: a szeretet és szabadság összeegyeztethető világáról. Ettől a pillanattól az a világ válik az egyedül lehetséges *helyé*. Ehhez azonban a bizonyosság ostromlásáról is le kell mondani, erről az „isteni” ambícióról. A töredékes létezés – elfogadás útján történő – rész szerinti alakítása nem mond ellent a legfőbb emberi képességek egyikének, a szabadság gyakorlásának, hanem felfokozza azt. Mélyebb létezést, egyfajta más-ságot mutat meg, amelyben a dialogikus létezés igazi arányaiban, méreteiben, „látványában” tárul föl.

Ez a szabadságfok és dialogikusság szükségképpen, zuhanásszerűen vezet egy könnyen félreérthető, rejtélyes tompasághoz, amely *már* a „lélekben szegények” világának a hírnöke. A nem-tudásnak nem is a tudása, hanem e nem-tudásnak a megélése, *Ábrahám tompasága ez*. Szándékosan kerülném itt a „butaság” szót, inkább tompaságot, külső világtalanságot mondom. A lélekben szegénység – lemondás a másikról is. A másik teljes elfogadása – lemondás éppen arról, hogy az „enyém” legyen. Ez az az állapot, amit egészen ritkán a szerelemben élhetünk meg, de ott is csak pillanatokra. *Hasonlít, de nem az*. Ami viszont már nem hasonlatos, hanem ő maga, az az áldozat, az önfeláldozás világa, ahol el kell némulnia mindenkinek és mindennek. A lélekben szegények áldozatossága tehetetlen szabadság, szabad tompaság, mely nem tud a halálról, mert az akkor nincs ott. Legföljebb igen távoli betekintésünk lehet ebbe a valóságba, például igazán nagy művek engedelmessége: szabadon választott monotóniája, „szabályszerűsége” és „unalmassága” révén, de tapasztalásunk semmiképpen sem lehet róla, hiszen akkor nem írhatnánk le ezeket a szavakat sem.

Ábrahám tompasága, amellyel elfogadja a felhívást fia feláldozására – Kierkegaard ismeretes írása nyomán – valóban abszolút bizalomnak nevezhető, abban, ami „nem én” vagyok és nem is ez a világ. Ehhez a ráhagyatkozáshoz szabadságba zuhanás, végletes eldöntöttség járul, olyan fokon, hogy Ábrahám csakugyan nem ítéltető meg földi, vagyis etikai mértékkel. Ez a fok természetesen *nem* mindennapi értelemben irányadó, de a szabadság még előttünk álló, el nem ért fokozatait és lehetőségeit mutatja. A félkegyelműek, az idióták, némely elítéltek bizalommal telt vagy éppen nevető arcán látszik ennek a foknak a milyensége: bizalommal szemlélődnek. „Vak bizalom” – szokás mondani, de ez csakis égnek szólhat érvényesen, mert ideleln: valóban bűn és örület. Az abszolút ráhagyatkozás a tökéletesen másra és ismeretlenre, evilági módon nem belátható és tisztán nem is követelhető, mégis nyilvánvaló, hogy *ez* a tompaság a szabadság mindig figyelmen kívül hagyott felső foka, mert lemondás önmagunkról, amelynél nagyobb szabadság nem ismeretes. Ilyen és csakis ilyen értelemben áldozat. Ha pedig ez az elfogadás kiszabadulás, akkor odaadás is, *tehát* szeretet. Szabadság és szeretet összeér és egyéolvad *ott*, ahol a szó, a test, s ez a napló is elhallgat.

TÖRÖK ENDRE

A testvériségről

A lelkétől elfordult ember vagy a cinizmus, vagy a közöny, vagy a fanatizmus foglya. Cinizmusában nem törődik mással, csak önmagával, a közönyében pedig semmivel sem törődik. De ennél is, annál is veszélyesebb a fanatizmus. A cinizmus is, a közöny is a világ hol nyílt, hol burkolt megvetése. Viszont a fanatizmus, politikai vagy vallási szerveződésként, a testvériség nevében a világ érdekét gondolja képviselni. Csakhogy ez a testvériség a testvériség rettentő, bűnös komédiája. Az ember, ha a fanatizmus embere, mindenre képes abban a tudatban, hogy az eszme, amelyre feltette életét, igazabb a személyénél, tehát személy szerint bármit megtehet, amit az eszme kíván, vagy az eszme nevében kívánnak tőle. Feladhatja, sőt fel is kell adnia a saját életét, de viszonzásként ezért senki életét nem kell kímélnie, mihelyt az eszme, illetve az eszmét kisajátító erő útjában áll. A fanatizmus a szolidaritás és a türelem ellensége, holott a világnak semmire sem lenne nagyobb szüksége, mint türelemre és szolidaritásra. Az elvakultság kizárja a testvériségből azt, aki másként gondolkodik. Kétségbe vonja, sőt elutasítja még a jogát is arra, hogy meggyőződését kövesse. A fanatizmus a testvériség megrágalmazása a testvériség álarcában, mivel fenntartás nélküli együttműködés a választottakkal, és fenntartás nélküli megtagadása azoknak, akik kívül állnak a választottak körén. A világ megosztását támogatja, még ha az ellenkezőjét állítja is. Akár politikai, akár vallási szövetkezésként jelentkezik is, esetleg éppen egymást erősítve, mindenképpen agresszív szövetség, önmagát kitüntető társulás. Egységét pedig e kitüntetés által tartja fenn. Az erőszak testvériségét terjeszti a történelemben, kiváltva egy hasonló erőszakot, amely a testvériség érzésének megcsúfolásaként Káin bélyegét hordja.

*

Úgy látszik, mintha mindent előlről kellene kezdeni. A világot elborító erőszak testvérisége helyett, amely a bűn összeesküvése az emberben az ember ellen, a lelki gyilkosok összeesküvése a világban, az áldozatok szeretetben való összeesküvését kellene létrehozni. Ehhez pedig az első lépés az állati sorba taszított emberi lényekben felébreszteni az élethez való jog tudatát. Az élethez való jog pedig nem a szerzés joga, mint a technikai társadalmakban, hanem a föld lakosságának szinte nagyobbik részében a megélhetéshez való jog, a történelmi jóvátétel *első* követeléseként. A test táplálása ugyanis csak az első, az elemi szükséglet a „többiért”, hogy milliónyi és milliónyi ember felismerje a lelkéhez való jogát a szegények testvériségében, és ne váljon maga is gyilkossá, ne engedjen az erőszak csábításának, ne legyen bűnrészessé a gyűlölet szerveződésében. „Aki gyűlöli az ő atyjafiát, mind embergyilkos az: és tudjátok, hogy egy embergyilkosnak sincs öröklete, ami megmaradhatna őbenne” (1 Jn 3, 15).

*

„India szentje”, Teréz anya szerint, „a szegények megadják nekünk azt a megbecsülést, hogy szolgálhatunk nekik”. A jó mint egyedüli realitás jegyében alapította a szeretet misszionáriusainak *szabad társulását*, amelyben az egyén nincs alávetve semmiféle földi tekintélynek. Példaként állítja, hogy az ember, ha a világban a világerő cselekszik, a lelke szerint független lehet azért, sőt kell hogy legyen az intézményesített világi akarattól. E társulásban a személy maga válik intézménnyé, és ebben az értelemben Isten intézményeként működik, ellentétben a technikai tudat eszes, de a lelkében bukott emberével, akinek figyelme szinte kizárólag az anyagi létre irányul. A szegény szegényeként élnek tagjai a szegényekért a szegények között. „Azt hiszem – írja Teréz anya –, hogy a mai emberek nem gondolják úgy, hogy a szegények hozzájuk hasonló lények. Nincs bennük tisztelet a szegények méltósága iránt. A fejlődésnek ebben a korában mindenki siet, mindenki rohan, és az úton földre hullanak azok az emberek, akik nem versenyképesek. Ezeket akarjuk mi szeretni, szolgálni és gondozni.”

*

A föld mint lakott világ jelenleg egy radikális átrendeződés kapujában áll. Nem az ember akaratából, nem azért, mert a civilizáció emberében feltámadt a jóindulat a másik ember iránt, hanem legkivált talán az eltömegesedés, és ezzel a népek és társadalmak közötti egyenlőtlenség feltűnő, provokatív jellege miatt. Csak az a kérdés, minek a nevében történik majd a fordulat, a fanatizmus vagy a szeretet erőinek elszórtaságával. A második világháborúig az európai gondolkodás kisajátította magának a testvériség eszméjét abban a feltevésben, hogy egyedül a nyugati kultúra képes e szellemet érvényre juttatni a világban. De közben, saját történetének paradoxonaként, a technikai tudat önállósulásával elszakadt tőle, sőt az erőszak legitim formáiban valósággal kigúnyolta a testvériséget, elvesztvén a jogát arra, hogy testvériségről beszéljen. Mindenesetre a „szegények szegényei” az ép lelkiség feltámasztásáért élnek. Az ép lelkiséget pedig az élet páriáihoz, az erőszaknak kitett embercsoportokhoz fordulva keresik és őrzik egy hiteles, megkülönböztetés nélküli világ követelményét képviselve.

*

A szeretet misszionáriusainak társulása az elveszített eredeti értékrend helyrehozását szolgálja, amennyiben nem a gazdag megy a szegényhez, hogy adakozásával megvásárolja lelkiismeretét, hanem a szegények testvérisége adakozik példájával a lélekben inséges gazdagoknak. A szegények ugyanis lehetnek jók és rosszak, de tulajdon híján a nincstelenségükben egyenlők és ennél az egyenlőségénél fogva valamiképp tudják a szeretetet. Hiányzik belőlük a tulajdonból származó kiváltság, az elkülönülés gögje, amely a méltatlan élet jele. E méltatlansággal szemben csak a szegények testvériségéből áradó lelki méltóság adhatja meg a kiszabadulás mintáját, vagyis a személynek az a törekvése, hogy egy másik személy felé haladva, „felvegye” azt a személyt, ha pedig felvette, a másik által felülmúlja magát a szeretet fokozásával. „Nem értek egyet azzal, hogy nagy stílusban csináljuk a dolgokat – mondta egy interjúban Teréz anya. – Nekünk az egyén számít. Ahhoz, hogy szeretni tudjunk a személyt, közeli kapcsolatba kell kerülnünk vele. Ha addig várunk, míg nagy számban lesznek, beleveszünk a számokba. És sohasem leszünk képesek megmutatni a személyiség iránti szeretetet és tiszteletet. Én a személytől személyig terjedő kapcsolatban hiszek; az én számomra minden egyes személy Krisztus, és minthogy csak egyetlen Jézus van, ez a személy az egyetlen személy nekem a világon ebben a pillanatban.”

*

E szemléletben minden egyes ember Isten eshetősége. És a valódi testvériség akarja, hogy mindenki Isten eshetőségévé váljék a szeretetben. Még ha ez a cél utópianak hat is, annyiban realitás, hogy korlátozza, ahol korlátozható, a bűn esélyeit. Különbösen is a tevékeny, a dolgok titkát megismerni vágyó értelem a szeretettől mint egységre hívó szellemi tényezőtől kapja fogékonyságát a „lényegi rend” iránt. A tudományban a tudományon túlhaladva, általa képes belátni, hogy mennél többet tudunk a természetről, annál inkább számolnunk kell egy magasabb erő meglétével. Azt ugyanis, hogy van *lényegi rend*, amelyet a tudatunk olvas ki a törvényszerűségekből, már csak azért is tudjuk, mert ez a tudat maga is a lényegi rend része, és mivel része, éljük a lényegi rendhez fűződő *viszonyunkat*. „Az értékek kérdése – írja W. Heisenberg – végül is azonos tetteink, céljaink, erkölcsaink problémájával; azaz egy bizonyos iránytűre vonatkozik. Ehhez az iránytűhöz kell igazodnunk, ha helyes úton akarunk járni az életben. Magát az iránytűt számtalan névvel illeték a különböző vallások és filozófiaiak: boldogság, Isten akarata, az élet értelme – hogy csak párat említsék. Az elnevezések változatossága az egyes közösségek tudatformái között levő számottevő különbségekre utal. Nos, anélkül, hogy kisebbiteni akarnám e különbségek jelentőségét, tisztán érzem, hogy az összes efféle formuláció az ember és a lényegi rend viszonyát próbálja megragadni... és amikor az ember értékek után kutat, valószínűleg nem mást keres, mint a lényegi rendnek megfelelő, azzal összhangban álló cselekvési formákat, amelyek – mint ilyenek – mentesek a megosztott, részleges rendből álló zűrzavartól.” (A rész és az egész)

*

Mivel a társadalmi és a gazdasági folyamatok feletti uralom elvesztése miatt a „részleges rendből fakadó zűrzavarban” élünk, kérdés, mit tehet az ember, tehet-e egyáltalán valamit, hogy megszűnjön a zűrzavar. A lényegi rendhez való megtérés mint *világprogram*, jószerivel elméleti követelés csupán. De elméletileg is lehetetlen a személy önigazolása nélkül, amely az élet önigazolása. Amikor az emberiség vagy a társadalom életéről beszélünk, akkor képletesen beszélhetünk csak életről. Az élet ténylegesen az egyénben él. Az ember az, aki él, az emberiség létezik, a társadalom pedig fennáll. Ebben az értelemben minden az egyén érdeke. Az is, hogy milyen a társadalom, amelyben tevékenykedik, meg az is, mennyire lakható a föld mint az emberiség ügye. Ezért a lényegi rendből való kiesés mindenkitől, aki valamelyest is követni tudja, mi történik a világban, a lelke megmentését kívánja, még ha ez a mentés, miként jelenleg látszik, nem sokra megy a technikai szervezettség nyomásával szemben. Mégis, az ember mégoly csekély erőfeszítése a kitörésre, vagyis hogy feladatának tekintse saját belső szabadságát, különben elveszett, az emberiség érdekeit hordja. E szükséglet tagadásaként, vagy a fanatizmus hamis testvériségében egy agresszív akarat által, vagy a cinizmusban és közönyben egy passzivitást kialakítva, a személy önfeladása látszatra távol esik a technikai tudat világától. Pedig szintén válasz a világra, csak éppen bűnös válasz. A cinizmus és a közöny embere elbújni szeretne az élete elől, amely rá van bízva, viszont a fanatizmus embere a másét is kisajátítani óhajtja, persze, nem a maga, hanem az eszme jogán.

*

A technikai tudat meghaladása nem vonja, nem is vonhatja kétségbe a tudomány forradalmát. Épp ellenkezőleg: e meghaladásnak a forradalom fokozásával kell járnia, mégpedig a veszélyes történelem felismeréseként azzal a céllal, hogy eredményei a lényegi rend vonzásába kerüljenek. De miként juthatnak a lényegi rend vonzásába, melyet a történelmi baj érzése folytán az egyén megél ugyan, de sem a társadalom, sem az emberiség, mivel nincs öntudata, nem vesz és nem is vehet tudomásul? Úgy

látszik, csakis az egyetemes testvériség által, mivel e testvériség a lényegi rend körébe tartozik, és e körön kívül nincs *valóságos* egyensúly. Az egyensúly pedig nem más, mint az egyén folytonos megegyezése a másik egyénnel, vagyis a testvériség „kiözönlése” a világba az intézményes egység, az erőszak egysége helyett a szabad egység jegyében. Ha valami, hát ez a „kiözönlés” biztosíthatja a technikai civilizáció erkölcsi felmentését. Képes lehet valamelyes összhangot teremteni a technikai tudat és a közös emberi érdek között, amely az örökkévalóságnak elkötelezett. De arra nincs garancia, létrejön-e, átüt-e a világon ez a kiözönlés a láthatólag ítélet alatt álló korunkban. Elképzelhető, hogy a szabad testvériség egy-egy felbukkanó, tétova jele még semmi egyéb, mint az ember felkészítése arra, hogy egy következő, talán kevésbé gyilkos civilizációban jobban megfeleljen önlétének, amiért *van*: a világ betöltésének a lényegi rend szerint. Mindenesetre „azoknak az intézményeknek a fölébe, amelyeknek a jog, a személyek, a demokratikus szabadságjogok védelme a tisztük, olyan intézményeket kellene kitalálnunk, miknek hivatása lenne fölismerni és megsemmisíteni mindazt, ami a kortárs életében az igazságtalanság, a hazugság és csúfság jegyében tipor a lelkeken. Ki kellene találnunk őket, mivel ismeretlenek, és mert lehetetlen kétségbe vonnunk, hogy nélkülözhetetlenek” (S. Weil).

FARKAS GÁBOR

Karácsonyi anziks

*Telihold süti a kutyákra
szivárványos a karámja
csillagpásztorok kiverően
vacorognak a hidegben*

*Béletkapuban helyi szentek
megbocsátóan dideregnek
idős arcukon időtlen
jószág és hit a jövőben*

*Ő Máriát látja fiával
az ökörrel és a számmárral
a három király szanaszét –
s imára kulcsolja kezét*

*Egyedül milyen ünnep ez
sírni tudna ám nincs kinek
egy szenthez nyomja homlokát –
itt a helye vagy odaát?*

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Poszler Györggyel

– *Kérjük, mindenekelőtt beszéljen önmagáról, életútjáról*

– Azzal kezdeném: „retardált” nemzedék tagja vagyok. Bár a kifejezéstől valame-lyest idegenkedem. Minden nemzedéknek, azon belül minden egyednek speciális a sorsa. A mienk is, az enyém is. Erről néhány szót. A sajátosság és „retardáció” az én esetemben – hadd legyek módszeres! – három dolgot jelent.

Erdélyi származású vagyok. Ma ez divat, de én valóban az vagyok. Az iskolát is a 400 éves nagy alma materban, a kolozsvári piarista gimnáziumban kezdtem. 14 éves voltam, amikor eljöttünk Erdélyből. Sok mindent tanultam. Például kisebbségi életformát; nemzeti, vallási kérdések iránti nagyobb érzékenységet; hogy a magyarságot nemcsak természetes közegként kapni, de erkölcsi elhatározásként választani is lehet; hogy milyen érték és mennyire a személyiség lényegével függ össze az anyanyelv – és ehhez hasonlókat. Meg egy táj és embertípus felejthetetlen fiziognómiáját. Túl hamar szakadtam el. Ma már tudjuk: a gyerekkor a leglényegesebb életszakasz. Nekem környezetben és topográfiában is messze tűnt. Közhely, mégis mondom: elveszett Édenné változott. Nagyobb a távolság férfi- és gyerekkor között, mint annak, ki helyben maradt. Meg kellett tanulnom egy keserves elváltást. Más a szülőföldem és a hazám. Mindez alakulhatott volna kevésbé határozottan. De nem én tehetek róla. Az egészet még nem dolgoztam fel véglegesen magamban. Írnom kell majd erről.

A nemzedék sorsa nem volt látványosan tragikus, de könnyű sem. Csak ha apáinkra gondolok: nem volt Balkán-háború, Doberdo, Don-kanyar. De volt (kamaszfejjel) '44, (diákként) '49-'53, (egész fiatalon) '56. És a baljós dátumok szinte egybefolytak. Nem volt – legalábbis nekem! – egyszeri – legyen akár katartikus – megrendülés. Az még erőforrás is lehet. Inkább próbatétel, a szellemi-erkölcsi veszélyeztetés folyama-ta, amiben összetörni-összeroppanni is lehetett, de még inkább elkopni-elhasználód-ni. Csendesen devalválódni a heroizmus minden önvigasztaló látszata nélkül. Több-ségünkben nem lettünk sem hősök, sem mártírok; sem veteránok, sem áldozatok. A korai fáradtságban, a reflexek kopásában, az idegek romlásában érződik valami. A fertőző májgyulladás viszonylag könnyen kiheverhető, a félelem emléke nem. A jelle-met kezdi ki, az egyéni lét aranytartalékait. Szépirodalmi téma, nem elméleti.

'49 és '53 közt voltam bölcsészhallgató. Nyomasztó évek. Mindannyian másként éltük át. Sok erő felszínre került, sok elsüllyedt. Nehezen írható meg. A felszínre került erők számon tarthatók, mérhetők. Az elsüllyedtek nem. Így a legelevenebbek még mindig a személyes variációk. Szeretem a kor művészi dokumentumait. A megrázó igazakat és a szomorúan mosolyogtató önmentőket is. Nekem nagyon nehéz volt. A tudományos felkészítésünk is megsynylette az időszakot. Ám – mondom – nem lettem „mártírrá”. Befejezhettem az egyetemem. Csak nehéz megítélni, mennyit ért ténylegesen a diplománk. És a további sorsunk alakulásában – hogy is mondjam eufemisztikusan? – nem volt meghatározó a szakmai-minőségi szempont. Sokszor az emberi sem.

Mosonmagyaróvárra, majd Szombathelyre kerültem – mezőgazdasági technikum-ba. A sors formájában jelentkező adminisztráció iróniája. Városi voltam. A gabona-

fajtákat sem tudtam megkülönböztetni. De nem várhattam másra. Szüleim „anyagi lehetőségeit” az utolsó továbbfolyozhatatlan ingig kimerítettem. Elmentem Óvárra. Csak irodalmi fogalmaim voltak. Kästner remekét, az *Emil és a dektektíveket* magyarított változatban olvastam. Ez volt a címe: *Gyurka és a detektívek*. Benne nem Emil utazott Neustadtból Berlinbe, de Gyurka Mosonmagyaróvárról Pestre. Így érkeztem én – Gyurkával – Pestről Mosonmagyaróvárra. 11 év után jöttem vissza. De valóban a szakmába csak '72-ben kerültem. Az egyetemre. A 60-as években kezdtem igazán publikálni. Ez a „retardáció” lényege.

– *Első, igazán nagy hatást tett könyvét Szerb Antalról írta. Elmondaná, hogy e rendhagyó pályafutása során hogyan jutott el éppen őhöz? Mit jelentett az ön számára a tragikus előkép?*

– Hadd legyen a dolog szimmetrikus, ha már így kezdődött. Itt is három tényező összefonódásáról beszélnek.

Az egyetemi években – újra finomkodom! – nem sok jót hallottam Szerbről. Egy új tudományos szemlélet gyermekevei voltak. Ideologikus idolumokkal súlyosbított gyermekbetegségekkel. Szürke értelmező szempontokkal, lehangoló egyszerűsítésekkel. Az élmény veszett el, a jelentés többértelműsége, a művészet mágikus hatása. Elvonókúra volt inkább és leszoktatás, nem felfedező út és hozzászoktatás. Szerb mindig rosszul járt. Munkássága sűrűn volt elretentő példa. Elmarasztaltatott a szellemtörténet minden bűnében. Mert ami nem volt marxizmus, szellemtörténetté avatott. Így érkeztem hozzá, nagyrészt dacból. Lenyűgözött tudása, gondolati-stiláris eleganciája, legnehezebb gondokat megoldó teoretikus könnyedsége. Azóta is tudom: tudomány és rossz stílus, mélység és nehézség, bölcsesség és unalom nem azonos. Meg rájöttem, mi szellemtörténet, mi nem. Megismerkedtem Thienemannékkal és a Minervával, a magyar szellemtudománnyal. Utána a némettel. Dilthey nagy módszertani forradalmával, Gundolfal, Strichhel. Úgy gondolom, sok még a feltáratlan érték. Szerbről, a legvonzóbbról tudtam írni. Akiben tudomány és művészet legjobban összefonódott. Ma is eszményem. Többre nemigen futotta.

Az európai magyarság volt, ami még megkapott. Hogy a magyar kultúrát európai mércével mérte, az európai magyar szemszögből értelmezte. Választotta a magyarságot – ezért volt számára etikai érték. Még munkaszolgálatnál és sárga csillaggal se lehetett lebeszélni róla. Babitsot Szerb ismerete előtt is tűrhetően ismertem. De utána jobban értettem. Amit ő testesített meg pannon–magyar – latin–mediterrán európaiságban. Meg abban, ahogy a magyar irodalmat értelmezte. Egyéni hangként a nagy világzenekarban. Azt hiszem, még mindig igaz: Babits ihletésére Szerb írta a legjobb magyar irodalomtörténetet.

Volt gyermekem tévedésem is. (Talán megbocsátható, szakmai műhelyeken kívül dolgoztam.) Azt hittem, kis terjedelmű életmű, könnyen feldolgozható. Kis terjedelmű, csak éppen a fél világirodalom kell hozzá, a század filozófiája meg művelődéstörténet a két világháború között. Megpróbáltam. Nem dönthetem el, hogy sikerült. Ám két dolgot nyertem vele. Egyrészt – talán nem végtelen szerénytelenség? – az előbb felsoroltakban nem állok a legrosszabbul. Másrészt konok meggyőződésemem (elérhetetlen ideálommá?) vált, hogy irodalomtörténetet csak szilárd irodalomelméleti háttérrel, irodalomelméletet csak súlyos irodalomtörténeti alappal lehet művelni. Ahogy – bármily megtévesztő könnyedséggel – Szerb csinálta. Egyre jobban érdekelt a teória – tanítani is kezdtem esztétikát. Főként a műfajelmélet látszott fontosnak. Benne tanulmányozható legjobban: miként lesz történeti folyamatból elméleti minőség, szociológiai meghatározottságból esztétikai jellemző. De ez már Lukács.

– Engedjen meg egy közbevetést: ez a meggyőződése vezette ahhoz, hogy több változatban is szembenézzen Lukács György életművével?

– Pontosan. Művészettel-irodalommal, bölcselettel kapcsolatos kérdésekben Lukács megkerülhetetlen. Már a nagyságrend számvetésre készlet. Nemcsak vele, magunkkal is. A gondolkodói becsületesség életművét nem negligálhatja, és nem kanonizálhatja. Mérlegelést kíván és vitát, újraértelmezést, nem kótáblákra vésést. Megoldásai és megoldatlanságai is mélyen meggondolkoztatók. Olykor ott van a kérdés magja, ahol tévedett. Például a műfajelméletben is.

Ezért írtam monográfiát Hegel – hiszen elsősorban ő a forrás – és Lukács műfajelméletéről. Megpróbálván kimutatni: bölcséleti előfeltevések nélkül ugyan nincs irodalomelméleti gondolatmenet, de a zárt rendszerelvű gondolkodás olykor éppen a tényeket igazza le. Valószínűleg két irányból kell elindulni. Az előfeltevésektől a tények, a tényektől az előfeltevések felé. De a tények erősebbek. A tények korrigálhatják az előfeltevéseket, az előfeltevések nem korrigálhatják a tényeket. Az elmélet van az irodalom jobb értéséért, nem az irodalom az elmélet megerősítéséért. Nem érdektelen az iskolai irodalomoktatás szempontjából sem. Ilyen szándékok vezettek egy nyitottabb-történetibb műfajelmélet elméletlettörténeti előfeltételeinek vizsgálatában.

Nem feledhető, hogy Lukács többnyire az irodalmi jelenségek irodalmon kívüli értelmezését kereste. Ifjúkorában történetfilozófiai és etikai, férfikorában politikai és taktikai nézőpontoknak rendelte alá az irodalomvizsgálat lehetőségeit. Az öregkori nagy művek tették dominánssá az esztétikai indítást. De az öregkori életmű nem teljesedett.

Ez okozott gondot egyes irodalomtörténeti, olykor magyar irodalomtörténeti folyamatok értelmezésében. Volt, amikor telibe talált, a politikai nézőpont. Például a híres megállapításban: Ady forradalom nélküli forradalmár. Volt, amikor nem. Például az irodalomtörténeti periodizáció lehetőségeinek a politikátörténeti periodizáció lehetőségeivel való azonosításakor. Páratlan érzéke volt nagy folyamatok felvázolásában. Nem volt páratlan érzéke egyes művészeti jelenségek értelmezésében. Így olykor egy folyamat konstruálásában nagyobbá lett a nem igazán, kisebbé az igazán jelentős.

– Hadd térjünk vissza szemléletének másik orientálójához, Szerb Antalhoz. Érzése szerint élő író ma is?

– Tartós reneszánsza van. Lesz is sokáig. Tudományos és művészi életművének is. Legelevenebb éppen a kettő összekapcsolódása. A művészi érzékenységgel folytatott tudomány és intellektuális elmélyültséggel alkotott művészet. Irodalomtörténeti művei forrást jelentenek ma is – meg vizsgaanyagot. Szépirodalmi művei szemléletében és hangvételében sok minden eleven. Főként novelláira gondolok és az *Utas és Holvilágra*. Érzésekben és gondolatokban is megjelenő válságtudat. Tragikus alaphanggal, de iróniába oldottan. Idézőjelben – ahogy ma mondanánk. Legszívesebben mindent komolyan venne. De fél a komolyanvétel súlyosságától. Ezért ironizálja – a tárgyat is, magát is. Jelez, de mosolyog közben. A tiszta iróniát a tárgy súlya tompítja. A tiszta súlyt a stílus iróniája oldja. Tele van nosztalgiával. Szomorúan mosolyog, mert nem teljesülnek. Retteg tőle, hogy mégis teljesülnek. Mert oda a nosztalgikus állapot, ami emberileg, művészileg termékeny. Igazi racionalista. De tudja a racionális mögött az irracionálisat, a hétköznap mögött a csodát. A kettő egységét szereti legjobban. A csodává lebbedő hétköznapot, a hétköznapivá igézett csodát.

– Hol találkozik az ő korának életérzése a miénkkel?

– Az ő kora nyomasztó, irracionális-antihumánus mítoszokat teremtett. Derűs, racionális-humánus mítoszokkal haladta meg. A mi korunk – lehet, pejoratív a foga-

lom – gyalogosan racionális. Nem az európai racionalizmus nagy hagyományairól van szó, hanem az életvitel rövid távú prakticitásáról, az értékrend kis léptékű hasznosságai elvéről. Sokszor gyanús, amit a hétköznapi érzék nem ragad meg, szokott logika nem értelmez. Ezt kellene meghaladni. Nem az irracionalitás, de a mélyebb racionalitás irányában. Ez szélesebb összefüggés. Benne van a tapasztalati és azon túli, a szokott és nem szokott logika is. Megkísérli a teljes magyarázatot. Az emberen belüli és kívüli világra, meg ahogy a kettő összefügg. Bocsánat a közhelyért: az emberben öntudatra jutott a lét. Ez rang. Lefokozza a csak közelre néző praktikus igény. Előlépteti a távolba is látó elméleti igény. Az öntudat tényéből következik a saját lét meghosszabbításának és megörökítésének vágya. A fellebbenő metafizikum és a rá adott egyéni válasz. Enélkül nincs eleven világmagyarázat.

– *Amit elmondott, természetesen nem mindenben érvényes azokra, akik hívő életet élnek.*

– Természetesen nem. Meg is nőtt a vallás vonzereje. Éppen válaszként. E prakticitással redukált ráció, utilitaritással lefokozott életbölcesség miatt. Spontán gesztus nyúl a vallások évezredes hagyományaihoz. Meg misztikához, okkultizmushoz is. De ne keverjük a fogalmakat. A lét meghosszabbításának, a tapasztalaton-hétköznapon túli megértésének igénye jelenik meg. Ebben és más formában is.

A kereszténység legmélyebb tartalma katarzist is ígérő etikai dráma. Az emberiség kollektív öröksége volt az üdvösség. Bűne miatt elveszítette. De a megváltás adományaként, amit közösen elveszített, egyénileg visszanyerheti. (Hogy az Édennek mi köze van az aranykormítoszokhoz, és az aranykor és elvesztése miként bukkan fel kései filozófiákban – most mellőzhető.) A megváltás mint földreszállás, kínhalál és mennybemenetel éppen az egyéni visszanyerés lehetőségét modellálja. Ez válasz lehet evilágra és azon túlra, immanensre és transzcendensre – meg sok egyébre is. Monumentális, etikai-esztétikai értékű szimbólumrendszer. De számomra a visszanyerés lehetőségének pontos szabályozottsága, körülírható normarendszere gond.

– *Miért látja gondnak?*

– Mert a pontos szabályozottság és körülírt normarendszer hozzáköthet a gyermek-ség állapotához. Ez lehet boldog és védett, de nem felnőtt – no, nem beteljesedett – ám öntörvényű lét. A felnőtt maga küzdheti ki erkölcsi normáit. A szimbólumrendszeren belül maradvá: saját útján és módján, csak rá jellemzően kárhozik vagy üdvözüli. Ez létének tétje. A közös üdvösséget a tudás bűne veszítette el. Megkezdődött a kárhozott, a felnőtt lét. A megváltás az egyéni kárhozott biztosságát az egyéni üdvösség lehetőségévé változtatta. De felnőttből gyermekké nem tehetett.

Analógia általában a mítoszok sorsa. És benne a művészeté. A nagy kollektív mítoszok meghatározták az alapvető értékeket: igazat, jót, szépet. Ehhez kapcsolódott szorosan a művészet. Ám a mítoszok szétestek. A világszín színesből szürkévé, poétikusból prózaivá lett. És kérdésessé vált az alapvető értékek meghatározott tartalma. A kérdéses tartalmakhoz nem kapcsolódhatott szorosan a művészet. Teremtett tehát egész és közös mitológiák helyett rész- és magánmitológiákat. Amelyek a szép fogalmára rész- és magánmeghatározásokat adtak. Megkezdődött a művészet önállóbb, de problematikusabb, szabadabb, de veszélyeztetettebb léte. És az alapvető értékeket, üdvösséget vagy kárhozottot egyedül kell megtalálnia. A lényeg talán nem is a megtalálás, hanem az értékigény és az út az értékek felé.

– *Úgy hisszük, esztétikai és erkölcsi kultúra nem létezhet ünnepi lélek nélkül. Mintha ünnepünk elveszítették volna fényüket és kisugárzásukat. Hogyan lehet jól ünnepelni? Atsugározhatják-e az ünnepek hétköznapjainkat is?*

– Kicsit leegyszerűsítetten fogalmazva: ünnepeink válságban vannak. Amíg az ünnep mitologikus-szagrális háttere ép, ép az ünnep is. Áthatja a hétköznapokat. Előtte készülünk rá, utána őrizzük emlékét. Folyamatosan realizáljuk a tartalmakat. Ha megkérdőjeleződik a szagrális, mitologikus háttér, megkérdőjeleződik az ünnep is. Vagy meghal, vagy funkciót vált. Az ünnep ciklikusan tér vissza. Az etikai-esztétikai számadás, önvizsgálat alkalmává tehető. Ez nem szagrális, legfeljebb pszeudoszagrális jelleg, de megőrzi a legfőbb tartalmakat.

Egyes ünnepek a nemzeti tradíció és mítosz részei. Ilyen volt március 15-e – az egyik legszebb. Őszintén sajnálom, hogy meggyengítettük. Szegényebbek lettünk így.

Az emberiség tragikusan veszélyeztetett felnőttkorába léptünk. A már említett gyalogos racionalizmus veszélyezteti az ünnepek tartalmát. Rutinszerű mechanizmus vagy formalizmus fenyeget. Érzelmi-szellemi létérdek az ünnepi tartalmak megőrzése vagy visszanyerése.

– *Ez nyilván összefüggésben van a neveléssel. Azzal, hogy megvan-e a nevelésben az a nyitottság, megértés és szeretetre hangoltság, ami a neveltet képessé teszi az élet egzisztenciális tartalmainak felfogására és továbbvitelére. Szerb Antallal foglalkozva gyakran idézte vele kapcsolatban Sík Sándor nevét és hatását. Nem hiányoznak-e manapság ilyen legendás nevelő egyéniségek? Akik magától értődő természetességgel tudnak adni más világnézetiútnak? Akik igazi áramkört teremtenek lényük kisugárzásával?*

– Egyszerű a válasz: igencsak szükség lenne ilyenekre. Sík a legnagyobb nevelők közül való volt. Szerb cserkésznaplójából tudjuk és Radnótiék életéből is. Szerencsés vagyok, kétszer is találkozhattam vele. Először kolozsvári diákként. Marosfőn, a Maros forrásánál, nagy hegyek közt, rögtönzött irodalmi esten. '43-ban volt. Verseiből olvasott és a *Himnuszok Könyve* készülő fordításaiból. Remélem, jól emlékszem. A *Dies irae*-t és *Stabat Mater*-t, hogy „*Ama végső harag napja*”, meg „*Áll a fájdalomnak anyja*”. A benyomást nehéz felejtetni. Másodszor Szerb Antalról beszélgethettem vele, nem sokkal halála előtt. Megejtő volt szelíd szerénysége és sugárzó embersége.

Ami a nagy tanáregyéniségeket illeti: van itt egy a fejlődésből fakadó probléma. A háború előtt jeles tudósok is gimnáziumban tanítottak. Más volt ennek a rangja, és nem is volt egyéb lehetőség. Nem volt minden tanár tudóstanár, de gyakori volt a típus. A háború után nagy tanszékek, tudományos intézetek létesültek. Ha valaki írt egy okos esszét vagy tanulmányt, vagy jó kapcsolatokat teremtett, ide került. Őket örökre elveszítette a közoktatás. És a mai iskolai munka sűrűsége, a megélhetés gondja – kár lenne tagadni! – lefelé nivellál. Gond számomra az iskolarendszer is. A nyolcosztályos általános iskola nagy vívmány volt. Szélesebb kereteket nyitott, demokratizált. De veszélyeztette a színvonalat. A régi gimnáziumban egy nagy iskola vagy kitűnő tanár nyolc évig kísért és hatott. Nem négyig. Mélyebb nyomot hagyott a tudásban, erköcsi-szellemi tartalmakban. Ma többen járhatnak középiskolába, de kisebb hatásokkal. Gondoskodni kellene az elitképzés lehetőségeiről is. A szürkeállomány nemzeti kincs. A kiművelt emberfők száma meg a műveltség minősége – mindenki tudja – tényleges létkérdés. De ma nemigen látom a megvalósítás útját.

– *Az ön szerkesztésében jelent meg Az esztétikai nevelésről című tanulmánygyűjtemény. Véleménye szerint itt és most létezik esztétikai kulturáltság? Bárhová nézzünk is, az élet minden területéről könnyű szomorú ellenpéldákat sorakoztatni. Növekszik a közöny, a cinizmus, az értékhiány, a fenyegetettség tudata. Mi a szerepe ilyen helyzetben az ön szűkebb tudományterületének, az esztétikának?*

– Távolról kell elindulni. A művészet, maga az esztétikum része volt egy kultikus-mitologikus összefüggésnek. Az etikummal és logikummal együtt. Ez volt a szép, jó és igaz egysége, Az összefüggésrendszer azonban szétesett. A művészet autonóm lett, de

veszélyeztetett. Létét és minőségeit magyarázni kellett. A szekularizált művészetben alakult ki az egyszeri alkotást körülvevő, a szakrális eredet emlékét is őrző aura. Különvált a hétköznaptól. A templom művészete helyett létrejött a művészet temploma. Múzeum, színház, hangversenyterem – a távolságtartás jelképei. A fejlődés aztán kikezdte az aurát. Meg is született az igény: vissza vagy előre a hétköznaphoz. Ám a hétköznapot elhagyó művészet és a művészetet elvesztő hétköznapi furcsa ellentét. A művészetben még megvan a szakralitás emléke, a hétköznapi tisztán profán. Megkerülhetetlen a kérdés: a hétköznapi válik művészibbé, szakrálisabbá vagy a művészet hétköznapiabbá, profánabbá. Félő, nem az előbbiről, de az utóbbiról van szó.

Itt válik fontossá a technizált és sokszorosított művészet, televízió, video – és sok egyéb variáció is. Biztos: nem az aura erősítése, hanem gyengítése, nem a művészibb hétköznapi, hanem a hétköznapiabb művészet irányában hatnak. A művészet valamelyest behatol a hétköznapiakba. Az ingerszegény környezet ingergazdagabbá lehet. Kérdés: mi a hozama, mi az ára? Hozama az esztétikai kultúra valamelyes szélesedése. Ára az esztétikai kultúra radikális nivellálódása. Van egy örökség és egy tál lencse. Még nem zárható le a dilemma, adunk-e örökséget lencséért, és mekkora darab örökséget mekkora tálért. A teljes nyitottság efemer módon korszerű, a teljes zártság komikus módon arisztokratikus. Rossz végletek. Türelmet ajánlanék és sok meditációt.

Innen származik az esztétika dilemmája. A filozófiai esztétika az aurával rendelkező, önálló, a kultikus összefüggésből már kivált, a hétköznapi összefüggésbe még nem integrált művészet, a szekularizált művészet tudomány. A kultusz részét képező művészet mellett nem volt szükség ilyen tudományra, a hétköznapi részét képező művészet mellett másfajta tudományra lesz szükség. Ha megmarad az aura mellett, nem változtatja fogalmait, nem magyarázhatja az új művészi jelenségeket, ám tovább él mint filozófiai esztétika. Ha nem marad meg az aura mellett, megváltoztatja fogalmait, magyarázhatja az új művészi jelenségeket, ám megszűnik mint filozófiai esztétika. Élesen fogalmazok, de tényleg ez a dilemma. Az új jelenségek teljes kizárása rossz, dogmatikus véglek. Az új jelenségek teljes befogadása önfelszámoló gesztus. Szomorúan mondom: úgy vélem, filozófiai esztétika ma csupán konzervatív pozícióból írható. De nem a tények vannak a fogalmakért, hanem a fogalmak a tényekért. Sok még itt a gond.

A végletes konzervativizmus a tudomány megmerevedése lehet, a teória halála. Ám értékek védelméről is szó van. Amelyek a tradícióval és a tradíció értelmével kapcsolatosak. Természetesen esztétikai értelemben. Sokat gondolok Babitsra. Ahogy alapvető humánus értékeket védett fél évszázada, és már korábban is. Sokszor minősítették konzervatívnak. Nem a minősítés a lényeges, hanem hogy érvényes etikai magatartással tette az értékvédelmet.

– *Ma is fenyegetett világban élünk, a pusztulás jelei között. Hite szerint érdemes a művészeknek Orpheuszként pokolra szállniuk?*

– A pokolraszállás képe gyakran idézett, közhelyszerű, pedig mélyen igaz. Nem tudok jobb metaforát a művészmagatartás jellemzésére – ha átéltségről és hitelről van szó. A világ sokféleképpen fenyegetett. Kellenek a fényjelek meg a példák is. Tudom, korszerűtlenül gondolkodom. De – saját felelősségemre – megengedhetem magamnak. Mindig ilyesmit várok a művésztől. Pokolraszállás hozamaként gyűjtött fényjelet, ismeretlen világokat (alvilágokat?) felfedező magatartást. Van a pokolraszállásnak ellenmetaforája is, a boldogok szigete. Az egyik a gyötrődő részvétel, a másik a rezignált visszavonulás jelképe. Mi tagadás, nem ellenszenves az utóbbi. Még azt sem mondom, ma nincs boldogok szigete. Ki-ki egyénileg-átmenetileg – talán – teremthet magának. De mi az ár? Lukianosz jut eszembe és Erasmus. A kíméletlen satirikus arról beszél, hogy a boldogok szigetéről újra elszökik Heléna, újra elvágyódik

Odüsszeusz. A szelíd humanista arról, hogy a boldogok szigetén született a balgaság. Az első variáció a nyugtalanság nélküli boldogság, a második az öntudatlanságban szerzett nyugalom. Meggondolkodtató tét. Talán mégis inkább a pokolraszállás veszélyei. Fenyegtettség sok van. Most csak kettőről.

Az egyik, hogy baj van Európa tradicionális vezető szerepével. Tudom, az „Európa-centrikus” gondolkodás korszerűtlen. Ezért nyíltan vállalom. Mit tehetnék? Európában élek, kicsit a peremén. Így sok mindent jobban láthatok, önállóbb elhatározással vállalhatok. Az Európán kívüli kultúrákat kevésbé ismerem. Miért ne lehetnék elfogult a magaméval? Most nem az európaiság diktálja a fejlődés ritmusát. Félek, baj lehet belőle. Ám sokszor jóstolták az európai kultúra végét. Például a két háború közötti válságfilozófiák. Válság akkor is volt, most is van. De az európai kultúrának nem volt mégsem vége, remélem, most sincs. Európa teremthet összemperi mondandót. A görög hagyomány lehet példa. A görögség a kultúra folytonossága volt a rómaivá lett világban.

A másik, hogy a civilizáció baljós határponthoz érkezett. Megtanult beavatkozni folyamatokba, és módosítani azokat. De nem tanulta felmérni a beavatkozás és módosítás következményeit. Ez veszély az ember számára. Netán túllépi a kereteket, amelyek számára rendeltettek. Vagy felborítja az egyensúlyt, amin léte alapul. Az egyensúlyt megbillenteni biztos képes, visszabillenteni nem biztos. Túllépheti hatáskörét, felszabadíthat erőket, amelyek természetét és irányát nem pontosan ismeri. A veszély egyik variációját Goethe fogalmazta. A bűvésznas ki tudja szabadítani a szellemet, de visszaparancsolni nem. A másikat Schweitzer. Az ember megtanult uralkodni a természet külvilágán, de saját belvilágán nem. Gondolkodni kellene a humanista figyelmetetéseken. Ez is művészi, talán kicsit európai-művészi hivatás.

– Szeretném megkérni, végezetül szóljon röviden további terveiről, készülő munkáiról, tudományos elképzeléseiről.

– Sajtó alatt van Hegel és Lukács műfajelméletéről írott monográfiám. Összeállítottam egy válogatott tanulmánykötetet is. Benne esztétikai és irodalomtörténeti traktátusokkal, meg olyanfajta, általánosabb összefüggéseket megközelíteni kísérő esszéekkel, amelyet az Újhold-Évkönyv utóbbi számában közöltem bizonyos természet-tudományos és művészeti folyamatok összefüggéséről. Ennyit arról, ami megvan.

Sok az adósságom. Minél idősebb vagyok, annál jobban érzem. Néhány dolgot még meg kell kísérlnem. Hogy ne legyek nehéz helyzetben a nagy elszámolásokon.

Adósság a még mindig meg nem írott nagyobb Füst Milán-esszé vagy esszésor. Szellemi izgalmakban nem bővelkedő egyetemi éveim vigasza volt. Nagyszerű példa, miként lehet saját, külön művészi aurát létrehozni fenyegetett korokban. Szerepet építeni, amiben a művészet nagy mágikus-megidéző eredete újra testet ölt. Messze túl a hétköznapiakon, a teremtett ünnep birodalmában.

Nagyon foglalkoztat a műfaj szépirodalom és bölcsélet határán. A kettő lehetőségeit egyesíti, érzéki-személyes megformálást, gondolati-elméleti általánosítást. Konfesszió, aforizma, esszé, életbölcseesség. Olyan élményeim kötnék ide, mint Marcus Aurelius, Augustinus, Montaigne, Pascal olvasása. Szeretnék írni a műfaj lehetőségeiről – középpontban a XVII. századi francia moralistákkal.

Erdélyiségem érzelmi-gondolati eredményeit is össze kell foglalnom. Teljes és hiteles nemzeti tudat (és ezen belül egyéni tudat) számot kell adjon erről. Veszteségekről, lehetőségekről egyaránt. Nem mindig tiszta felhangok is kapcsolódnak ehhez. Ezért is szeretném saját Erdély-élményemet megfogalmazni. Úgy vélem, olyan magatartások lesznek a középpontban, mint Apácai Csere János. Aki egyszeri egységet teremtett az ismeret és gondolat nagy hazája, Európa és a lélek és tett kis hazája, Erdély, Amsterdam és Kolozsvár, Utrecht és Gyulafehérvár között.

Valamit szeretnék tisztázni művészet és mítosz kapcsolatából. Van-e aura nélkül művészet? Van-e mítosz nélkül aura? És ehhez hasonlók a nagy kérdések. Mi a latin-amerikai regény titka? Nem az, hogy originális mítoszrendszerrel találkozott, és ettől nagyra nőtt? Így ragadt meg sok mindent hétköznapiakban és hétköznapiak fölött? Rengeteg kérdés van itt még. Valamilyen részválasz talán megkísérelhető.

Sorolom tovább magamtervezte feladataimat, hogy minél távolabb kerüljön időben a legnagyobb. Valaha szerettem volna megfogalmazni egy tömör irodalomelméleti összefoglalást. Minden – majdnem minden! – nehézségét látom már. Mégsem adtam egészen fel. Talán lehet belőle törleszteni valamit. És talán valami erőm is marad még.

– *Adja Isten! Köszönjük a beszélgetést.*

(r. l.)

In memoriam

Baránszky-Jób László

Nagy pedagógus volt és jelentős tudós. És legjobb író-költő kortársainak benső, tanácsadó barátja. Titkaik tudója, mégis a síríg hallgató bizalmasa. Pedig szeretett beszélni: létformája volt. De csakis a művekről. Szikráztak körülötte a mondatok: ötletek, lényegi összefüggések, újabb és újabb alkotásokra figyelemfelhívó méltatásai. Egy-egy bekezdésnyi ötletéből mások könyveket irtak volna. Ő türelmetlen volt: mindent ismerni akart, és minden ötletét elmondani. Közel egy-ötven volt Tamási Áronnal, idősebb, mint Szabó Lőrinc vagy Márai Sándor, és miután róluk alapvető, lényeges elemzéseit megírta, sietett a mai legfiatalabbakat bemutatni lelkesen. És hogy tudott lelkesedni! Legutolsó tanulmányainak egyikében Temesi Ferenc regénytelitalálását elemzi. Amikor más már rég csak az emlékeiből él – ha él –, Baránszky-Jób László új életet kezdett. Nyolcvan felett a legfürgébb és legélesebb szemű kritikusunk lett. Nemrég köszöntöttük az Írószövetségben kilencvenedik születésnapját. Az ő esetében a születési évszám csak papírforma: ő volt közöttünk a legfiatalabb. Pár éve New Yorkban járván költő és művészettörténész fiától játékos üzenetet hoztam kazettán a számára: folyóiratokban olvassa, kint járó kollégáitól hallja – mondja a fia –, hogy az „öreg” nevén született egy ifjú kritikus Magyarországon, aki óriási energiával elárasztja az egész magyar sajtót. A játék igazat mondott. Baránszky-Jób László az utóbbi évtizedben megújult: fiatalok vették körül, lelkesedtek érte, figyeltek szavára, mérték lett számukra az ő értékítélete. Igaz, ehhez partnerre volt szüksége, olyan figyelmes szerkesztőre, aki felismerje a benne szunnyadó készségeket: Juhász Ferenc hívására az Új Írás majd' minden számában szerepelt ez a nagy koncepciójú, filozófiai iskolázottságú kritikus. De maradt energiája más lapokra is, így a Vigiliában jelent meg nagyszerű Márai-esszéje és készülöben volt Prohászka-tanulmánya. Persze ez az öregkori jelenlét talán egy kicsit el is fedte a múltat, mintha meg is feledkeztünk volna a filozófus és esztéta értékeiről, aki valaha a fenomenológiai iskolát velünk megismertette, aki Arany János formanyelvéről értekezett. Nem az emlékeiből élt, így nem is gondoltunk rá, hogy Németh László, Szabó Lőrinc, Áprily Lajos, Jékely Zoltán, Szentkuthy Miklós baráti körében élve, legjobb műveik létrejötte idején ő lehetett első olvasójuk és vitapartnerük: közvetlen tanácsaival is benne él irodalmunk már klasszikus eredményeiben.

Kabdebő Lóránt

Mi legyen a mércé és meddig emelhetjük?

Egy helyben topogunk, langyosak vagyunk, összetéveszthetők a világ embereivel, gyorsítanunk kellene, emelnünk a lécet – fogalmazódik meg manapság jó néhány kis-közösségben és keresztény családban. Ők maguk mondják ki, nem a Revizor; önbecsülésből teszik, a lelkiismeretük szavára, nem a Revizortól való félelmükben. Hogy mivel emeljék a mércét, erre sokféle válasz adódik, s eléggé nagy a bizonytalanság, mint ezt a következő beszélgetés is érzékelteti:

– Tudok olyan kisközösségekről, ahol a tagok a fizetésük 10–20 százalékát a szegényeknek küldik, és olyanokról is, ahol napi 1–2 órát imádkoznak.

– És vannak, akik elszántan felelősséget vállalnak környezetünk védelméért és az erőszak terjedésének megakadályozásáért, mi meg most is sörözgetve vitatkozunk arról, hogy emeljük-e akár egy milliméterrel is a lécet.

– Akkor szerinted vállaljuk mi is, hogy radikálisan kitiltjuk a rosszat életünkéből, és ezért még tévét sem nézünk? Vagy mi is kötelezzük el magunkat fél tucat gyerekre?

– Itt már csak azért nehéz megállapítanunk, megfelelünk-e a mércének, mert ennek megítélésében a nevelés, a családi légkör minősége a perdöntő, nem a termékenységünk.

– Én elvállalhatnám, hogy többé nem fogadok el hálapénzt. Ezt meg is teszem sok esetben, de végül is részben ebből vagyok kénytelen három gyerekem felnevelni.

– Azért valami komolyabb feltételre szükség lenne, különben keresztény közösségből gittegyletté válunk.

– Bocsássatok meg, vannak azért mércéink, például a Tízparancsolat.

– És miért nem a Hegyibeszéd?

– Mert a Hegyibeszéd szerintem nem felvételi szabályzat, hanem kihívás, meghívás.

– A mércé emelése önmagában kevés: emelkedhet ugyan a teljesítmény, de fáradtan és örömtelenül vagy pedig a szuperkeresztények önhittségével.

– Ha a mércéd belül van, senki sem tapsolhat, ha eléred.

– Nem leszünk attól jobb keresztények, ha most mindnyájan ráállunk a felgyorsított futószalagra, ugyanis mindenkinél máshol van az a pont, ahol már összeroppan.

– Márpedig én azt mondom, hogy mi csak követeljünk magunktól bátran, és ha mégsem megy, majd az Úr irgalmas lesz.

– Az ősegyházban mi volt a feltétel? A vértanúság? Szó sincs róla! Életükkel tudatosan igent mondani Jézusra. Ez persze jelenthetett vértanúságot is, de akkoriban is sokan haltak meg tisztességgel ágyban, párnák közt, keresztények is.

– Végezzük tisztességgel, vagyis egyre jobban állapotbeli kötelességeinket!

– Vagyis legyünk tisztességes polgárok?

– Isten Országának!

– Más-más lehetőségeket kaptunk, erre kellene jobban figyelni. Te gyorsabban, te messzebbre, te magasabbra, te halkabban, te érzékenyebben, én meg talán mégis le tudnék szokni a dohányzásról.

– Végül is lehet-e más mércé, mint közelebb jutni Hozzá?

– Akkor talán nem is a mércéről van szó, hanem a módszerekről, az eszközökről? És csak egy a fontos: „Szeress, és csinálj, amit akarsz”?

Ilyen beszélgetéseket végighallgatva megerősödhet a gyanúnk: legjobb szándékunk ellenére mintha gyakran elsiklanánk a kereszténység lényege fölött. Hiszen a kereszténység nem pusztán magasabbrendű erkölcsöt hirdet, hanem alapvetően új életformát. Szent János újjászületéséről, Szent Pál az új ember kialakulásáról beszél: Krisztusban kell újjászületnie minden embernek, akiben megszületett Krisztus. Pál visszatérő kifejezése szerint: Krisztusban kell élniük a keresztényeknek: az Ő jelenlétét kell „világra hozniuk” „tevékeny hitben”, vagyis imában, reményben, szeretetben, s egy ehhez igazodó, tehát erkölcsileg is magasabb szintre törekvő emberi életben.

Mit kíván ez a gyakorlatban? Az emberi élet eseményeiből a jegyesség és a születés hasonlatát idézhetjük. A keresztények személyes szeretetkapcsolatra lépnek Krisztussal. Olyan szeretetkapcsolatra, amelyet Ő kezdeményezett: „Előbb szeretett minket.” A keresztény alapélményt Pál így fogalmazza meg: „Szeretett engem és Fiát adta értem.” Ennek a mindennél nagyobb szeretetnek a sugárzásában élünk mindnyájan. Keresztény közülünk az, aki maga is szeretetre gyullad ettől a szeretettől, egyre növekvő ámulatban, örömben és hálában, s egyre nagyobb odaadással igyekszik visszonszeretni azt, aki mindennél jobban szereti, s ugyanígy szeretni embertársait is.

Egy felforrósodó szerelem története segíthet megvilágítani istenszeretetünk fejlődését. Egyre nagyobb, mindig újdonságot hozó öröm, hogy elidőzhetünk Krisztussal (az imádságban), vagy csupán reá gondolhatunk (az elmélkedésben); csodáljuk őt, hálásan fogadjuk ajándékait, gyöngéd, figyelmes gondoskodását, és keressük az alkalmat, hogy mi is jelét adhassuk szeretetünknek.

Ez az isteni szeretetkapcsolat alapvetően különbözik minden emberi szeretettől abban, hogy Isten szeretete abszolút, föltétlen és végtelen. Mivel minden szeretet csak kölcsönösen fejlődhet, Isten jelenlétének növekedése bennünk a mi befogadásunk és odaadásunk mértékétől függ. Istenszeretetünk azonban átalakítja emberi szeretetünket is: javítja személyes kapcsolatainkat, egyre önzetlenebbé, figyelmesebbé, gyöngédebbé, szolgálatkészebbé, irgalmasabbá tesz. Ennek erőterében lehet eljutni a legigazibb barátsághoz, szerelemhez, anyasághoz–apasághoz, gyermekséghez, de így lehet tágítani is szeretetünk körét az idegenekig, sőt ellenségeinkig.

Krisztussal azonban nem csupán olyan külsőlegesen találkozzunk, mint egy másik emberrel, akit megkedvelünk, bármilyen mély és intenzív viszonyba kerülünk is egymással. A feltámadt Krisztus bennünk, személyiségünk legmélyén születik meg, ha mi a hitben Urunknak és testvérünknek ismerjük el őt. Így születünk általa mi is újjá Isten gyermekeiként. Folyamatos kettős születés ez: mi Őbenne, Ő mibennünk. Éppen karácsonykor, Jézus történelmi születésével kapcsolatban aktuális át gondolnunk folytonos bennünk-születését is.

A keresztény emberben születő Isteni Gyermek csak úgy lesz életképes, ha az őt világra hozó ember élete átalakul. Föl kell vetnünk a kérdést: Mit csinállok másképp, azért mert Krisztus él, mert megszületett (vagy: hogy megszülessék) bennem is? Milyen az az új életforma, amelyet jelenléte bennem kialakított és folytonosan alakít? Életem konkrét helyzeteiben hogyan kell viselkednem, szólnom, döntennem, hogy Krisztus jelenléte ne károsodjék bennem? Az embert átformálja a szerelem, az asszony átalakul az anyaságban. Mégis, ezek a változások többé-kevésbé felszínesek és átmenetiek. Isten jelenléte azonban lényünk gyökeréig kiforgat magunkból: „Élek, de már nem én élek, hanem Krisztus él énbennem.” Erkölcsi mércénk ennek a ténynek, ennek a tudatnak erősödésével fog emelkedni. Ebben az átalakulásban bizonyára nem jutunk el valami hibátlan szuperemberséghez – de egyre növekedhet bennünk a hit és a belőle táplálkozó szeretet, s egyre szilárdabbá erősödhet bennünk a remény, hogy botlásaink ellenére Isten megbocsát és irgalmasan magához fogad minket is.

Irodalom

Szalay Károly:

„Elmondom hát mindenkinek”

Karinthy Frigyes irodalmunk egyik legtalányosabb alakja volt. Szellemessége, humora, néha fájdalmas, máskor lebbenő ironiája nemzedéke többi tagjaitól is megkülönböztette. Zseniális volt minden műfajban, de azok közé a zsenik közé tartozott, akik, a körülmények nyomására vagy egyéniségük szellemében, nem fejlesztik ki igazán tehetségüket, megelégszenek a „jelekkel”, egy-egy lenyomatával a teljességnek. Egész életében készült – vagy nem...? – a szintetizáló, nagy műalkotás, az enciklopédia létrehozására, mindebből azonban ragyogó apróságok valósultak meg, néhány csodálatos vers, antológiába illő elbeszélés, humoreszkek sora s néhány halhatatlan regény, a bájos és keserű *Tanár úr, kérem*, a *Capillária* és az *Utazás a koponyám körül*. Halála után Babits megrendült nekrológja a legnagyobbak közé helyezte, életében azonban többnyire megélhetésért küzdött, feltalálókcal és szélhámosokkal tárgyalt, ötleteket lobbantott fel s hagyott kihamvadni, s közben szinte észrevétlenül a bölcsélet felé tágitotta a hagyományos irodalmi ízlést. Nem volt rendszeres filozófus, de legkisebb krokijában is a létről és az emberi élet értelméről elmélkedett.

Ezt az izgalmas és nagyszerű jelenséget Szalay Károly – a téma legkitűnőbb ismerője – most életének legjellemzőbb dokumentumait átvilágítva mutatja be, s ezeket kommentálja nagy beleérzéssel, szeretettel és hozzáértéssel. Az irodalmat csak úgy érdemes művelni, ha a művész nemcsak alakítója, de elkötelezettje is anyagának. Úgy látszik, az irodalomtudományra is érvényes e megállapítás, legalábbis ezt bizonyítja e kitűnően megírt, szellemes, tanulságos, néhol megrendítő könyv, Karinthy Frigyes életének könyve. (Móra)

Bertók László:

A kettészakadt villamos

„hátam mögött a lét dadog – előttem a történelem” – ez a pontos és józan önjellemzés megsejtet valamit Bertók László új verseskötetének hangulatáról. A kettő között ott áll a lírai személyiség, aki folyvást szorongva és nyugtalanul kérdez rá az élet értelmére. Költészete voltaképp a folytonos újraindulás jeleinek jegyében születik, mintha előlről lehetne kezdeni az utat, mely oly nehéz, s oly messze mutatja az áhított célt. Am ez csak az egyik alternatíva, hiszen Bertók László mégis megy tovább, egyre fájdalmasabban cipelve kifosztott embersége tudatát, az értékvesztett lét ólomsúlyait. *Nosztalgiaik* című verséhez Kassák Lajostól választott mottót: „én gyámoltalan ember vagyok – megrendülten állok – és emlékezem”, s első olvasásra talán hiszünk is neki: valóban fájdalmasan gyámoltalan ez a költő; alaposabb mélyszántás után azonban hajlandók vagyunk megkockáztatni: épp ellenkezőleg, ez csak az álarc, amely mögül kemény és elkötelezett lírikus tekint a világra, s a költészetnek talán nem kedvező korban is makacsul folytatja mesterségét, mely megfogalmazásaival és elhallgatásaival segít keresnünk azt az „igazi jövőt”, mely sok alakváltozatban van jelen feszesre vont képeiben. Lírájának egyetlen hőse és antihőse van: a költő. Ő az, aki a változások egymásutánjában, a múlt időben az anyagot vallatja, hátha szóra bírhatja, hátha meglátja romlott tükrében azt a fényt, mely csak csalóka jeleit mutatja. Ebben a sokszor nehéz, kínzó emlékeket idéző és baljós sejtelmeket keltő öntérlmező folyamatban az emberség tiszta tartalmaiba kapaszkodik, s miközben „hangpróbáit” mondja, egyre tisztultabban és boldogabban ébred rá, mégis van remény: „Vagyis – van vigasz mindaddig, amíg – emberek maradunk. – Ennyi. Indulhatunk.” (*Hangpróba Illyés Gyula születésnapján*)

Sok ez? Kevés? Mindegy. Indulni kell tovább, hátha karnyújtásnyira van már csak a „végleges kiegyenlítődség”, mely felé ez az igényes líra minden szavával mutat. (*Magvető*)

(r. l.)

Zelig

Woody Allennek, a *Zelig* alkotójának és meg személyesítőjének sztenderdjei a film nagy, populáris mítoszait felidéző, annak látszólag egyéniesített hatásrendszerével dolgozó analógiák. A melodrámat saját életükben átélni próbáló hősei mindent saját drámájukká fordítanak át. Ilyen a *Zelig* is, ahol az általános mítosszal ellentétben a hős nem megszerezni, hanem *elveszíteni* kívánja a társadalomban elfoglalt helyét – azonosságát. Rettegése elsősorban saját igazi, védtelen énje felé irányul, így válik „átmeneti lényé”; egyedülléte ellen folyamatos átváltozásaival, az adott környezet képére formált „reinkarnációival” kényszerül védekezni. Azonban, míg általában a társadalom a saját képére igyekszik formálni áldozatát, itt az átváltozások iránti szokatlanságtól irtózva inkább identifikálni, önmagában való külön egységé akarja változtatni Zeliget.

Az átmeneti lény archéjában alapellentétpárok egyesülnek. A küszöb (halál) előtti ember életének a küszöb utáni megismerésre vonatkozó vágya egyesül a küszöb határsávját „örzö” átmeneti lényben. Mindez szoros összefüggésben van az ember identifikációjának tudatával – ami illeszkedik, nem eltérő, az még emberi, küszöb előtti; ami pedig mást sejtet, idegen erőt, amely megfosztja önmagától az emberi azonosságot és átváltozásra kényszeríti, azzal szemben a rettegés, a küszöb utáni létből való félelem nyilvánul meg. Végző soron nem más, mint egy nagyon is könnyen elveszthető „hétköznapi” azonosság feloldódása egy nála erősebb, megnevezhetetlen azonosság mítoszában.

Zeliget gyermekkorától fogva bizonytalan-ság, bizalmatlanság, szeretethiány veszi körül. Úgy próbál menekülni, hogy „evilági” módon válik láthatatlanná. Mindig környezetéhez alkalmazkodik, *azonosul*, átváltozik, mint valamiféle szuperorganizmus. Átváltozásaitól pszichoanalitikus kezelés próbálja „megváltani”, fényt deríteni ennek eredendő okára és

befejezni azt az analitikusnő szerelmével. A befejezés mégis az ismeretlenbe visz: az egyéniesített lény meghal, mielőtt az átváltozások okát közvetlenül kiváltó jelenséget (egy könyv tartalmát) feldolgozta volna.

A populáris mítosz átmeneti lényé, a küszöb előtt önmagával szembe forduló ember életet vesz el, alakít át a saját képére való formálással. Zelig számára pedig a névtelen, az ismeretlen massa, a társadalom elleni védekezés egyetlen eszköze az önonosság folyamatos elvesztése. A *Zeligben* az *áldozat* és nem a *feláldozó* él a lét határhelyzetében.

A film alaphelyzete a valóság és fikció összekeveredése. Zelig fiktív alak, akit korabeli hirdató és dokumentumfilmrészletek mutatnak be. Valóságos, élő személyek valóságos, élő személyként nyilatkoznak róla, mintegy saját létezésüket is hiteltelenítve. A fikció valósággá, a valóság fikcióvá válik. Ugyanez történik a filmfolklorban is – a valóságba fokozatosan behatol az ismeretlen. A mítoszban az életen túli lényekkel teremtenek kapcsolatot a határsávba átlépő élők. Zelig pedig halottá, sávon túlivá minősíti vissza az egész civilizációt, amelyhez „átváltozó művészként”, *túlélőként* próbál idomulni. Maga az adott valóság sejtődik olyan „küszöbélmenyként”, amely a borzalmat, a megnevezhetetlent kiváltja, vagyis a „bűntelenek” világában élők akarják a halála árán is asszimilálni azt, aki nem „olyan”.

Az élő-halottakat, a „bolygó holtat” és a „bolygó zsidót” egyaránt csak a NŐ válthatja meg. Mellettük talál a hős állandóságot az átváltozásban. De míg a „bolygó holt” a nő életét kiszívja tartja folyamatban átmenetiségét, Zeliget a szerelem – önmaga feladása – szakítja ki az átváltozások „végtelenített” életéből és teszi halandóvá. A nagy, kollektív mítosz kifordításának árán végül önmaga lehet, de halálakor nem lehet nem gondolnunk Kafka *Átváltozására*.

Kelényi Béla

1987
ANNÉE LII.

vigilia

DÉCEMBRE-DEZEMBER
DECEMBER

Revue mensuelle - Monatschrift - Rédacteur en chef - Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. - Abonnements pour un an - Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

Ce numéro de décembre a été composé sous le signe de la fête. László Boros y participe avec une méditation sur le Noël, intitulée: La fête du silence. Puis viennent les confessions d'écrivains contemporains hongrois, ainsi qu'un écrit autobiographique d'Edith Stein: Les fêtes de mon enfance. Le thème de la fête est rendu encore plus intime par un jeu de Bethléem (jeu de Bethléem aux anges), recueilli en Transylvanie (Szentegyházásfalú), par un recueil de chants du folklore tziganes (recherche de Károly Bari), et par une publication de Zsuzsanna Erdélyi sur le livre de cantiques du village de Vép. Péter Balassa publie ses réflexions sur l'essai de Ákos Szilágyi: L'homme et autonomie, publié en novembre dans Vigilia. Les méditations d'aujourd'hui comportent un essai de Endre Török: De la fraternité. L'entrevue de Vigilia a invité cette fois: György Poszler. Ce numéro est complété par des comptes rendus sur la vie religieuse: et par le journal avec les comptes rendus sur des livres et des films.

INHALT

Unsere Nummer wurde im Zeichen des Weihnachtsfestes redigiert. Einer Meditation von László Boros, betitelt: Fest der Stille, folgen Texte ungarischer Autoren sowie eine Erinnerung von Edith Stein über die Feste ihrer Kinderjahre. Ein Weihnachtsspiel, gesammelt erst vor kurzem in Szentegyházásfalú in Siebenbürgen, eine Liedersammlung aus der Zigeuner Folklore von Károly Bari und eine Publikation von Zsuzsanna Erdélyi aus dem Gesangbuch von Vép tragen zur intimen Stimmung der Feier bei. Péter Balassa reflektiert auf die Studie von Ákos Szilágyi in der November Nummer, betitelt: Mensch und Autonomie. In der Spalte: Heutige Meditation schreibt Endre Török über die Brüderlichkeit. Gesprächspartner der Vigilia ist diesmal György Poszler. Berichte aus dem religiösen Leben und aus der Weltkirche, sowie Buch-, Film- und andere Besprechungen im Journal ergänzen den Inhalt der Weihnachtsnummer.

CONTENTS

Our December number has been redacted in the festive spirit of the season. The Feast of Silence, a Christmas meditation by László Boros is followed by statements and reflections by contemporary Hungarian writers. What is the role of feasts in our lives, how can our holidays be transformed holy days. A Nativity play, the Angel-Nativity play recently found in Transylvania at Szentegyházásfalú, a collection, by Károly Bari, of carols from gipsy folk-lore, and the publication by Zsuzsanna Erdélyi of songs from the Vép Hymn-book, all contribute to enhance the intimate spirit of this festive theme. Referring to a study by Ákos Szilágyi on Man and Autonomy, published in our November number, Péter Balassa presents his remarks. In our Meditation column, we publish an essay by Endre Török entitled: Brotherhood. This time our interlocutor is György Poszler. This number is then completed by reports on religious life, on the Universal Church together with book, film and other reviews.

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

minden katolikus család könyvespolcára
karácsonyi ajándékként ajánlja!

Biblia (Ó- és Újszövetség)	400,- Ft
Újszövetség	130,- Ft
Az Ószövetség keletkezése (Rózsa Huba)	250,- Ft
A torinói lepel (Werner Bulst SJ)	30,- Ft
János evangéliuma (Gál Ferenc)	110,- Ft
Jézus nyomába (Gerhard Kroll)	350,- Ft
Napról napra (Szent-Gály Kata)	95,- Ft
Nyitott ablak előtt (Szent-Gály Kata)	65,- Ft
Bibliai elmélődések (Belon Gellért)	150,- Ft
Szent Ágoston (Agostino Trape)	125,- Ft
A katolikus hit (P. Poupard)	55,- Ft
A mennyország kulcsa (A. J. Cronin)	100,- Ft
Az elsikkasztott mennyország (F. Werfel)	75,- Ft
És lámpást adott kezembe az Úr (B. S. Aldrich)	70,- Ft
Száll a fehér madár (B. S. Aldrich)	65,- Ft
A bíboros (H. M. Robinson)	120,- Ft
Némaság (Suszaku Endo)	58,- Ft
Miért oly hosszú az éj? (L. A. Duval)	35,- Ft
Ne féljete! (A. Frossard) (Riport II. János Pál pápával)	120,- Ft
Minden utamon Te vezettél (Carlo M. Martini)	95,- Ft
Vasárnapi könyvünk A-B-C év	170,- 170,- 170,- Ft
Kisboldogasszony csillaga (Marcell atya naplójegyzetei)	70,- Ft
Családunk katekizmusa I-II.	125,- 120,- Ft
Amit Isten egybekötött (Pápai megnyilatkozások a házasságról)	85,- Ft
A házastársi szeretet-szövetség (F. E. FRHR, V. Gagern)	100,- Ft
A természetes családtervezés művészete (Kiplely házaspár)	150,- Ft
Biblikus teológiai szótár	300,- Ft
Pápai enciklika: XV. A Boldogságos Szűz Mária a zarándokló Egyház életében	60,- Ft
Válogatás Pázmány Péter műveiből I-II-III.	100,- 100,- 100,- Ft
Ókeresztény írók sorozat IV-XII.	
Az Apostoli fejedelmek sírjai	150,- Ft
Képes evangélium (Bibliai történetek képekben)	80,- Ft
Keresztény tanítás rajzokban (György Attila)	24,- Ft
Az ezüsthagedű (Fésűs Éva mesekönyve)	160,- Ft
Ben-Hur (Lewis Wallace)	85,- Ft
Ben-Hur fia (Roger Bourgeon)	85,- Ft

VIGILIA KÖNYVEK

A Megnemismert felhője; von Balthasar: A keresztény elmélkedés	65,- Ft
Hamvas Béla: Silentium; Titkos jegyzőkönyv; Unicornis	75,- Ft
Guardini, Pieper, Ratzinger, Rahner, von Balthasar, Vanier: A szeretetről	115,- Ft
A Vigilia Repertórium	180,- Ft